

НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ

Сміян Л.С.

НАВЧАЛЬНИЙ
ПОСІБНИК

ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ

Сміян Л.С.

ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України,
як навчальний посібник для студентів
юридичних та економічних спеціальностей*

Київ 2001

УДК 347.73

Сміян Л.С.

С 50 Правові основи інвестиційної діяльності. – К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2001 р. – 196 с.

ISBN 966-95193-5-7

У навчальному посібнику висвітлюються деякі теоретичні і практичні проблеми, пов'язані зі залученням іноземних інвестицій в економіку України. Дається характеристика основних елементів інвестиційного процесу, а також правовим нормам, що регулюють цей процес. Велика увага приділяється розкриттю основних способів вчинення корисливих злочинів і правопорушень у процесі здійснення іноземної інвестиційної діяльності та виявленню причин і умов, їм сприятливих. Аналізується закордонний досвід виходу постсоціалістичних країн з економічної кризи шляхом залучення і використання іноземних інвестицій.

Навчальний посібник розрахований на викладачів і студентів вищих навчальних закладів України юридичних та економічних спеціальностей, робітників органів внутрішніх справ, фахівців, що займаються інвестиційною діяльністю.

Робота виконана у ВНЗ «Національна академія управління» по матеріалам Науково-дослідного інституту Національної академії внутрішніх справ України.

УДК 347.73

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор юридичних наук, професор,
дійсний член Академії правових наук України

А.П. Закалюк

заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор

В.О. Глушков

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР:

кандидат економічних наук **С.Н. Баліна**

© Сміян Л.С., 2001

© ВНЗ «Національна академія управління», 2001

ISBN 966-95193-5-7

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ 1. Стан інвестиційної сфери в Україні і тенденції її розвитку	7
1.1. Поняття, предмет, місце та система інвестиційного права	7
1.2. Загальна соціально-економічна характеристика сучасної інвестиційної сфери	10
1.3. Загальна характеристика інвестиційного процесу в Україні і країнах Східної Європи	40
1.4. Аналіз сучасного стану інвестиційного процесу в Україні і тенденції його розвитку	48
1.5. Роль внутрішніх джерел інвестування економіки. Загальні висновки	61
Розділ 2. Правове регулювання інвестиційної діяльності	69
2.1. Поняття інвестиційної діяльності й інвестицій, їхньої форми, види, суб'єкти й об'єкти інвестування	69
2.2. Особливості правового регулювання інвестиційної діяльності ..	73
2.3. Правове регулювання іноземної інвестиційної діяльності Законом України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» ...	86
2.4. Державна реєстрація іноземних інвестицій	88
2.5. Особливості правового регулювання інвестування за межі України	92
2.6. Порядок створення, функціонування та ліквідації спеціальних (вільних) економічних зон	96
2.7. Правове регулювання лізингових операцій	101
Розділ 3. Основні способи вчинення корисливих злочинів та інших правопорушень в інвестиційній сфері і тактика їхнього виявлення ...	109
3.1. Вчинення корисливих злочинів в сфері приватизації і корпоратизації промислових підприємств	111
3.2. Вчинення корисливих злочинів в сфері оподаткування	122
3.3. Вчинення правопорушень в сфері зовнішньоекономічної діяльності	125
3.4. Створення фіктивних спільних підприємств з метою здійснення незаконних валютних та інших зовнішньоекономічних операцій під виглядом інвестиційної діяльності	127

Розділ 4. Управління інвестиційною діяльністю в зарубіжних країнах	131
4.1. Загальна характеристика державного управління інвестиційною діяльністю в країнах Східної Європи	131
4.2. Інвестиційна політика Польщі	137
4.3. Інвестиційна політика Росії	141
4.4. Інвестиційна політика Китаю	147
4.5. Вільні економічні зони США	154
Тестові завдання	158
Додатки	
Закон України «Про інвестиційну діяльність»	164
Закон України «Про режим іноземного інвестування»	174
Закон України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження»	183
Закон України «Про лізинг»	185
Список використаної і рекомендованої літератури	194

Передмова

Міжнародний досвід виходу різних країн із глибокої і затяжної економічної кризи свідчить про те, що без залучення і ефективного використання великого вітчизняного чи іноземного капіталу перебудувати економіку цих країн не представляється можливим.

Таке становище пояснюється присутністю цілого ряду факторів, серед яких домінує становище займає неконкурентоздатність на світовому і внутрішньому ринку багатьох видів продукції, що прямо пов'язано з реконструкцією підприємств, пристосуванням їх до ринкової кон'юнктури, значним поліпшенням якості багатьох видів продукції. Слід відмітити, що економіка України із-за обмеженості коштів і значним зменшенням і подорожчанням кредитних ресурсів, вже довгий час функціонує в умовах інвестиційного голоду, внаслідок чого консервується технологічна відсталість.

Незважаючи на істотне розходження в підходах про шляхи виходу з кризи, вирішальну роль у подоланні економічного спаду і поживаленні виробництв в Україні повинні зіграти виробничі інвестиції. Тільки на їхній базі можна здійснити відновлення основного капіталу і на цій основі забезпечити підвищення конкурентності продукції завдяки зниженню її якості, але якщо в першому випадку основна ставка робиться на міжнародні кредити, то в другому – на притягнення як іноземних, так і внутрішніх інвестицій із зсувом акцентів у бік мобілізації насамперед внутрішніх джерел інвестування.

Світовий досвід доводить найвищу ефективність і надійність тієї інвестиційної стратегії, яка основними джерелами визначає вітчизняний капітал, включаючи той, що перебуває за кордоном. Отож наше першочергове завдання – створити в Україні потрібні і достатні умови для використання внутрішніх джерел фінансування потреб господарчого комплексу країни, поєднати фінансову сферу із сферою реальної економіки. Одним із внутрішніх джерел коштів для інвестування в сфері реальної економіки є проведення конструктивної політики скорочення державного споживання. Це одна із суперечностей сучасної ситуації в українській економіці: зростання державного споживання відбувається при одночасному падінні ВВП.

В цілому саме інвестиційні потоки можуть або повністю знекровити національну економіку, обминаючи її реальний сектор, або запустити дійові механізми економічного розвитку. Тому актуальною є розробка національної інвестиційної програми з виявленням реальних мотиваційних механізмів стосовно конкретних суб'єктів інвестування, визначенням його обґрунтованих обсягів, раціональної структури, напрямків, форм, пріоритетних об'єктів.

Але передумова будь-якого заохочення інвестицій в Україні – припинення, а на перших порах – суттєве обмеження перетікання капіталу за кордон.

У цьому зв'язку заслуговує на особливу увагу та обставина, що в сфері інвестиційної діяльності з кожним роком усе більше поширення одержують факти корупції серед посадових осіб різноманітного рівня при укладанні угод про інвестування проектів, використання виділених для піднесення промисловості і сільського господарства іноземних інвестицій і кредитів не по прямому призначенню, розкрадань в особливо значних розмірах таких коштів, уникнення від оподатковування і низка інших корисливих злочинів і правопорушень. Багато різноманітних злочинів карного характеру відбуваються в Україні безпосередньо проти іноземних інвесторів, таких як рекет, крадіжки, здирства і т.д. За цих умов іноземні інвестори почувають себе часом цілком незахищеними перед названою категорією злочинців. Найявність високого рівня економічної злочинності в Україні є одним із важливих основ, по яких іноземні інвестори не вкладають свої капітали в економіку нашої країни, що робить негативний вплив на авторитет України, підйом її економіки і соціально-економічні умови життя громадян.

При підготовці навчального посібника автор ставив за мету показати місце і роль зовнішніх і внутрішніх інвестицій у системі заходів для виходу економіки України з зтяжної кризи; розкрити більш глибоко визначення поняття інвестиційного клімату, стан окремих його елементів і відповідність світовим стандартам; проаналізувати правові акти, що регламентують інвестиційну діяльність і їхню відповідність сучасним вимогам; дати узагальнену характеристику основних причин слабкої інвестиційної активності іноземного капіталу в Україні.

Значна увага приділена вивченню й аналізу основних способів учинення корисливих злочинів і правопорушень стосовно окремих сфер інвестиційної діяльності і вивченню закордонного досвіду залучення іноземних інвестицій. На думку автора, підготовлений посібник буде сприяти більш поглибленому вивченню програми курсу «Інвестиційного права» студентами юридичних та економічних факультетів вищих навчальних закладів України.

Розділ 1

СТАН ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ І ТЕНДЕНЦІЇ ЇЇ РОЗВИТКУ

1.1. ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ, МІСЦЕ ТА СИСТЕМА ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРАВА

Інвестиційне право – це сукупність правових норм, що комплексно регулюють відносини, які виникають у процесі інвестиційної діяльності – практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій національних та іноземних інвесторів з метою більш повного задоволення матеріальних і духовних потреб суб'єктів інвестиційної діяльності¹.

В суспільстві існує багато різних за своїм змістом відносин, серед яких правові відносини займають своє особливе місце. Адже головною ознакою моделі держави, що характеризується як правова, виступає саме ознака високої правової врегульованості суспільних відносин. Правові відносини є результатом дії вимог норм права на відносини між різними суб'єктами. Регулюючий вплив права на суспільні відносини полягає в тому, що воно в своїх нормах конструє модель обов'язкової або дозволеної поведінки різних учасників цих відносин. Це знаходить свій вираз у наданні одним учасникам суспільних відносин певних прав, і в накладенні на інших певних обов'язків, пов'язуючи їх тим самим взаємними правами і обов'язками, а тому орієнтує їх поведінку в тих чи інших напрямках. Правове регулювання обумовлено деякими об'єктивними та суб'єктивними факторами, до яких крім рівня економічного розвитку суспільства, рівня зрілості та стійкості суспільних відносин, можна віднести рівень визначеності предмета, засобів і методів правового регулювання, однорідність суспільно-необхідних відносин, що виникають у різних сферах суспільного життя та інших критеріїв. Таким чином, можна зробити висновок про те, що предмет правового регулювання – це сукупність якісно однорідних відносин у певній сфері суспільного життя,

¹ *Омельченко А.В.* Інвестиційне право. –К., 1999. –С. 14

що врегульовані за допомогою правових норм. Виходячи з цих загальних положень, предметом інвестиційного права є суспільні відносини, що виникають у процесі інвестиційної діяльності, відносин з приводу дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій. Методом правового регулювання таких відносин є особливий спосіб впливу норм права на однорідні суспільні відносини.

Для регулювання відносин у сфері інвестиційної діяльності держава встановлює спеціальні норми, совокупність яких створює галузь права – інвестиційного права. Поряд з цим, в системі норм права України, що регулюють інвестиційну діяльність, є норми різних галузей права, які відносяться до різної галузевої належності (цивільному, фінансовому, адміністративному, кримінальному та ін.). Таке специфічне правове регулювання інвестиційної діяльності пояснюється тим, що по-перше, суспільні відносини, що виникають в результаті здійснення інвестування, складні та різноманітні, вони охоплюють всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в будь-яке майно, в тому числі основні фонди й оборотні кошти в усіх галузях та сферах народного господарства, цінні папери, цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інші об'єкти власності, а також майнові права і здійснюються як вітчизняними, так і іноземними інвесторами; по-друге, не завжди структура галузей права кореспондує галузям законодавства. Існують комплексні нормативні масиви та галузі законодавства, що охоплюють норми декількох галузей права. Таким чином, можна зробити висновок щодо того, що інвестиційне право має комплексний міжгалузевий характер. При визначенні місця інвестиційного права в системі права України в науці вирішується неоднозначно. Одні вчені вважають, що інвестиційне право є самостійною галуззю права. Така думка є спірною, оскільки виділення інвестиційного права в окрему галузь приведе до штучного відриву елементів предметів інших галузей права і об'єднання цих елементів в рамках предмету інвестиційного права.

Другі відносять інвестиційне право до підгалузі міжнародного права, оскільки на їх думку, інвестиційне співробітництво є окремий вид міжнародного економічного співробітництва. Дійсно, інвестиційна діяльність являє собою частину міжнародного економічного співробітництва, яке в значній мірі регулюється нормами міжнародного права, однак, в такому разі воно може рахуватися на цих же підставах частиною фінансового або комерційного права.

Треті вважають інвестиційне право та його норми міжгалузевим інститутом права та законодавства України, норми яких закріплені в

нормативних актах різних галузей законодавства і єдиним предметом, що дозволяє їх об'єднати, є суспільні відносини, які виникають у процесі інвестиційної діяльності. Така точка зору є найбільш поширена.

Система – це певний порядок розположення або розподілу частин цілого. З урахуванням цього визначення системою інвестиційного права є структура, що складається з норм інвестиційного права, розміщених у певній послідовності і відображає способи групування правового матеріалу з метою забезпечення більш глибокого вивчення змісту та трансформації нормативно-правової бази, яка регулює інвестиційно-правові відносини в Україні.

Норми інвестиційного права можна поділити на загальні і особливі.

Загальні норми становлять загальну частину інвестиційного права до якої входять положення про предмет і метод інвестиційного права, його джерела, суб'єкти і об'єкти інвестиції, їх форми, інвестиційну діяльність, її види та порядок її здійснення.

До особливої частини інвестиційного права можна віднести положення про особливості здійснення інвестування окремими суб'єктами інвестиційного процесу (громадянами, юридичними особами, державою, іноземними інвесторами), державне управління інвестиційною діяльністю, особливості інвестиційної діяльності у різних галузях економіки, у виробничій і невиробничій сферах, правове регулювання інвестиційної діяльності в спеціальних (вільних) економічних зонах, гарантій прав суб'єктів інвестиційної діяльності та захист інвестицій, міжнародно-правове регулювання інвестиційної діяльності¹.

Система науки інвестиційного права також побудована по принципу ділення на загальну та особливу частину. Однак у своїй загальній частині вона не обмежується встановленням інвестиційного права, а обґрунтовує історичну обумовленість і державну важливість цієї галузі права. Таким чином, предметом науки інвестиційного права можна вважати вивчення правових норм і правовідносин, пов'язаних з інвестиційною діяльністю, закономірностями їх виникнення та розвитку.

Перш ніж розглянути правове регулювання інвестиційної діяльності, вважаємо доцільним ретельно проаналізувати загальну соціально-економічну характеристику сучасної інвестиційної сфери та її вплив на сучасний стан інвестиційного процесу в Україні.

¹ *Омельченко А.В.* Інвестиційне право. –К., 1999. –С. 15

1.2. ЗАГАЛЬНА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СФЕРИ

На всіх етапах історії суспільного виробництва вирішальне значення в підвищенні його стабільності, технічного удосконалення й економічної ефективності відігравав процес розвитку науки, модернізації техніки і технології виробництва. Постійне удосконалення засобів і предметів праці, технології виробництва і його організації є головною рушійною силою розвитку продуктивних сил і економічного зростання кожної країни.

Україна завдяки своєму виключно вигідному геополітичному розташуванню та перспективності її розвитку як транзитної держави між східними та південноазійськими ринками, трудовому потенціалу, який визнано у всьому світі, високому рівню освіти народу, наявності великих можливостей для розвитку сільського господарства та високою потенційністю місткості внутрішнього ринку є однією із небагатьох країн світу, яка може представляти значний інтерес для потенційного інвестора. Особливе місце в цьому зв'язку займає наявність у країні привабливого інвестиційного клімату.

Чинне інвестиційне законодавство не містить визначення поняття привабливого або сприятливого інвестиційного клімату. Відсутнє воно також у юридичній і економічній літературі. І.О. Іващук у своїй статті «Мотиваційні чинники формування інвестиційного клімату регіону»¹ дійде висновку про те, що економічний термін «інвестиційний клімат» є мало-дослідженим для фінансової України. Він дає можливість визначити ту систему орієнтирів, у рамках яких відбувається процес інвестування, і на основі цього визначити напрямок ефективного використання інвестицій. По визначенню О.І. Барановського² інвестиційний клімат це рівень досягнення потенційних можливостей вітчизняних і іноземних юридичних і фізичних осіб здійснювати інвестиції у формі засобів, цільових банківських вкладів, паїв, акцій і інших цінних паперів, рухомого і нерухомого майна, майнових прав, ноу-хау, досвіду й інших інтелектуальних цінностей, права користування землею й іншими природними ресурсами. Слід зазначити, що вказівка в приведеному визначенні на рівень досягнення потенційних можливостей вітчизняних іноземних інвесторів, на нашу думку, недостатньо розкриває основні елементи, що характеризують утримання поняття «інвестиційний клімат», що визначається умовами країни-реципієнта і, як правило, не залежать від іноземних або вітчизняних інвесторів.

¹ *Іващук І.О.* Мотиваційні чинники формування інвестиційного клімату регіону. *Фінанси України.* –№ 1, 1998. –С. 72.

² *Барановський О.І.* Інвестиційна безпека. –№ 9, 1998. –С. 65

Тому, виходячи з загальних принципів, поняття «інвестиційний клімат» може бути визначений як комплекс економічних, політичних, соціальних, правових і інших мір країни, що приймає інвестиції, спрямованих на забезпечення захисту прав, інтересів і майна суб'єктів інвестиційної діяльності, а також на ефективне інвестування народного господарства України.

У економічній літературі висловлені різноманітні підходи до визначення змісту інвестиційного клімату. Деякі автори вважають, що інвестиційний клімат безпосередньо пов'язаний із притягненням інвестицій і залежить від трьох основних чинників: загальної соціально-економічної і політичної обстановки в країні, розвитої законодавчої бази і наявності інфраструктур, тобто комплексу підприємств, покликаних обслуговувати інвестиції. Інші включають у це поняття додатково як складові його елементи — наявність механізму участі іноземних інвесторів у процесі приватизації, існування державної гарантії, наявність права власності на землю і деякі інші. Треті — рівень розвитку продуктивних сил, інвестиційну активність населення, статус іноземного інвестора, наявністю діючої системи керування інвестиціями, ступінь принадності інвестиційних проєктів, відношення з міжнародними фінансовими організаціями, урахування зовнішньоекономічних чинників, розвиток страхування інвестиційних ризиків і деякі інші.

При цьому варто мати на увазі, що інвестиційний клімат будь-якої країни поняття багатомірне, воно має визначений динамізм і може доповнюватися новими елементами в залежності від конкретної соціально-економічної і політичної обстановки і не зводиться тільки до стабілізації національної валюти, цін, зниженню податкового пресу або застосуванню пільг і гарантій у відношенні інвестицій. Практика багатьох країн довела, що успіх є, як правило, результатом системно регульованих мір. Так, на макрорівні, де формується інвестиційна політика держави, безумовно, важливо забезпечити загальну стабільність. Проте, усупереч чеканням, при її досягненні в Україні не наступило автоматичного поживлення інвестицій. У основі прийняття позитивних інвестиційних рішень на мікроекономічному рівні лежить, насамперед, можливість одержання адекватного прибутку на вкладений капітал. А це значить, що інвестори будуть чуйно реагувати на загальну динаміку ВВП і виробництва в ключових секторах економіки, виробничого й особистого споживання, рентабельності і платоспроможності суб'єктів економічної діяльності. І навіть в умовах відносної стабілізації національної валюти і цін значне скорочення виробництва, млявість платоспроможного попиту, слабкість

платіжної дисципліни будуть однозначно штовхати потенційних інвесторів до відмови від капітальних вкладень через відсутність об'єктів, що гарантують мінімально припустимий рівень прибутків.

Так, у своїх виступах на третьому засіданні Консультативної Ради з питань іноземних інвестицій, що відбулись у травні 1999 р. у м. Києві, більшість учасників відзначила, що складовою частиною інвестиційного іміджу України є насамперед стан економіки і фінансів, проте на їхнє ухвалення рішення щодо інвестування впливають також такі чинники як:

- стабільність, простота і зрозумілість законодавства;
- прозорість і чіткість процедури і механізмів приватизації;
- наявність справедливої податкової системи;
- стан внутрішнього ринку товарів і послуг;
- стан розрахунків між підприємствами;
- виконання зобов'язань по комерційних контрактах сторін;
- функціонування банківської і судової системи;
- дії місцевих і центральних органів влади, дотримання ними норм чинного нині законодавства.
- стан боротьби з корупцією.

Головна проблема інвестування, – акцентував у своєму виступі старший віце-президент АБВ, іноземний член Консультативної Ради Ричард О'Тул – складається в тому, що інвестори не на словах, а на ділі повинні бачити бажання владних структур різних рівнів здійснювати ефективні зміни в економіці, реформування її. Україна має для цього великий науковий потенціал, людський і технологічний потенціал, багаті природні ресурси. Використовувати їх для створення цивілізованих умов життя українців, політичного і економічного процвітання держави можна лише об'єднавши зусилля іноземних інвесторів і вітчизняних власних структур.

Директор компанії «Брітш Петролеум» Норрі Стенлі, відмітив, що «Ми бачимо готовність уряду створити сприятливий для інвесторів клімат, але в тієї ж час на нас часто чатують різні нормотворчі несподіванки. Нам потім доводиться їх долати, але це позначається на загальних успіхах, створюється негативний імідж країни. Уникнути цих проблем можна, якщо спільно обговорювати їх заздалегідь».

Керуючий директором компанії «Роял Датч Шелл» Єроун дер Веер доповів, що «Зацікавити інвесторів можна справедливою податковою системою».

Роботу Консультативної Ради треба перебудувати по західному зразку. І не тому, що так буде найкраще. Ваша економічна система мусить відпо-

відати загальноприйнятим нормам, зокрема міркам банківської системи, що дасть Україні додаткові канали співпраці. Крім того, якщо компанія бачить, що західний інвестиційний банк звертає увагу на Україну, те і вона рекламуватиме себе на предмет інвестицій.

Приватизація колгоспів, подрібнення земельних ділянок може погіршити ситуацію в сільському господарстві, зробити його неефективним. Акціонерні товариства були б на місці колгоспів успішнішими».

Старший керуючий директор «Сумітомо Корпорейшн» Татсуо Нішіда, доповів, що «Україна є дуже важливою державою для національних інтересів Японії завдяки своїй геополітичній позиції».

Якщо говорити про діловий бік, то в найближчому майбутньому Україна має стати регулярним імпортером наших товарів, а водночас і стабільним експортером Японії в плані напівзакінчених промислових та готових сільськогосподарських товарів. Для цього керівництво нашої головної корпорації звернулося до японського уряду з проханням активізації двостороннього торговельного обороту, прокладання інвестиційного шляху до українського виробництва. Зокрема, варто інтенсивніше розвивати технічну співпрацю із сталеливарною промисловістю, спроваджувати екологічні та енергозберігаючі програми, які б допомогли уникнути світового глобального потепління та його негативних наслідків.

Хоча державний бюджет України і є обмеженим, але уряд має надавати максимальну допомогу в розвитку стратегічних галузей промисловості, щоб мати більшу кількість грошових надходжень в іноземній валюті. Аби завоювати позиції на світових ринках, українські підприємства серйозну увагу мають приділяти маркетингу».

У той час інвестиційна практика виробила стандартний мінімум вимог, виконання яких дозволяє визначити інвестиційний клімат як сприятливий. Експерти дійшли висновку, що інвестиційний клімат в Україні визначається, перед усе, такими чинниками:

- наявність прогнозованої економічної політики, стабільної політичної і міжнародної обстановки;
- розвиненість національної законодавчої бази;
- правові й економічні умови для розвитку підприємництва і приватизації;
- розвиток інфраструктури;
- рівень поширеності корупції.

Виступаючи на засіданні Консультативної Ради з питань іноземних інвестицій у жовтні 1997 р., Президент України Л.Кучма заявив, що

«Україна може стати цікавою для іноземних партнерів тільки у випадку створення привабливого інвестиційного клімату. Привабливого не тільки з погляду перспективних орієнтирів, а і сьогодишньої ситуації».

Доцільно розвинути їх декілька докладніше.

Особливості політико-економічної ситуації в Україні визначаються насамперед перехідним періодом, що вона переживає. Одночасно є усе більше ознак того, що країна підходить до завершення цього періоду з його труднощами і протиріччями.

Водночас, слід зазначити, що оцінка соціально-економічного положення України в суспільстві неоднозначна.

У економічній сфері — відмінна риса сучасного стану економіки складається в тому, що після затишного розладу виробництва Україна підійшла до економічної стабілізації, за яким починається підйом виробництва. У 1999 р. порівняно з 1998 р. реальний валовий внутрішній продукт становив 99,6 %. Показник реального ВВП в цілому за рік є найкращим за роки незалежності завдяки приросту валової доданої вартості у промисловості та уповільненню темпів її спаду в інших галузях економіки. У 1999 р. всіма суб'єктами промислової діяльності України вироблено продукції на 107 млрд. грн. Порівняно з попереднім роком загальний обсяг промислової продукції зріс на 4,3%. Збільшились обсяги продукції на підприємствах чорної та кольорової металургії, електроенергетики, харчової, легкої, деревообробної і целюлозно-паперової, скляної та фарфоро-фаянсової промисловості. Суттєво зменшилось відставання від рівня виробництва 1998 р. в машинобудуванні та металообробці, у хімічній і нафтохімічній промисловості, у деревообробній і целюлозній промисловості, промисловості будівельних матеріалів¹.

У країні запущений ринковий механізм ціноутворення, уведений сучасний режим зовнішньої торгівлі, конвертованість національної валюти. Закінчено формування банківської системи, затвердився грошовий і валютний ринок, розвиваються інститути приватної власності, що поряд з іншими соціально-економічними реформами створило базовий фундамент ринкової економіки.

Протягом більш ніж 60 років країна розвивалася як індустріальна база не тільки СРСР, але і країн Ради економічної взаємодопомоги і по обсягу виробленої промислової продукції і рівня науково-технічного потенціалу займала головні позиції в таких найважливіших галузях як виробництво сталі, електроенергетики, мінеральних добрив. Займаючи

¹ Див. Урядовий кур'єр, 29 березня 2000 р.

0,4% світової суші і маючи біля 0,8% населення земної протоки Україна виробляла 5% світової мінеральної сировини і продуктів її переробки. А розвідувальні запаси корисних копалин оцінюються в 7, а по деяких розрахунках у 12-14 трильйонів дол. По показниках потужності металургійного комплексу України займає п'яте місце у світі після Японії, США, Китаю і Росії.

На її території було зосереджено майже третя частина підприємств і науково-дослідних заснувань усього військово-промислового комплексу колишнього СРСР.

Вона входить у число 7 головних країн світу, що мають повний цикл проектування і виробництва літаків.

Український літак АН-70 і його можливості от уже декілька років знаходяться в центрі уваги спеціалістів. Усе, що пов'язано з цим літаком, обговорюється в західних засобах масової інформації. Тому успішна демонстрація АН-70 у кінці травня 1999 р. на Міжнародній виставці в Берліні, а потім участь українських літаків АН-70 і АН-124 «Руслан» у 43 авіакосмічному салоні в Ле Бурже (Франція) у середині червня ц.р. викликала величезний інтерес громадськості, оскільки аналогів АН-70 літака у світі немає. Щось схоже є тільки в проектах, але на їхню реалізацію необхідно буде затратити ще мільярди доларів, а українсько-російський літак уже піднімається в небо.

Цей військово-транспортний літак має унікальні технічні дані: 30-35 тонн вантажу він може перенести на відстань 5 тисяч км зі швидкістю до 800 км/годину. Об'єм салону дозволяє перевозити всі типи армійської техніки. Потужна механізація крила, велика тяга двигунів, висока ефективність органів управління дають можливість користуватись короткими і ґрунтовими злітно-посадковими смугами. По оцінках експертів він по всіх параметрах відповідає вимогам, що висуває Захід і може бути використаний у якості базової моделі для створення загальноєвропейського військово-транспортного літака. Сьогодні прийшло час додати цьому партнеру нові організаційно-економічні форми, що відповідають проведеним в Україні реформам і динаміці світового ринку. Проте рішення України і Росії про початок випуску військово-транспортного літака АН-70 не залежить від позицій зайнятих консорціумом західноєвропейських країн про приєднання їх до цієї програми. Ємність ринку для АН-70 у державах СНД оцінюється приблизно в 600 машин, 150 із них придбають ВВС Росії. Ще 300 літаків буде реалізовано на зовнішньому ринку, включаючи Близький Схід.

За словами генерального директора АНТК ім. Антонова П. Балабуєва, виробництво такого літака в Україні буде коштувати 45-48 млн. євро, тоді

як у європейських країнах або в Америці, майже в 2 рази вище. Крім того, для України, Росії і Білорусії, що приєднані до виробництва АН-70, – це створення від 70 до 100 тис. робочих місць.

Нещодавно конструкторами ЗМКБ «Прогрес» і спеціалістами «Мотор-Січ» створений новий авіадвигун АН-30, першої серії для АН-140. Він має в два рази вищу паливну ефективність, у два рази збільшує дальність польоту, у порівнянні з європейськими аналогами. Цей двигун буде використаний на літаках ІЛ-114, ТУ-180, МИГ-110 і на деяких інших.

На передових рубежах науково-технічного прогресу знаходяться ракетно-космічна галузь, суднобудування, танкобудування, що довели свою конкурентоздатність на світовому ринку. Україна по праву рахується одним із найбільших у світі центрів розробки і виробництва ракетно-космічної техніки. Вона підтвердила це ще раз – коли 17 липня 1999 р. з космодрому Байконур стартувала Українська ракета-носіїв «Зеніт» із супутником «Океан-О» на борту. Сьогодні офіційно визнано у світі, що ракета-носіїв «Зеніт» ДКБ «Південне» є кращим у світі, економічно чистим носієм із повним автоматизованим стартом. Тому саме вона була поза конкуренцією при виборі ракети-носія учасниками міжнародного космічного проекту. «Океан-О» є універсальний супутник важкого класу (вагою 6,3 тони) запущений на кругову орбіту висотою біля 680 км. Він оснащений унікальним комплексом бортової апаратури, що може виконувати знімки у всьому спектрі електромагнітних хвиль. У світовій практиці нараховуються лише одиниці «космічних лабораторій» такого класу. Високі технічні характеристики українських ракет-носіїв і відносно низька вартість запусків супутників роблять можливим і економічно вигідним використання ракетної техніки на міжнародному ринку. Першими такими програмами співробітництва з західними аерокосмічними агентствами стали «Глобалстар» і «Морський старт» – один із найважливіших космічних проектів сучасності.

Україна декілька років знаходиться в десятку країн передових виробників і експортерів озброєнь.

В Парижі на виставці озброєнь «Євросаторі-98» великий інтерес викликав танк Т-72, модернізований українськими виробниками спільно з французами та чехами.

Ця машина користується дуже великим попитом, у світі її нараховується до 8 тис. одиниць. Проект модернізації був розроблений нашим КБ імені Морозова та заводом імені Малишева. Така модернізація виконується і поряд українських танкоремонтних заводів. Потужність силової установки збільшується більш як у 1,5 рази, застосовуються нові системи управління

вогнем, зв'язку, танк набуває прекрасних ходових якостей. Але найбільшу здивованість на виставці викликало те, що ми продемонстрували танкові стволи натовського калібру українського виробництва. Це був спільний виріб сумчан і харків'ян.

Проте вже на міжнародній виставці військової техніки й озброєнь в Абу-Дабі «Айдекс-99», який є дуже важливою подією для будь-якої країни, що торгує зброєю, Україною була подана діюча модель нового танка Т-84, із розробленим автоматом зарядження під стандарти північноатлантичного альянсу, що, по оцінці організаторів виставки прикрасила її. За характеристиками він не поступається таким відомим машинам, як французький «Леклерк» або англійський «Шерман», а в дечому навіть перевершує їх. Він несе на озброєнні керовану ракету, уміє долати глибокі водні перешкоди, розвиває скроні швидкість на пересіченій місцевості, має надійні та потужні двигуни, міцний захист від високоточної зброї, високі вогневі і динамічні якості. З ним харків'яни стали в ряд таких традиційних танко-виробників, як Франція, Англія, Німеччина, Росія.

Значною подією в області суднобудування явилася передача в 1999 р. Міністерству оборони Росії після капітального ремонту на Миколаївських суднобудівних верфях флагманського ракетного крейсера «Москва». У такий спосіб модернізація військової техніки є дуже перспективним напрямком роботи й Україна тут має цікаві пропозиції з багатьох країн, зокрема, із Пакистану, Франції, Чехії, Словаччини, Ізраїлю.

Українські виробники стверджують, що якби мали більше оборотних коштів або фінансової підтримки держави на доведення недобудованих зразків озброєнь до 100%-ної готовності, обсяги бізнесу могли б подвоїтися. На жаль, замовники не бажають авансувати виробництво і завжди інформуються, чи є запропоновані зразки озброєнь у воєнізованих структурах України.

Прикладів в Україні чимало: Донецький завод «Топаз» може випускати станцію радіотехнічної розвідки «Кольчуга», аналогів якої немає у світі, але котра ще не прийнята на озброєння по зрозумілих фінансових причинах. Феодосійський суднобудівний завод «Море» має замовників на катера, але по тим же причинам не може їх побудувати й одержати оборотні гроші (при тому, що борги держави цьому підприємству складають майже 8 млн. грн.).

Значні резерви збільшення випуску продукції закладені в таких галузях як тракторне і сільськогосподарське машинобудування, виробництво висококонкурентного електричного устаткування, біотехнологій і інформатика.

Під час перехідної економіки та становлення ринкових відносин у країні не існує універсальних рецептів щодо забезпечення нормальної роботи узагалі всіх підприємств. У кожній галузі й окремому підприємстві є істотні специфічні умови: технічний рівень, попит на продукцію, ознаки монополізму, традиційні ринки, стартові фінансові можливості, наявність галузевої науки, традиції колективів, стан регіонального соціально-економічного оточення і ряд інших.

Наприклад, вітчизняна електротехнічна промисловість і приладобудування є важливою складовою науково-промислового комплексу держави. Це 207 виробничих і науково-виробничих підприємств, 40 науково-дослідних, конструкторських, конструкторських і технологічних організацій. Їх частина в загальному обсязі товарної продукції всього машинобудівного комплексу складає 12%.

Позитивну роль у структурній перебудові цієї галузі зіграла практика формування і реалізації цільових комплексних науково-технічних програм, що охопили різні напрямки електротехніки і приладобудування. Завдяки фінансовій допомозі галузевої науки з боку уряду, надання Національним банком пільгових кредитних ліній для освоєння на виробництві новітніх розробок здійснено ряд проектів у рамках програм «Електротехніка», «Приладобудування», «Хімічні джерела електрики», «Силові напівпровідникові прилади» і ін.

Легка промисловість України є нині розгалуженим комплексом з високим рівнем внутрішньогалузевої кооперації. Він налічує майже 600 підприємств і організацій державної форми власності та близько 4 тисяч – заснованих приватними підприємцями.

Про виробничі можливості та технічний рівень підприємств легкої промисловості свідчить ті, що майже дві третини вітчизняних швейних виробів у минулому році стали предметом експорту. Нині здійснюють зовнішньоекономічну діяльність більш як 200 підприємств, експортуючи продукцію до 25 країн СНД.

Збільшили обсяги виробництва такі потужні підприємства, як Харківський тракторний завод, Мелітопольський завод тракторних агрегатів, виробниче об'єднання «Червона зірка», Львівський і Одеський завод сільгоспмашинобудування, Шепетовський завод культиваторів та ряд інших. Освоєння виробництва тракторів серії ХТЗ-170 з двигунами фірми «Дойц» значно підвищило технічний рівень вітчизняних машин. Нові марки тракторів сходять з конвеєра Південного машинобудівного заводу. Налагоджено серійне виробництво зернозбиральних комбайнів «Славутич» та «Лан». Випущено першу партію комбайнів у кооперації з фірмою «Каас»

і тракторів «Магнум». Зробивши особливий акцент на розвиток сільсько-господарського машинобудування, сконцентрувавши на цьому напрямі наявні ресурси, за два роки в Україні освоєно виробництво і налагоджено серійний випуск практично всієї гами (близько 3 тисяч найменувань) конкурентоспроможність сільськогосподарських машин і устаткування.

Принципово важливим було рішення про створення державного лізингового фонду для закупівлі сільськогосподарської техніки виключно вітчизняного виробництва. Це дало змогу за шість місяців 1999 року поставити на умовах лізингу сільському господарству для проведення весняно-польових робіт понад 2,4 тисячі тракторів, 2,3 тисячі одиниць ґрунтообробної техніки, 500 сівалок.

У минулому та поточному роках на підтримку суднобудівних підприємств було виділено понад 50 мільйонів гривень¹. Це сприяло збільшенню практично вдвічі обсягів виробництва на Миколаївському суднобудівному заводі імені 61 Комунара. На заводі «Затока» розпочато будівництво нової серії суден типу «ріка-море». Стабільно працює завод «Ленінська кузня». Реалізація контракту з будівництва балкерів, рефрижераторних суден і танкерів, які, до речі, спроектовані в Україні, дала можливість завантажити завод «Океан» на 5 наступних років. У 1998-99 роках на воду спушено 17 суден.

Тим самим вдалося буквально вдихнути життя в багатотисячні колективи, які знаходилися на грані розпаду.

На жаль, сьогодні приходится констатувати, що зростання виробництва, що спостерігалось в 1997 р. у різноманітних галузях народного господарства, особливо в таких базових галузях як паливна промисловість, чорна і кольорова металургія, зберегти не вдалося.

У цілому, за офіційними даними Державного комітету статистики, спад реального валового внутрішнього продукту в 1998 році становив 1,7 відсотка².

Вся складність соціально-економічного положення, у якому виявилася Україна, ще більш чітко видна, якщо порівняти основні її показники з 1990 р. Так, за останні сім років країна втратила дві третини валового внутрішнього продукту. За даними спеціалістів НАН України в 1991-1997 рр. у результаті спаду виробництва загублено 320 млрд. дол. США³, тоді як для структурної перебудови економіки необхідно лише 100 млрд. грн. Для

¹ Див. Урядовий кур'єр, 20 травня 1999 р.

² Див. Урядовий кур'єр, 16 лютого 1999 р.

³ Див. Голос України, 23 травня 1998 р.

переконливості приведемо ще дві цифри: у 1991 році, коли існували карбованцеві ціни, що приблизно відповідали теперішнім гривням, прибуток виробничої сфери складав 110 млрд. крб., а на 1999 р. вона запланована в розмірі 7,7 млрд. грн., тобто в 14 разів менше.

В Україні в порівнянні з 1990 р. виробництва зерна скоротилося на 58%, цукру і м'яса – на 60%, молока – на 76%, поголів'я крупної рогатої худоби – на 52%, свиней – на 71%.

Показники виробництва сільськогосподарської продукції в Україні звичайно порівнюють із Францією, що по чисельності населення, кількості сільськогосподарських угідь і природно-кліматичних умов дуже близька до неї. Франція в 1998 р. на 33 мільйонах гектарів виробила 68 мільйонів тонн зерна, 6,6 мільйона тонн м'яса, 22,3 мільйона тонн молока, 4,7 мільйона тонн цукру.

Переробивши сільськогосподарську сировину на харчових підприємствах, агропромисловий комплекс Франції поставив на ринок на 142 мільярди доларів продовольства, у тому числі: на 38 мільярдів м'ясних і на 28 мільярдів доларів молочних виробів. Із загального обсягу виробництва експортовано продукції на 47 мільярдів та імпортовано на 35 мільярдів доларів.

Висновок такий: агропромисловий комплекс Франції з 33 млн. гектарів земель забезпечив харчування за фізіологічно обгрунтованими нормами 56 мільйонам своїх громадян та приніс понад 12 мільярдів доларів прибутку з зовнішнього ринку. Тільки ця виручка перевищує весь річний бюджет України.

А тепер порівняємо.

П'ятдесяти мільйонам українців 43 мільйони гектарів дають основних продуктів харчування (м'ясо, молоко, овочі, фрукти) лише половину від фізіологічно обгрунтованих норм. У 1998 році наші селяни зазнали на 3 мільярди гривень збитків¹.

До речі, ще у 1991 р. показники аграрників України були близькі до французьких.

За період з 1991 по 1998 рік, тракторний парк села скоротився з 453 до 330 тис., а виробництво тракторів – із 106 до 3,2 тис. у рік. Україна не тільки не знайшла так званої «ніші» на західному ринку, а майже цілком загубила свій внутрішній, оскільки на ринку України 92% імпортні продовольчі товари, причому товарів широкого вжитку – 95%. Це одна із серйозних погроз економічній безпеці України.

¹ Див. Голос України, 12 березня 1999 р.

Професор М. Павловський пише, що якщо до початку реформ Україна входила в першу десятку найбільше індустріально розвинутих країн, через 7 років реформ Україна виявилася на 102 місці у світі¹. Вона випускає продукції в 5 разів менше, чим Польща, де населення в півтора рази менше, або в три рази менше, чим 6-мільйонний Ізраїль².

У фінансовій сфері однією з особливостей України в останні роки є забезпечення стабільності цін і недопущення їхнього необґрунтованого росту.

Даються ознаки зусилля надати імпульс розвитку реального сектора економіки, насамперед у визначених пріоритетах. Наприклад, лише за рахунок амортизаційних відрахувань профінансовано 70,9 млн. грн., з них літакобудування – 8,0, суднобудування – 16,95, машинобудування – 1,8, АП – 13,4, енергетику – 3,5, вугільну промисловість – 11,0. Крім того, з інноваційного фонду профінансовано 7 проектів на суму 88 млн. грн.

Певна віддача спостерігається також від стабілізаційних, структурних і регулятивних реформ, які нарешті займають чільне місце в арсеналі важелів економічної політики уряду.

Незважаючи на напруженість фінансових взаємовідносин, протягом останнього часу зросла частка довгострокових кредитів, наданих підприємствам, у загальному обсязі кредитів комерційних банків. Якщо на початок 1998 року вона становила 10,6 відсотка, та на початок 1999 року – 18,4 відсотка, на 1 червня 1999 року – 19,9 відсотка.

У цілому ж фінансове положення в країні продовжує залишатися дуже складним. Головна проблема і нелогічність ситуації в тому, що поліпшення показників виробництва практично не супроводжувалося поліпшенням фінансового стану підприємств, подоланням платіжної кризи, а навпаки, характеризувалося зменшенням надходжень у бюджет і як результат різким збільшенням державного боргу.

Так, порівняно з початком року дебіторська та кредиторська заборгованість збільшилась у 1,4 рази. Загальна сума дебіторської та кредиторської заборгованості станом на 1 грудня 1998 року становила відповідно 106,7 млрд. грн. та 148,2 млрд. грн.³

У світовій практиці існують усталені пропорції, співвідношення, потрібні для того, аби економіка нормально функціонувала, оборот ресурсів відбувався безперебійно, платежі надходили своєчасно, упорядковано

¹ Див. Голос України, 10 березня 1999 р.

² Див. Голос України, 19 серпня 1999 р.

³ Див. Урядовий кур'єр, 16 лютого 1999 р.

виплачувалась заробітна плата, своєчасно вносилися податки, надходили бюджетні асигнування. Йдеться про показники співвідношення розміру основного й оборотного капіталу, а також обсягу грошової маси до обсягу валового внутрішнього продукту, порушення яких завжди призводить до спаду виробництва. Так, якщо виробничі потужності економіки України за останні 7-8 років практично не змінилися, то розмір оборотних коштів зменшився більш, ніж у два рази в порівнянні з 1990 р. Виходячи з пропорційності виробничих потужностей і оборотних коштів впливає, що їхній розмір, наприклад, у 1996 р. повинна була приблизно рівнятися їхньому розміру в 1990 р. – 110 млрд. руб. у цінах 1990 р. Фактично розмір оборотних коштів на цей період склав 58 млрд. руб. Звідси впливає, що недостача оборотних коштів склала 52 млрд. руб. або 86 млрд. грн. у цінах кінця 1996 р.¹

Характерно, що кредити банків народному господарству в 1990 р. дорівнювали 53 млрд. рублів, а в 1996-му в потокових цінах вони становили 4,2 млрд. грн., що в цінах 1990 р. становить 2,6 млрд. рублів. Зменшення кредитних ресурсів становило 50 млрд. рублів. А це 95% величини оборотних коштів, що зникли. Отже, зменшення оборотного капіталу відбулося за рахунок відпливу кредитних ресурсів банківської системи і призвело до нинішнього спаду виробництва в Україні, що цілком закономірно.

Намагання керівництва держави нині знизити податки, отримати іноземні позики, по суті, є не чим іншим, як спробою збільшити оборотний капітал економіки України.

Крім того, за стандартами, що склались у більшості західноєвропейських країн, показник обсягу грошової маси до обсягу валового внутрішнього продукту коливається в межах 70-80 відсотків, у США наближається до 100 відсотків. У нас це співвідношення на сьогоднішній день становить близько 10-15 відсотків².

Виступаючи на розширеному засіданні Кабінету Міністрів Президент України Л.Кучма заявив: «Я не прихильник, що всі економічні труднощі, що сталися в зв'язку зі світовою фінансовою кризою, треба списувати на суто зовнішні чинники. Життя змусило нас більш ретельно поставитися до внутрішніх аспектів економічної політики. Остання вимагає внесення суттєвих уточнень.

Ми залишаємося прибічниками пріоритетності грошової стабілізації. Однак, як засвідчила практика, гарантувати її суто монетарними інстру-

¹ Див. Голос України, 27 жовтня 1998 р.

² Соколовська І.П. Національні джерела капіталотворення: стан та перспективи розвитку // Фінанси України. –№ 5. –С. 69-77.

ментами неможливо. Необхідно забезпечити загальне оздоровлення економіки.

На жаль, цей процес відбувається занадто повільно. Більш як дворічна стабільність національної грошової одиниці не стала відчутним стимулом виробництва та не сприяла вирішенню складного комплексу соціальних проблем. Це одне з найбільших протиріч, яку набуває нині політичного забарвлення. Ми зобов'язані будь-якою ціною його подолати»¹.

У політичній сфері – Україна затвердилася у світі як незалежна суверенна держава, що у відповідності із прийнятою Конституцією твердо і послідовно просувається від тоталітаризму до демократичної держави із соціально-орієнтованою економікою шляхом глибоких ринкових перетворень. Важливо те, що перехід до нової політичної й економічної системи почався і здійснюється цивілізовано, на демократичній основі з дотриманням узвичаєних правових норм і традицій. Незважаючи на всю складність обстановки Україні вдалося уникнути гострих соціальних міжетнічних і міжконфесійних конфліктів.

У сфері міжнародних відношень – Україна визнана світовим співтовариством і перетворилася в один із ключових чинників сучасного європейського процесу зміцнення безпеки і міжнародного співробітництва. Своєю зваженою зовнішньою політикою вона зуміла забезпечити вирішення проблем, що виникають із своїми сусідами дипломатичним шляхом і розвиток на цій основі рівноправних і взаємовигідних відносин із ними. Підписано повномасштабні договори з Росією на 1998-2007 р. і Румунією, договір про державну межу з республікою Білорусь, а також спільну Українсько-Польську Заяву «Про порозуміння і єднання». Конструктивно розвиваються відношення України з країнами Ради Європи і НАТО.

У сфері підприємницької діяльності – в Україні були початі серйозні кроки, спрямовані на розвиток підприємництва, відродження вітчизняного товаровиробника, створення цивілізованого ринку товарів і послуг. Одним із важливих напрямків цієї діяльності є зменшення надмірного державного регулювання підприємницької діяльності.

Саме підприємницька ініціатива прискорює структурні перетворення в народному господарстві, забезпечує здорову конкуренцію і додаткові надходження в бюджет, створює нові робочі місця, дозволяє одержувати пристойні заробітки і в остаточному підсумку сприяє появі середнього класу – основи стабілізації будь-якої держави.

¹ Див. Урядовий кур'єр, 17 липня 1999 р.

Проте, масштаби малого і середнього бізнесу, його вплив на збільшення обсягів виробництва і надання послуг, подолання кризових явищ у багатьох сферах нашого життя залишається ще незначним.

В даний час в Україні функціонує більш 100 тис. малих підприємств і кооперативів, що об'єднують 7 млн. підприємців або біля 6% загальної чисельності працюючих у народному господарстві. Крім того, нараховується біля 36 тис. фермерських господарств і майже 900 тис. індивідуальних підприємців¹.

Частина промислової продукції, що зроблена малими підприємствами і кооперативами в 1998 р. ледь перевищує 3%. При цьому третю частину тут займає поліграфічна промисловість. Навіть у легкій промисловості внесок малих підприємств і кооперативів складає 10,5%, а в харчовій промисловості тільки 3,6%². У цілому, питома вага малих підприємств у створенні ВВП у 8-10 разів менше ніж у країнах Заходу і складає біля 9%. У світі цей показник дорівнює 50-70%³.

Наприклад, у таких країнах, як Великобританія, Німеччина, США частка продукції малих і середніх підприємств у ВВП перевищує 50 відсотків, у Франції цей показник сягає 55 відсотків, в Італії 57 відсотків. Це усе країни зі стійким економічним розвитком, стабільно високим рівнем життя населення, значна частина якого формує свій життєвий рівень завдяки функціонуванню малого та середнього бізнесу і своєї участі в ньому. За даними статистики, чисельність зайнятих у сфері малого бізнесу становить: у Великобританії 43,6 млн. чоловік, у Німеччині – 18,5 млн., у Японії – 39,5 млн., у США – 70,2 млн. чоловік.

Зміни, внесені в Закон України «Про підприємництво», прийнятий Верховним Радою України 23 грудня 1997 р. за № 762/97-ВР, майже в 3 рази (із 102 до 41) скоротили кількість видів діяльності, що потребували ліцензування.

У ст. 4 цього Закону тепер закріплено принципове положення про те, що обмеженню (ліцензуванню) підприємницької діяльності підлягають тільки ті її види, які безпосередньо впливають на здоров'я людини, навколишнє природне середовище та безпеку держави.

У законі «Про підприємництво» нарешті чіткіше врегульоване питання відкриття розрахункових рахунків у банках. Підставою для відкриття рахунків є свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької

¹ Див. Урядовий кур'єр, 14 лютого 1998 р.

² Там же.

³ Див. Голос України, 6 лютого 1998 р.

діяльності та копія документа, який підтверджує прийняття його на облік у державному податковому органі.

Спрощено порядок реєстрації й одержання ліцензій: підприємець може реєструвати свій бізнес по власній домашній адресі. Крім того, встановлена відповідальність державних посадових осіб за вимогу непередбачених законодавством документів, необхідних для реєстрації і ліцензування, а також за порушення термінів проведення цих процедур.

З метою спрощення оподаткування прибутків громадян – суб'єктів підприємницької діяльності Законом «Про внесення змін Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян», прийнятий 5 лютого 1998 р. встановлений спрощений порядок оподаткування зазначеної категорії громадян шляхом надання їм права сплати податку з прибутку по фіксованих ставках. При цьому підприємці звільняються від ведення системи урахування прибутків і витрат і придбання торгового патенту і надання звіту податковим органам. З 15 січня 1998 р. введений у дію Закон України «Про внесення в деякі Закони України змін щодо відкриття банківських рахунків», яким надане право підприємцям відчиняти декілька рахунків у банках по власному виборі.

Ефективно чинний малий бізнес в Україні, виходячи з розмірів території, чисельності населення і кількості зайнятих у народному господарстві, за прогнозами спеціалістів МФК, повинний складатися з 2,5-3 млн. фірм, на яких працювали б не менше 10 млн. чол. Це можна досягти лише при створенні сприятливих умов для розвитку малого бізнесу.

З цією метою урядом приймаються достатньо ефективні заходи по упорядкуванню процесу реєстрації суб'єктів підприємництва, забезпечення широкого кола питань, пов'язаних із здійсненням контролю, реєстрації одним органом, удосконалюванням системи урахування і звітності для суб'єктів підприємництва, а також спрощенням процесу митного оформлення при здійсненні експортно-імпорتنних операцій.

Так, Указами Президента України «Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності» від 3 лютого 1998 р. за № 79/98 та «Про державну підтримку малого підприємництва» від 12 травня 1998 р. за № 456/98 і «Про деякі заходи для дерегуляції підприємницької діяльності» від 23 липня 1998 р. за № 817/98 визначені загальні правові, організаційні й економічні засоби розвитку власного бізнесу і спрямовані на зменшення надмірного державного регулювання підприємницької діяльності.

Важливо відзначити, що відповідно до Указу «Про деякі заходи для дерегуляції підприємницької діяльності», чітко визначені ті умови, при яких контролюючі органи, можуть проводити перевірки суб'єктів підприємницької діяльності (ст. 3), а також обмежене число таких органів (ст. 5).

Контролюючими органами, які мають право проводити планові та позапланові виїзні перевірки фінансово-господарської діяльності є: а) органи державної податкової служби – стосовно сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів, неподаткових платежів; б) митні органи – стосовно сплати ввізного мита, акцизного збору та податку на додану вартість, які справляються в разі ввезення (пересилання) товарів на митну територію України в момент перетинання митного кордону; в) органи державного казначейства, державної контрольно-ревізійної служби та органи державної податкової служби в межах їх компетенції – стосовно бюджетних позик та кредитів, гарантованих коштами бюджетів, цільового використання дотацій та субсидій, інших бюджетних асигнувань, коштів позабюджетних, а також належного виконання державних контрактів, проавансованих за рахунок бюджетних коштів.

Зазначені в цій статті контролюючі органи мають право проводити перевірки фінансово-господарської діяльності лише в межах їх компетенції, Указом «Про державну підтримку малого підприємництва» закріплено положення в тому, що державна підтримка малого підприємництва здійснюється відповідно до державних і регіональних програм підтримки малого підприємництва і є одним із найважливіших задач державної політики, що здійснюється в таких напрямках:

- формування інфраструктур підтримки і розвитку малого підприємства;
- створення сприятливих умов для використання суб'єктами малого підприємства державних фінансових матеріально-технічних та інформаційних ресурсів, а також науково-технічних розробок і технологій;
- запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності;
- удосконалення підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого підприємства;
- фінансова підтримка інноваційних проектів.

Фінансове забезпечення програм підтримки малого підприємства здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, позабюджетних коштів, у тому числі коштів, одержаних від приватизації державного майна, та інших джерел фінансування.

Для рішення даної проблеми в країні створюється спеціальні кредитно-гарантійні установи по підтримці малого і середнього підприємництва, спрощується система оподаткування.

Для суб'єктів малого підприємництва з середньообліковою чисельністю працюючих за звітний період до 10 включно й обсяг виручки яких від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік не перевищує 250000 гривень (мікропідприємства), може застосовуватись у встановленому порядку спрощена система оподаткування, обліку та звітності.

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності передбачає: заміну сплати встановлених законодавством податків і обов'язкових платежів сплатою єдиного податку; сплату фізичними особами – підприємцями замість податків і обов'язкових платежів вартості патенту на зайняття певним видом діяльності; застосування спрощеної форми ведення документів бухгалтерського обліку та звітності.

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності може застосовуватись поряд з діючою системою оподаткування, обліку та звітності, передбаченою законодавством, на вибір суб'єкта малого підприємництва.

В Україні на базі Ліцензійної палати створюється єдина система органів державної реєстрації і ліцензування підприємницької діяльності.

З 2 липня цього року набула чинності постанова Кабінету Міністрів від 25.05.98 р. № 740 «Про порядок державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності», якою затверджено нове положення про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності.

Це вже третя постанова Кабінету Міністрів, що регулює порядок державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності. Але дві попередні постанови були прийняті за відсутності чіткої системи реєстраційних органів, оскільки реєстрація проводилася місцевими органами виконавчої влади – міськ- і райвиконкомом та райдержадміністраціями, а координуючий орган на обласному рівні і вище був відсутній.

Відповідно до затвердженого Положення реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності, проводиться у виконавчому комітеті міської або районної Ради Державної адміністрації, а на Ліцензійну палату України покладене проведення єдиної державної політики відносно дозвільної системи в сфері підприємницької діяльності, питання ведення Реєстру суб'єктів підприємницької діяльності, а також методичне забезпечення діяльності органів державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності.

Названою постановою Кабінету Міністрів України встановлені такі розміри оплати:

- за державну реєстрацію (перереєстрацію) суб'єктів підприємницької діяльності (реєстраційний збір): для громадян-підприємців – 1,5; для юридичних осіб – 7 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- за прискорену (протягом одного дня) державну реєстрацію (перереєстрацію) суб'єктів підприємницької діяльності – потрійний розмір відповідного реєстраційного збору;
- за державну реєстрацію змін (доповнень) до установчих документів суб'єктів підприємницької діяльності – 30 відсотків реєстраційного збору;
- за видачу дубліката свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності – 10 відсотків реєстраційного збору.

Перереєстрація суб'єктів підприємницької діяльності в зв'язку із зміною законодавства проводиться безоплатно, якщо інше не передбачено законом.

На даний час продовжується робота над Проектом державної програми підтримки підприємництва України. Схвалення і прийняття на законодавчому рівні зазначеного документа повинно остаточно сформулювати і визначити пріоритетні напрямки державної політики і підтримки підприємництва на наступні роки.

У сфері приватизації – Україна перейшла до другого її етапу – від сертифікатної приватизації, у ході якої з 1992 по 1998 р. змінили свою організаційно-правову форму 54 тис. державних підприємств, до приватизації за гроші. На них припадає більш 60% загального обсягу промислової продукції. У процесі земельної реформи свої паї одержали біля 6 млн. грн., що тепер володіють майже половиною земельних угідь України.

Урядовою програмою передбачалося в 1998 р. приватизувати не менше 1700 об'єктів, у тому числі більше 1000 середніх і великих підприємств і отримати в дохідну частину державного бюджету більш 1 млрд. грн.¹ Для притягнення реальних інвестицій, у т.ч. іноземних, передбачається продаж пакетів акцій через систему біржової торгівлі, позабіржову торгівлю системою, національну мережу центрів сертифікаційних аукціонів, а також на комерційних і некомерційних конкурсах під інвестиційні зобов'язання покупців.

Основою буде призначений індивідуальний підхід до кожного великого об'єкта, пошук для нього стратегічного партнера-інвестора. В другому читанні Закону України «Про особливості великої приватизації» закріплене положення про те, що приватизація всіх значних об'єктів із

¹ Див. Урядовий кур'єр, 14 лютого 1998 р.

притягненням іноземних інвесторів повинна провадитися тільки за узгодженням із Верховною Радою України. Щоб стратегічно важливі об'єкти не стали власністю кримінальних структур вносяться пропозиції про створення урядової комісії з питань приватизації стратегічних об'єктів із притягненням іноземних інвестицій і зробити її роботу максимально гласною і відкритою.

У сфері законодавчої діяльності в Україні продовжувалася активна робота з удосконалюванням законодавчої бази з питань іноземного інвестування, а також прийняття нових правових актів із питань, що ще не урегульовані. Основна ціль такої нормотворчої діяльності – створення стабільної і прозорої правової бази, що повинна сприяти підвищенню інвестиційної активності суб'єктів підприємницької діяльності.

Так, у грудні 1997 р. був прийнятий Закон України «Про лізинг», що дає можливість значно прискорити процес відновлення виробництва, одержати на вигідних умовах сучасне устаткування, оздоровити фінансовий стан підприємств товаровиробників.

З огляду на ту обставину, що без надійного захисту прав власності суб'єктів економічної діяльності, без належного рішення майнових і інших господарських суперечок ринкова економіка просто неможлива. Указом Президента України «Про оренду землі», прийнятим у квітні 1997 р., установлюються прозора процедура оренди земельних ділянок, що відчиняє шлях до прилучення прямих іноземних інвестицій, насамперед у сферу будівництва.

Для потенційних інвесторів серйозним стримуючим чинником є скасування наданих раніш пільг щодо діяльності спільних підприємств. Тому прийнятим Законом України «Про оподаткування прибутків підприємств» передбачено поновлення податкових пільг для підприємств з іноземними інвестиціями, зареєстрованих до 1 січня 1995 р., а у вересні 1997 р. парламентом прийнятий Закон України «Про стимулювання виробництва автомобілів в Україні», у відповідності з яким звільняються від оподаткування операції щодо ввозу товарів для будівництва і виробничої діяльності підприємств-виробників автомобілів і запасних частин до них. Це в однаковій мірі відноситься й інвестицій до статутних фондів спільних підприємств у грошовій формі, якщо вони складають в еквіваленті не менше 150 млн. дол. У цьому зв'язку вважаємо дуже важливим прискорити прийняття закону про надання пільгового режиму інвестиційної й іншої господарської діяльності для реалізації окремих найважливіших інвестиційних проектів і чітко встановлював би критерії, по яким інвестор може претендувати на пільговий режим.

Серед прийнятих в останні роки Верховною Радою законодавчих актів, спрямованих на створення сприятливого інвестиційного клімату в країні особливе місце займає Закон України «Про внесення змін у статті Закону «Про інвестиційну діяльність» від 21 травня 1999 р. за № 697-XIV, у якому держава гарантує захист інвестицій незалежно від форм власності, а також іноземних інвестицій. Захист інвестицій забезпечується законодавством України, а також міжнародними договорами України. Інвесторам, у тому числі іноземним, забезпечується рівноправний режим, що виключає застосування заходів дискримінаційного характеру, які могли б перешкодити управлінню інвестиціями, їх використанню та ліквідації, а також передбачаються умови і порядок вивозу вкладених цінностей і результатів інвестицій.

З метою забезпечення сприятливого та стабільного інвестиційного режиму держава встановлює державні гарантії захисту інвестицій, що не можуть бути скасовані або звужені щодо інвестицій, здійснених у період дії цих гарантій.

Розроблено і надано на розгляд парламенту зміни до Закону України «Про режим іноземного інвестування» у частині визнання іноземною інвестицією придбання цінних паперів, включаючи облигації внутрішнього державного займу.

Ще один напрямок законотворчої роботи – внесення доповнень і змін до Земельного Кодексу України щодо надання інвесторам права на придбання земельних ділянок під будівництво в приватну власність. Одночасно буде прискорене рішення питання передачі у власність іноземним інвесторам землі, на якій розташовані об'єкти приватизації.

Відповідно до чинного законодавства у 1998-1999 рр. у різноманітних регіонах України, що мають великий промисловий потенціал, створено 19 вільних економічних зон (Донецьк, Луганськ, Славутич, Трускавець, Яворів, Закарпаття і ряд ін.), у яких інвестиційний капітал має значні пільгові умови діяльності. Крім того, у першому читанні депутатами Верховної Ради України схвалені законопроекти про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку у Волинській області; про спеціальну економічну зону «Інтерпорт Ковель»; про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Житомирській області; про порто-франко на території Одеського морського торговельного порту; про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях Чернігівської області; про спеціальну економічну зону «Миколаїв»; про спеціальний інвестиційний режим у Харкові; про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях

пріоритетного розвитку та спеціальну економічну зону «Порт Крим» в Автономній Республіці Крим.

Додатковим стимулом для вкладення закордонного капіталу повинно явитися прийняття нової редакції Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон». Їїго ціль – активізувати процес формування таких зон в Україні.

У новій редакції закону визначені їхній статус і конкретизовані норми щодо окремих видів, особливостей митного регулювання, сплати податків і зовнішньоекономічної діяльності, системи керування зонами.

Найближчим часом будуть підготовлені і винесені на розгляд Верховної Ради проекти законодавчих актів щодо удосконалення операцій із цінними паперами на первинному і повторному ринках і проекти законів «Про цінні папери і фондову біржу» (нова редакція), «Про інститути спільного інвестування» (пайові і корпоративні інвестиційні фонди), «Про фонд захисту інвесторів на фондовому ринку», «Про акціонерні товариства» і деякі інші. Варто особливо підкреслити ту обставину, що з початком грошової приватизації відчиняється реальний шлях до притягнення значних зовнішніх інвестицій завдяки наданню права іноземному капіталу брати участь у приватизації на рівних правах із капіталом вітчизняним.

З метою забезпечення гарантій повернення виданих кредитів будуть підготовлені законопроекти щодо регулювання питань застави майна, включаючи приватизаційні земельні ділянки і використання майна, акцій господарських товариств як застави у випадку одержання кредитів комерційних банків.

Одним із найважливіших напрямків нормотворчої діяльності явилася мобілізація внутрішніх засобів для інвестування їх у пріоритетні галузі економіки.

Так, Законом України «Про оподаткування прибутків підприємств» була введена принципово нова схема оподаткування прибутків і новий порядок визначення амортизації, що сприяє збільшенню обсягів власних інвестиційних ресурсів підприємств. Норми зазначеного Закону стимулюють притягнення підприємствами кредитів, у тому числі довгострокових, оскільки будь-які витрати, пов'язані з виплатою або нарахуванням відсотків по боргових зобов'язаннях, ставляться до числа валових витрат, тобто зменшують податкові зобов'язання.

Законом передбачено також нарахування податку на дивіденди, що сприяє здійсненню реінвестицій у підприємства. Комерційним банкам і небанківським фінансовим організаціям надано право створювати страховий резерв для відшкодування можливих втрат по основному боргу по усіх видах кредитів.

У той же час не можна не відзначити, що не дивлячись на проведену в останні роки значну роботу з удосконалювання чинного законодавства, багато важливих питань, що стосуються інвестиційної діяльності залишилися поза правовим регулюванням і потребують свого дозволу. Так, до теперішнього часу країна не має приведеного відповідно до вимог часу земельного, цивільного, житлового і трудового кодексів. Викликають серйозні дорікання з боку іноземних інвесторів непослідовність, і відповідно, непередбаченість правових початків іноземного інвестування. За п'ять років незалежності в Україні шість разів змінювалися умови інвестиційної діяльності для нерезидентів. До того ж ті закони, що прийняті, далеко не завжди виконуються в т.ч. і державними органами. Про якість процесу законотворчості і його результатів свідчить такий факт. До нового Закону України «Про податок на додаткову вартість», введеного в дію в 1997 р. уже внесено біля п'ятидесяти змін і доповнень.

Подібна ситуація склалася також із Законом України «Про оподаткування прибутків підприємств». Той факт, що до нього з моменту прийняття Верховною Радою вже зареєстровано 37 змін, говорить сам за себе. Зрозуміло, що на практику такими законами керуватися дуже складно.

У сфері боротьби з корупцією – незважаючи на прийняті останнім часом організаційно-правові міри щодо протидії корупції, зменшення її масштабів не відбулося. Україна ставиться до числа однієї з найбільше корумпованих країн світу, до групи країн так названого особливого ризику для іноземних інвестицій, розвиток малого і середнього бізнесу. Корупція, що стала невід'ємним атрибутом багатьох державних установ, підриває авторитет влади, створює реальну загрозу національній безпеці, демократичному розвитку країн і серйозно ускладнює одержання іноземної допомоги.

По оцінках спеціалістів більш ніж половина мафіозних кланів мають корумпований зв'язок у різних структурах влади й управління, більш ніж 60% прибутків середнього службовця – це хабарі.

За даними обстеження Всесвітнього банку охоплення юридичних осіб хабарами складає від 51% при кожному візиті податкового інспектора до 100% при кожному перетинанні кордону¹. Важливо відзначити, що в 72% випадків хабародавці робили це за власною ініціативою, причому 86% із них вважають, що це серйозно допомагає вирішувати проблеми². По висновках міжнародної організації «Трансперенси Інтернешнл», що

¹ Див. Зеркало недели, 1 ноября 1997 г.

² Там же.

проводила дослідження корумпованості бізнесу в 54 країнах світу, існує емпіричний зв'язок між рівнем корупції і прямих іноземних інвестицій. На думку дослідників, корупція по суті справи, являє собою додатковий «податок» на бізнес і кожне збільшення ставки цього «податку» на один процентний пункт скорочує приплив прямих іноземних інвестицій у нашу країну на п'ять відсотків. Вона значною мірою є продуктом багатонаціональних корпорацій, штаб-квартири яких розташовані в головних промислово розвинутих країнах і які використовують хабарі і незаконні винагороди для покупки контрактів у світі, що розвивається, і перехідних країнах.

Основну відповідальність за існуючу в Україні корупцію понад 50% опитаних громадян поклали на вищі урядові органи і 25% на парламент¹. Нещодавно делегація США, очолювана Річардом Морнінгстаром (спеціальним посланником із питань економічної допомоги адміністрації Клінтона), попередила представників вищої влади України про занепокоєність, яку викликає корупція, що росте, пов'язана зі сходженням дніпропетровської групи і її гальмуючого впливу на перехід України до ринкової економіки.

Серед притягнутих до кримінальної відповідальності колишні посадові особи Міністерства зовнішньоекономічний і торгівлі, Міністерства економіки, Державних адміністрацій Івано-Франківської і Луганської областей, Херсонської міської ради, органів прокуратури (Львів, Київ, Крим), підрозділів МВС (Київ, Тернопіль, Івано-Франківськ, Чернівці), керівники районних податкових адміністрацій Полтавської і Житомирської областей, співробітники Сумської і Запорізької митної служби. Виявлення корупційних правопорушень і притягнення винних до відповідальності і передачі справи до суду має певну складність. Це обумовлено високим рівнем, до 90%, латентності злочинів і правопорушень, і залишенням за сферою юридичної відповідальності значної кількості осіб, що учинили названі корупційні діяння. На думку закордонних і вітчизняних експертів, ефективність боротьби з корупцією і мафією залежить, насамперед, від відношення до цих аморальних і антисоціальних явищ перших осіб у державі, активності структур державної влади і керування, у т.ч. правоохоронних органів у виявленні і притягненні до відповідальності осіб, винних у вчиненні зазначених антисоціальних явищ, усунення фахової і моральної деформації частини керівників і посадових осіб, що займають відповідальні посади, що знайшла своє вираження в поблаг-

¹ Див. Зеркало недели, 19 апреля 1997 г.

ливому відношенні до осіб, причетних до корупційних дій, що порушують службову етику, а також допускають підбір кадрів не на підставі їх ділових і моральних якостей, а за принципами знайомства, особистої відданості, близькості політичних переконань та інших причин.

Серед інших негайних заходів, спрямованих на обмеження поширення корупції в країні і зрощування її з органами влади і управління, заслуговують особливої уваги, на наш погляд, пропозиції щодо розробки механізму дійсного контролю за дотриманням вимоги закону про заборону державним службовцям усіх рівнів, брати участь у фінансовій і господарсько-підприємницькій діяльності, здійснення комплексу організаційно-правових заходів для дерегуляції економіки і, зокрема, малого і середнього бізнесу, а також забезпечення в політичному відношенні конституційну рівність усіх громадян перед законом при виявленні і притягненні до відповідальності за вчинення корупційних дій винних осіб незалежно від посадового становища, у тому числі з вищих ешелонів влади.

Незважаючи на деяке ослаблення кризових явищ, вони за низкою об'єктивних і суб'єктивних обставин цілком не подолані, стабілізаційні процеси ще не набрали системного характеру і продовжують негативно впливати на соціально-економічну і політичну обстановку в країні. До числа основних чинників, що серйозно стримують вихід країни з глибокої і затяжної економічної кризи відносяться:

- фізично і морально постарілий виробничий потенціал, що залишився від колишнього СРСР, розірвання єдиного народного господарського комплексу в результаті чого утрачені виробничі зв'язки, що призвело до масового припинення діяльності промислових підприємств, а також гіпертрофірований військово-промисловий комплекс, що у таких масштабах виявився нікому не потрібний, виснажена вугільна промисловість і важкі наслідки Чорнобильської катастрофи з їхніми соціальними проблемами. Тільки на їхню локалізацію витрачається щорічно до 15% видаткової частини бюджету;

- залишення напередодні розпаду Союзу валютних коштів підприємств, установ і організацій та заощаджень громадян, які знаходилися в Зовнішекономбанку в Москві і до Москви були також перекачані з республік мало не всі кошти населення через Ощадбанк. А це – більше 90 млрд. крб;

- розрегульованість управління економікою, безконтрольність керівників народногосподарських структур, включно з тими, які перебувають у державній власності;

- відсутність певної і стабільної програми дій виконавчої влади, затвердженої Верховною Радою України, постійні зміни у вищому керів-

ництві якої зумовлюють відчуття тимчасовості, сприяють корупції та хабарництву;

- тривале домінування компрадорського капіталу над промисловим;
- самоусунення державних органів влади та представників національного бізнесу від соціальної сфери, у чому теж закладено фундамент для втрат влади, виникнення конфліктів на основі класового, регіонального і вікового протистояння;

- небезпечне для майбутнього держави ігнорування потреб національної науки, освіти і культури, – у разі його продовження створюється загроза назавжди відкинути Україну до числа сировинних придатків більш розвинутих країн, повністю знищити потенціал розроблення та запровадження передових аграрно-промислових та гуманітарних технологій;

- ще один не менш вирішальний складник подальшої деградації української економіки – другорядність загальнонаціональних інтересів у сфері зовнішньоекономічної політики відносно кланових, групових і особистих;

- проблеми облаштування депортованих народів, з якою Україна залишилася наодинці;

- недостатня забезпеченість країни такими видами енергоносіїв, як нафта, газ, радіоактивне паливо і залежність України від зовнішніх поставачань цих енергоносіїв. У останні три роки вдалося декілька стабілізувати видобуток нафти і газу конденсату на рівні 4-4,2 млн. тонн і газу – 18-18,2 млрд. кубометрів, що складає лише відповідно 12 і 21% потреб України в цих енергоносіях¹;

- наявність серйозних труднощів у сфері зовнішньоекономічних і валютно-фінансових відношень із країнами світу. Зокрема, нафтопродукти складають більш 50% всіх імпортованих товарів, а частка чорних і кольорових металів разом з мінеральними добривами складає більш 50% експорту². Високий ступінь залежності України від інших держав може призвести її до втрати економічної самостійності і відчиняє перспективи для поступового перетворення країни в споживача продукції невисокої якості, експортера продукції чорної металургії, хімії і країни, де будуть розміщатися шкідливі виробництва;

- істотне збільшення тіньового сектора економіки і залучення до участі в його функціонуванні значної кількості людей. Тіньовий сектор економіки, який у певному обсязі існував за часів соціалізму, значно зріс

¹ Діак І.В., Осінчук З.П. Газова промисловість на зламі століть. –Ів.-Франківськ: «Лілея-НВ», 2000. –С. 46-49.

² Див. Голос України, 5 червня 1996 р.

у період реформ унаслідок відсутності нормальних умов, перш за все в сфері оподаткування, для здійснення легальної підприємницької діяльності. За даними Мінстату України, а також розрахунками експертів обсяг продукції тіньового сектору сягнув 40% валового внутрішнього продукту¹. До тіньового сектору економіки залучено в тій чи іншій мірі усе населення України – через позабанківський обіг готівки, вуличну торгівлю, ухилення від сплати різних податків і зборів, корупцію та ін. Про розмах тіньової економіки та обсяги нагромадження капіталів свідчать такі дані. За деякими оцінками, за кордоном знаходиться від 15 до 20 млрд. дол. неофіційно експортованих з України, тоді як сума кредитів, одержаних нашою державою за останні 5 років становить 9 млрд. дол.²

Найбільш криміногенними залишаються сфери відносин у банківській, кредитно-фінансовій системах, зовнішньоекономічної діяльності, процеси приватизації та енергозабезпечення.

Предметами злочинних посягань усе більше стають кредитні кошти юридичних і фізичних осіб, товарно-матеріальні цінності, енергоносії, сировина, метали, продукція хімічної промисловості, промислові товари, сільськогосподарська продукція.

Поза банками в тіньовому обігу перебувало і перебуває 12 млрд. дол. США³. За дослідницькими даними біля 17% активного населення зайнято в різних секторах тіньової економіки. Тіньова економіка як альтернативна модель щодо легального підприємництва в довгостроковому плані розбещує суспільство, гальмує процес реформ, внаслідок чого негативно впливає на криміногенну ситуацію в суспільстві в цілому;

– зниження авторитету всіх ланок державної влади, послаблення ефективності державного управління. В умовах гострої соціально-економічної кризи авторитет влади в Україні істотно знизився, упала дисципліна на всіх рівнях державної влади. Усе більш чітко відчувається політична поляризація товариства, посилення соціальної напруженості, що досягла критичного рівня конфронтації.

Послаблення авторитету всіх гілок влади, недосконалість законодавства і правовий нігілізм розхитують основи демократії, мають, як наслідок, поширення волюнтаризму, корупції й організованої злочинності, особливо в галузі економіки.

¹ Див. Зеркало недели, 10 февраля 1996 г.

² Див. Финансовая Украина, 20 февраля 1996 г.

³ Див. Голос України, 18 квітня 2000 р.

Загострення соціальної і політичної напруженості в країні обумовлено такими чинниками:

– зниження рівня матеріального забезпечення більшості населення. Зменшення більш ніж у двічі обсягів валового внутрішнього продукту та національного доходу, щорічне істотне зниження обсягів виробництва, інфляція, яка була особливо високою в 1992-1994 рр., а також деякі інші економічні чинники зумовили стійку тенденцію зниження реальних доходів населення. Середньомісячна заробітна плата одного працюючого в Україні в 1998 р. становила 188,3 грн. – 46,6 дол. США, 0,26 дол. за час, що в 15 разів нижче, ніж загально прийнята у світі межа бідності.

Ціна робочої сили в 8-10 разів нижче за середньосвітову¹.

Заробітна плата, нижча за мінімальний споживчий бюджет, не може бути стимулом не тільки ефективної праці, а й праці взагалі, що зумовлює, поряд з іншими чинниками, постійне зростання витратності виробництва. Крім того, неможливість задовольнити навіть найнеобхідніші потреби за рахунок заробітної плати штовхає громадян до пошуку додаткових доходів, що ще більше знижує їхню віддачу на виробництві, а також призводить до постійного зростання неконтрольованої економіки.

Низька заробітна плата є однією з найвагоміших причин еміграції найбільш кваліфікованих працівників. З України щороку виїждять близько 10 тис. вчених, інженерно-технічних працівників та викладачів. Ці люди вивозять з собою не тільки знання і вміння, а й державні витрати на свою освіту. За методикою ООН, кожен спеціаліст, що покинув країну, забирає у суспільства близько 300 тис. дол. США. Тобто, Україна щорічно втрачає близько 3 млрд. дол. А коли настане час створювати власну нову промисловість, готувати кадри, держава змушена буде платити іноземним спеціалістам значно більше коштів, ніж мала б витратити на підтримку національних.

За останні сім років прибутки населення України зменшилися в 8 разів, у тому числі від заробітної плати в 12 разів, а середньомісячна пенсія зменшилася в 8 разів².

На оплату товарів і послуг люди спрямовували гроші у 11 разів, а на заощадження в 40 разів менше ніж раніше, вони змушені сьогодні витратити все зароблене і накопичене. І це при тому, що вартість основних продовольчих товарів і побутових послуг виросла в 3-5 рази³. В останні роки посилилась небезпечна тенденція затримання виплат заробітної плати.

¹ Див. Урядовий кур'єр, 7 серпня 1999 р.

² Див. Голос України, 18 серпня 1999 р.

³ Див. Голос України, 18 серпня 1999 р.

Більша частина боргу утворилася на підприємствах, в установах та організаціях недержавної форми власності, зокрема в колективних сільськогосподарських підприємствах акціонерних товариствах відкритого типу інших галузей. При цьому майже дві третини боргу припадає на промисловість та сільське господарство.

Заборгованість із виплат заробітної плати негативно позначається на спроможності населення оплачувати житлово-комунальні послуги. Не сплачує житлово-комунальні послуги кожен другий квартиронаймач;

– зменшення можливостей для легального заробітку, зростання рівня фактичного безробіття. При скороченні обсягів виробництва спостерігається небезпечна в криміногенному плані тенденція істотного скорочення кількості легальних робочих місць, втрати роботи, тобто легального засобу забезпечення існування значної кількості громадян. Серед кожних 100 безробітних, що перебували на обліку в службі зайнятості на початок 1999 року, 61% складали жінки, 31% – молодь у віці до 28 років та майже кожен третій, вивільнений у зв'язку зі змінами у виробництві.

Ще донедавна на одне робоче місце претендувало 3 чоловіка, а тепер у середньому по країні близько 14. У Києві майже 80% безробітних – це жінки. За соціальним становищем серед незайнятих на першому місці інтелігенція;

– стрімка поляризація населення за рівнем доходів. За результатами досліджень кількість осіб повністю забезпечених складає 10-12% від усього, здатних забезпечити собі і своїй родині пристойний рівень харчування та задоволення поточних потреб – 35-37%, таких, що знаходяться на межі виживання, тобто здатних за рівнем доходів якось прогнати собі і родину – 45-46%. Решту ж становлять 10-15% осіб, які систематично недоїдають (одинокі особи літнього віку, інваліди тощо).

Потрібно визнати: у питаннях соціального розвитку ми не наближаємося, а навпаки, весь час віддаляємося від європейських цінностей. Якщо у чехії. Угорщині та Польщі доходи 10 відсотків найбагатіших сімей перевищують відповідні доходи у 4,5-5,5 раза, то у нас – більше як у 10 разів. І це без врахування того, що значна частина доходів багатих приховується у тіні. Така поляризація не лише не стимулює економічне зростання, а й суперечить принципам демократизації суспільства. це процеси, які взаємно виключають один одного¹.

Бідність, безробіття, безпритульність, соціально-економічні контрасти – це умови, які усіма кримінологами визначаються як такі, що містять високий криміногенний потенціал.

¹ Див. Урядовий кур'єр, 18 листопада 2000 р.

Навіть фрагментарний аналіз соціально-економічного положення в Україні дає підставу зробити висновок про те, що ситуація в економіці і соціальній сфері України надзвичайно складна й обумовлена такими негативними чинниками:

1. Нездатність економіки України функціонувати без зовнішніх фінансових уливань.

2. Майже повна енергетична залежність від Росії, Туркменистану й інших країн СНД.

3. Майже суцільна тінізація господарської діяльності, що за оцінками різноманітних державних і суспільних структур дуже різняться і коливаються в діапазоні 40-60% ВВП¹.

4. Втрата на якомусь етапі з боку держави керування державним сектором економіки.

5. Загострення соціальної напруженості в суспільстві, викликане черговим підвищенням вартості оплати за комунальні послуги, кризою на ринку нафтопродуктів, затримкою з виплатою заробітної плати, пенсій і стипендій тощо.

Вихід вітчизняного виробництва з системної кризи, освоєння підприємствами нових технологій та інновацій вимагають активізації інвестиційної діяльності. Для цього була розгорнута робота за такими напрямками:

– відтворення інвестиційної функції держави шляхом розробки і проведення нової амортизаційної політики, запровадження лізингових схем;

– залучення внутрішніх та іноземних інвестицій, передусім у виробничу сферу, зокрема шляхом приватизації та законодавчого забезпечення стабільної роботи інвесторів;

– підтримка макроекономічної стабільності як фундаментальної умови переорієнтації кредитної системи на потреби реального сектора економіки;

– формування привабливого для інвесторів середовища, у тому числі із створенням спеціальних економічних зон.

¹ Див. Голос України, 18 квітня 2000 р.

1.3. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ І КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Як же розглянутий інвестиційний клімат, виступаючий в ролі кримінологічних обставин, вплинув на сучасний інвестиційний процес в Україні?

Однією з головних причин кризового стану і підприємництва, і виробництва є дефіцит інвестицій, оскільки він призводить, по-перше, до падіння виробництва, по-друге, до нетехнологічності, неекономічності того, що провадиться, по-третє, до зниження зайнятості, по-четверте, до фізичного припинення діяльності підприємств через катастрофічний рівень зношеності основних фондів.

Загальною проблемою для таких країн, до яких відноситься й Україна, на різних етапах їх розвитку є те, що інвестиційна діяльність у роки реформ значною мірою визначаються нестачею власних коштів підприємств, зниження частини довгострокових кредитів, високими процентними ставками по кредитах, що залучаються, скороченням обсягів централізованих капітальних вкладень, а також низкою конкурентоспроможністю корпоративних цінних паперів на фінансових ринках. Акумуляуючи підприємницький, державний і змішаний капітал, забезпечуючи доступ до сучасних технологій і менеджменту, іноземні інвестиції не тільки сприяють формуванню національних інвестицій ринків, а й динамізують інші факторні ринки і ринки товарів і послуг.

Стан інвестиційного процесу будь-якої країни, у тому числі й України, характеризується виробленою економічною наукою системою показників або індикаторів, що характеризують кількісні і якісні параметри цього процесу. Це показники частки України у світовому обсязі прямих іноземних інвестицій (наприклад, у Росії такий норматив на найближчі роки визначений на рівні 10%), співвідношення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, їхня структура, питома вага стосовно ВВП країни і загального обсягу капіталовкладень країни, обсяг іноземних інвестицій, розрахований на одного мешканця України і ряд інших, що дозволяють більш глибоко й об'єктивно оцінити процеси, що відбуваються, у сфері внутрішнього і зовнішнього інвестування.

За допомогою названих показників коротко охарактеризуємо сучасний стан внутрішніх і зовнішніх інвестицій в Україні. Об'єктом внутрішнього інвестиційної політики є накопичення національних капітальних ресурсів. Негативним наслідком зниження як абсолютних, так і відносних розмірів ВВП, – основного показника економічного розвитку, – є настання і поглиблення економічної кризи.

Обмеженість фінансових можливостей переважної більшості суб'єктів господарювання і бюджетів усіх рівнів призвели до зберігання тенденції, що склалася за останні роки щодо зменшення обсягів освоєння капіталовкладень і виконання підрядних робіт. Так, за даними Держкомстата України в 1997 р. капітальні вкладення в розвиток економіки України скоротилися в порівнянні з минулим роком на 7,5% (у 1996 р. на 20%), в об'єкти виробничого призначення на 5,8%. Капітальні вкладення на рік планувалися в обсязі 12,8 млрд. грн., було освоєно 10,4 млрд. грн., або 81,7% від передбачених на рік. При цьому капітальні вкладення в підприємства й організації приватної власності в 1997 р. склали 8,9% до загального обсягу капітальних вкладень у розвиток економіки України, колективної власності 42,9%, державної власності – 48,2% (суспільної 42,2%, комунальної – 6,0%)¹.

Якщо в попередні роки бюджетні капіталовкладення складали більш одного третьої від загального обсягу внутрішніх інвестицій, або 4,5-5% від ВВП, то в 1996 р. їхній рівень знизився відповідно до 15,2% і 2,4%. У 1997 р. витрати на фінансування капіталовкладень у державному бюджеті не передбачалися². Не виправдалися і надія на фінансування капіталовкладень у розмірі 500 млн. грн. (із них на капітальне будівництво – 350 грн.) за рахунок надходжень від приватизації державного майна. З цього джерела фактично в бюджет надійшло тільки біля 76 млн. грн. або 15% від планованого³. У країнах із розвинутою економікою заощадження населення є одним із найважливіших структурних елементів у складі національних заощаджень. Основним чинником, що визначає обсяги особистих заощаджень є рівень прибутку і динаміка споживання. Наявність заощаджень ймовірна в міру того, настільки прибуток є достатнім для покриття споживчих витрат. У Україні протягом тривалого часу спостерігається падіння рівня життя населення. Як наслідок, склалася ситуація, коли середній прибуток населення не забезпечує задоволення потреб навіть на рівні прожиткового мінімуму. Вони сконцентровані переважно на самих необхідних продуктах харчування і промислових товарах, що є характерним рівнем. Якщо в розвинутих країнах фонд заробітної плати складає 50-70% ВВП, то в Україні біля 10%. На сучасному етапі розвитку очевидним є перевага несприятливих чинників, що діють не на користь збільшення національних джерел капіталовкладення⁴.

¹ Див. Урядовий кур'єр, 16 лютого 1997 р.

² Барановський О.І. Фінанси України. –1998. –№ 7. –С. 41.

³ Там же.

⁴ Соколовська І.П. Фінанси України. –1998. –№ 8. –С. 70.

Таким чином, головним і основним джерелом інвестиційних ресурсів залишаються власні кошти підприємств і організацій, що склали 74% загального обсягу. Світовий досвід показує, що для ефективного функціонування економіки і відновлення основних фондів загальний обсяг інвестицій (внутрішні капіталовкладення й іноземні інвестиції) повинний бути в межах 19-25% від ВВП¹. В Україні цей показник на початок 1998 р. склав приблизно 15%, тобто був далеко недостатнім не тільки для ефективного функціонування економіки, а й для простого відновлення основних фондів. Для порівняння відзначимо, що в 1995 р. внутрішні заощадження й інвестиції стосовно ВВП в Україні склали 5,6 і 8,9%, тоді як в Угорщині ці показники досягли відповідно 20,3 і 22,4%, у Польщі – 18,6 і 17%, Естонії 26,2 і 17,3%. Як бачимо, інвестиційна ситуація в Україні розвивається в умовах скорочення обсягів накопичення, істотного падіння його частини у ВВП, скорочення бюджетних капіталовкладень, слабкої інвестиційної мотивації приватних підприємницьких структур. У таких умовах масштабне залучення іноземного капіталу в розбудову національної економіки у формі кредитів, прямих і портфельних інвестицій має особливо велике значення.

Світовий досвід показує, що країни з перехідними економіками не в змозі вийти з економічної кризи без залучення й ефективного використання іноземних інвестицій.

На сучасному етапі економічного розвитку прямі іноземні інвестиції є одним із найбільш ефективних засобів виключення вітчизняної економіки в систему міжнародного економічного співробітництва. Проте, використання іноземного капіталу – неоднозначний за своїми наслідками процес для країни одержувача, що характеризується взаємодією позитивних і негативних тенденцій. Йому, як і будь-якому соціально-економічному явищу, властиві внутрішній динамізм, що у свою чергу, пов'язаний із виникненням і реалізацією сукупності суперечливих інтересів суб'єктів різних рівнів, що будуть брати участь в інвестиційному співробітництві. Це економічні інтереси окремих країн, регіонів, міністерств, об'єднань, транснаціональних компаній, національних і спільних підприємства, що діють на двосторонній і багатосторонній основі. Таке співробітництво може як розширювати (за рахунок стимулювання більш ефективного використання обмежених ресурсів і збільшення їхньої кількості), так і обмежувати економічні можливості країни (як наслідок втручання в сферу дії несприятливих зовнішніх чинників). Не остання роль

¹ Колосов О.Є. Фінанси України. –1998. –№ 9. –С. 71.

у цьому належить протиріччям, пов'язаним з економічними аспектами взаємодії господарських суб'єктів узагалі. Крім того, при розгляді даної проблеми варто виходити з того, що стан інвестиційного ринку в цілому й окремих його складових характеризують такі його елементи, як попит, пропозиція, ціна, конкуренція. Співвідношення цих елементів (тобто ринкова інвестиційна кон'юнктура) постійно змінюється і формується під впливом множини різнорідних і різноспрямованих внутрішньоринкових і загальноекономічних чинників. Для класичної кон'юнктури ринку (у тому числі й інвестиційного) у цілому і для окремих його складових характерні такі чіткі стадії: підйом кон'юнктури, кон'юнктурний бум, ослаблення кон'юнктури, кон'юнктурне падіння.

Підйом кон'юнктури пов'язаний насамперед із підвищенням активності ринкових процесів і з пожатвенням економіки в цілому. Її прояви характеризуються зростанням обсягу попиту на об'єкти інвестування, підвищенням рівня цін на них, розвитком конкуренції інвестиційних посередників. Кон'юнктурний бум виявляється в різкому зростанні попиту на всі інвестиційні товари й інші об'єкти інвестування. Одночасно з цим ростуть ціна на всі об'єкти інвестування, підвищуються прибутки інвесторів і інвестиційних посередників.

Аналіз інвестиційних процесів у світовій практиці за останні десятиліття свідчить про те, що переміщення капіталу відбувалося, у першу чергу, між країнами, що досягли високого рівня розвитку своєї економіки. Міжнародні інвестори не були схильні здійснювати значні вкладення в країни, що розвиваються, багато з яких характеризувалися великими обсягами зовнішнього боргу, загальною несприятливою економічною обстановкою, нестабільною політичною ситуацією й економічним законодавством. Сьогодні на світовому ринку попит на вільні інвестиційні ресурси значно перевищує пропозиції. З появою нових незалежних держав, у тому числі України, конкурентна боротьба на цьому ринку посилилася. Так, наприклад, у 1995 р. із загального обсягу прямих іноземних інвестицій на світовому ринку складових (за деякими оцінками 315 млрд. дол., а за деякими іншими оцінками – 180-200 млрд. дол.) 70% спрямовані в країни Південносхідної Азії. А на інші 100 країн, включаючи Україну і Росію, припадало лише 1% прямих іноземних інвестицій¹.

У 90-ті роки лідером в імпорті підприємницького капіталу серед країн, що розвиваються, а також країн із перехідною економікою був Китай. В економіку Китаю в 1993 р. було вкладено 27 млрд. дол., у 1994 р. –

¹ Див. Финансовая Украина, 2 апреля 1997 г.

36 млрд. дол., у 1995 р. – більш 38 млрд. дол. Обсяг зовнішнього інвестування всіх країн, що розвиваються, складав у 1998 р. – 138,9 млрд. дол.¹

Країнам Центральної і Східної Європи, а також країнам СНД за період із 1991 р. по 1995 р. вдалося одержати біля 64 млрд. дол. (у тому числі 22 млрд. дол. у 1995 р.) іноземних інвестицій, що були вкладені в 2500 проектів. Щорічне надходження капіталу в ці країни складає біля 2,6% світового імпорту підприємницьких інвестицій. Аналіз показує, що прямі іноземні інвестиції в ці країни зросли з 6,6 млрд. дол. у 1994 р. до 12,8 млрд. у 1995 р. або майже в 2 рази, причому три чверті цих капіталовкладень припадає на три країни – Угорщину (3,5 млрд. дол.), Чехію і Польщу (по 2,5 млрд. дол.). У цьому зв'язку звертають на себе увагу Чехія і Казахстан.

За останні роки Чехія зуміла залучити прямі іноземні інвестиції, загальним обсяг яких за деякими оцінками складає 25-27% ВВП, а сумарні довгострокові інвестиційні зобов'язання закордонних фірм по укладених контрактах у Казахстані оцінюються в більш, ніж 60 млрд. дол.² До того ж обсяг прямих іноземних інвестицій в економіці країни вже перевищують 6 млрд. дол. США. Збільшення надходження іноземного капіталу в ці країни супроводжувався ростом ВВП.

Істотне значення має спрямованість використання прямих іноземних інвестицій. Велика частина їх у 1995 р. – 229 (із 315) млрд. дол. була пов'язана з об'єднанням і придбанням компаній. У Західній Європі, де цей процес відбувався найбільше активно 50 млрд. дол. потрапляє на продаж і 60 млрд. – на придбання компаній. Це підтверджує теза про те, що в розвинутих капіталістичних країнах покупка є головною формою придбання іноземних компаній.

Динаміка і розміри надходжень іноземних інвестицій в Україну достатньо скромні.

За оцінками експертів на сьогодні іноземні інвестиції, по-перше, не впливають на стан національної економіки, а, по-друге, суттєво не сприяють вирішенню задач, визначених як пріоритетні (реструктуризація економіки, технологічне відновлення виробництва, подолання залежності від імпортера та ін.).

На думку ряду економістів, Україна до моменту розпаду СРСР мала навряд чи найбільше вигідні стартові умови економічного росту і реформування національної економіки. Передбачалося, зокрема, що ще в 1994 році закордонні інвестиції в економіку України повинні були досягти рівня 1 млрд. дол. Проте, цим прогнозам не призначено було збутися.

¹ Колосов О.Є. Фінанси України. –1998. –№ 9. –С. 74.

² Див. Урядовий кур'єр, 13 лютого 1999 р.

У дійсності за даними Міністерства статистики України обсяг прямих іноземних інвестицій склав: у 1994 р. – лише 0,366, у 1995 р. – 0,75, у 1996 р. – 1,418, а в 1997 р. – 2,0538 млрд. дол.¹ При цьому, розмір вилучених за 1997 р. період іноземними інвесторами коштів досяг майже 1/6 загального обсягу вкладення². У 1997 р. частка України складала менше, ніж 0,5% загального обсягу світових прямих іноземних інвестицій³. За показниками обсягу іноземних інвестицій на душу населення – Україна в 1997 р. займала останнє місце серед східно-європейських країн (40 дол.). В Угорщині цей розмір склав 1500 дол., у Чехії – 400, в Естонії – 320, у Польщі – 110 дол.⁴ В послідовні роки розрив обсягу іноземних інвестицій став більш відчутним. Так, на кінець 1999 р. в розрахунку на душу населення, цей показник в Україні склав 54 дол. США, у Польщі – 724, а в Угорщині – 2673 дол. США⁵.

Досвід трансформації економіки цих країн показує, що Польща, Угорщина і деякі інші країни почали одержувати багаті фінансові ін'єкції через 4-5 років після взяття курсу на перетворення економіки. Виходячи з того, що Україна почала проводити глибокі господарські перетворення в 1994 р. передбачалося, що пік інвестиційної «зацікавленості» із боку західних інвесторів до України може прийти на кінець 1997-1998 рр. За умови, що до цього часу в країні складеться реальний сприятливий клімат для іноземних інвестицій: завершиться приватизація, у тому числі велика, складеться визначена банківська, страхова система, буде розширене питання про форму власності на землю, відпрацьована податкова політика. Проте ці розрахунки також не виправдалися. Усього на початок 2000 р. в Україну вкладали інвестиції 105 країн світу. Найбільші обсяги інвестування в її економіку здійснили резиденти-донори зі США – 589,5 млн. дол. (18% до загального обсягу), Нідерландів – 301 млн. дол. (9,3%), Німеччини – 229,5 млн. дол. (7,1%), Російської Федерації – 287,7 млн. дол. (8,9%), Великобританії – 243,4 млн. дол. (7,5%), Кіпру – 196,3 млн. дол. (6%)⁶. Збільшення капіталу нерезидентів відбувалося за рахунок грошових внесків, внесків у формі рухомого і нерухомого майна, нематеріальних активів, переоцінки капіталу, а також інших форм здійснення інвестицій.

¹ Див. Финансовая Украина, 5 июня 1996 г.

² Барановський О.І. Фінанси України. –1998. –№ 7. –С. 42.

³ Колосов О.Є. Фінанси України. –1998. –№ 9. –С. 74.

⁴ Барановський О.І. Фінанси України. –1998. –№ 7. –С. 42.

⁵ Див. Голос України, 7 грудня 1999 р.

⁶ Див. Урядовий кур'єр, 29 березня 2000 р.

Серед галузей української економіки найбільша кількість іноземних інвестицій вкладено в харчову промисловість (20,6% від загального обсягу), внутрішню торгівлю (16,4%), фінанси, кредит, страхування і пенсійне забезпечення (8,5%), машинобудування і металообробку (8,2%), хімічну промисловість (6,9%), будівництво (4,4%). На ці шість напрямків у цілому спрямовано 2/3 всіх іноземних інвестицій. Набагато менше, порівняно з іншими галузями народного господарства, іноземних інвестицій одержали медична промисловість і наука і наукове обслуговування (по 0,8%)¹.

Спостерігається значна концентрація іноземних капіталовкладень по окремих регіонах України. У 1997 р. найбільші вкладення були здійснені в підприємства м. Києва – 29,9% до загального обсягу іноземних інвестицій, Київської області – 9,8%, Дніпропетровської області – 7,7%, Черкаської області – 6,5%, Одеської області – 6,1%. У цих адміністративно-територіальних утвореннях знаходиться 3/5 загальної кількості підприємств, у які були вкладені іноземні інвестиції. На них припадає і більш 2/3 загального обсягу іноземного капіталу².

Наприклад, ЗАТ Чернігівський пивоварний комбінат «Десна» за останні два роки вклало в модернізацію цехів біля 9 млн. дол. інвестицій. Співробітництво з відомою бельгійською компанією «Інтербру» допомогло «Десні» у найкоротший термін кардинально оновити устаткування, збільшити асортимент продукції, що випускається, забезпечити технічно високий рівень виробництва напоїв, збільшити на 100 чол. кількість працюючих. Продукція комбінату за останній час не тільки завоювала десятки престижних золотих медалей, але й успішно завоювала ринок. На сьогодні це одне з найбільше рентабельних підприємств в Україні. Значним внеском у цьому відношенні стало створення в м. Луцьку спільного українсько-швейцарського підприємства – макаронної фабрики «Боніта», у яку бізнесменом швейцарської фірми «Боніта фуд корпорейшн» було вкладено більш 10 млн. дол. Продукція фабрики поки що розрахована на збут в Україні і країнах СНД. Проте, згодом, керівництво «Боніти» і іноземні інвестори планують вийти і на європейський ринок. Підставою для оптимістичних прогнозів є висока якість і порівняно низька вартість макаронів «Боніти». Ціна кілограмової упаковки ненабагато більше однієї гривні. Діяльність на Українському ринку однієї з найбільших міжнародних компаній «Філіп Моріс», що спеціалізується на випуску продуктів споживання для населення, переконливо відхиляє стереотипи про те, що Україна –

¹ Барановський О.І. Фінанси України. –1998. –№ 7. –С. 44.

² Там же. –С. 47.

зона підвищеного ризику для іноземних інвесторів. Виступаючи на зборах акціонерів «Харківської тютюнової фабрики» (ХТФ), генеральний представник компанії в Україні Харрі Ланглі заявив, що «Філіп Моріс» починає другий етап інвестування в ХТФ у розмірі 16 млн. дол. США. Це додатково до вже вкладеним на першому етапі 6 млн. дол. Визначальними чинниками, що вплинули на рішення компанії працювати в Україні, були саме політична стабільність і прогресивне законодавство. Вкладення інвестицій відповідно до рішення акціонерів здійснюється насамперед на модернізацію устаткування, поліпшення технологій і умов праці. Підприємство працює в три зміни з повним навантаженням, кількість зайнятих робітників зростає з 330 до 400 чол. Освоєння інвестицій дасть можливість «ХТБ» довести виробництво сигарет до 6,6 млрд. штук на рік, у тому числі таких всесвітньо відомих марок компаній як «Честерфілд», «Союз-Аполон», «Бонд» та ін. Необхідно відзначити, що введення в дію Законів України «Про деякі питання оподаткування підакцизних товарів» і «Про ставки акцизного збору і ввізного мита на тютюнові вироби» дало можливість ліквідувати податкові пільги різноманітним добродійним фондам, що займалися доставкою в Україну сигарет, забезпечити значне надходження коштів у бюджет від імпорту тютюнових виробів і захисти вітчизняного виробника від іноземного конкурента.

Аналогічні позитивні приклади залучення іноземних інвестицій є й у деяких інших галузях народного господарства України.

У жовтні 1996 р. міжнародна торгова компанія «METALSRUSSIA Corp. Limited» (Гонконг) виграла некомерційний конкурс по продажі 40%-ного пакета акцій «Донецького металургійного заводу». Основною умовою конкурсу було вкласти протягом 2 років у модернізацію електросталеплавильного виробництва не менше 50 млн. дол. У квітні 1997 р., відповідно до укладеного договору купівлі-продажу, почався перший етап реалізації цього інвестиційного проекту, у ході якого корпорацією «METALSRUSSIA» вкладе в ДМЗ порядку 12 млн. дол. Донецький металургійний завод є одним із найстаріших підприємств України. Він складається з 7 основних цехів і спеціалізується на виробництві граничного чавуна, сортового й листового прокату, трубної заготівлі з вуглеродистих, конструкційних легірованих якісних і високоякісних марок стали. По різних показниках ДМЗ займає 4-7 місце в рейтингу найбільших металургійних підприємств України.

Як найбільш реальний і привабливий для ДМЗ стратегічний напрямок розвитку було вибрано електросталеливарне виробництво. Збільшення випуску електросталі відчиняє можливість ДМЗ більш ніж у п'ять разів

збільшити об'єм виробництва вакуумірованої шарикопідшипникової сталі, основними споживачами якої є підприємства Росії і Білорусі. Повна реалізація інвестиційного проекту дозволить знизити собівартість металопродукції, що випускається. Тонна сталі, вироблена на ДМЗ буде коштувати не 200-290 дол. як зараз, а 150-155. Тим самим збільшення виробництва електросталі на 75-80% дозволить істотно розширити ринки збуту. Інвестиційний проект припускає, крім виробничої модернізації, ще фінансову й організаційну реконструкцію за участю найбільшої консал-тингової фірми «Cooper and Lybrand».

На сьогодні основний обсяг сталевого листа і заготівлі поставляється на експорт у дальнє зарубіжжя (до 42% загального обсягу виробництва, в основному в Південносхідну Азію), а також у країни СНД.

Прикладів появи на українському інвестиційному ринку стратегічних інвесторів все більше і більше.

1.4. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ І ТЕНДЕНЦІЇ ЙОГО РОЗВИТКУ

У цілому не можна не відзначити, що процес залучення іноземних інвестицій в нашу країну супроводжується цілою низкою негативних тенденцій, що знайшли своє вираження в такому:

По-перше, обсяги надходжень іноземних капітальних вкладень протягом останніх років не порівняні з дійсними потребами в них. Зокрема, за даними Держкомстату України, за станом на 1 січня 2000 р. загальний обсяг іноземних інвестицій склав тільки 3247,9 млн. дол.¹ Якщо взяти до уваги, що для достатнього динамічного розвитку економіки нашої країни необхідно залучити кошти в обсязі від 40 до 50 млрд. дол. при щорічній потребі в 7-8 млрд., то стане зрозуміло, що сьогоднішній рівень складає незначну частину до необхідної². Достатньо зазначити те, що тільки Міністерство промислової політики України потребує для реалізації 53 інвестиційних проектів, у тому числі – 16 у металургії, 11 – у галузі деревообробки, 10 – у хімічній промисловості. Так, тільки підвищення ефективності видобутку залізної руди на Полтавському гірнорозробничому комбінаті необхідно 105 млн. дол., на розробку Стремігородського родовища апатитів і ільменітів – 150 млн. дол. На сьогодні у стадії реалі-

¹ Див. Урядовий кур'єр, 29 березня 2000 р.

² Колосов О.Є. Фінанси України. –1998. –№ 11. –С. 27.

зації знаходяться інвестиційний проект Дніпропетровського металургійного заводу ім. Петровського щодо реконструкції конверторно-ливарного виробництва – на 278 млн. дол. США; проект Маріупольського металургійного заводу ім. Ілліча по модернізації виробництва листового прокату на 75 млн. дол. США; у машинобудуванні – проект Львівського автобусного заводу по освоєнню виробництва нового дизельного автобуса – на 44 млн. дол. США; проект Харківського заводу ім. Малишева по організації виробництва моторів серії Д80 – на 44 млн. дол. США; у хімії і нафтохімії – проект «Нафтохімік-Прикарпаття» (Івано-Франківська обл.) по реконструкції нафтопереробного заводу з будівництвом комплексу глибокої переробки нафти – на 148 млн. дол. США; проект київської корпорації «Укрзакордоннафтогаз» по розвідці і видобутку нафти і газу – на 150 млн. дол. США; 4 проекту в електроенергетиці (реабілітації гідроелектростанцій, розвитку ринку електроенергії, реконструкції Старобежевської ТЕЦ) – на загальну суму 1,5 млрд. дол. США¹. Сьогодні на території України створено 19 вільних економічних зон, де є всі умови для прийому західних технологій і менеджменту, щоб створити ті самі точки росту, що стали локомотивом реформ, наприклад, у Китаї. 30 інвестиційних проектів на суму більш ніж 100 млн. дол. зареєструвала в Міністерстві економіки Адміністрація Північнокримської експериментальної економічної зони «Сиваш»².

По-друге, незначний середній розмір інвестування в конкретні проекти не дає можливість кардинально поліпшити загальну ситуацію в країні. За даними Міністерства економіки України в 1997 р. розмір іноземних інвестицій складав у середньому біля 240 тис. дол. на один проект. А в деяких областях середній інвестиційний проект коштував менше 60 тис. дол.³ Характерно, що якщо в середньому на одне українське підприємство, що одержує іноземні інвестиції, надійшло в 1997 р. 314,3 тис. дол., то одне українське підприємство, що здійснює прямі інвестиції в економіку країн світу в середньому інвестувало 1115,1 тис. дол. тобто у 3,5 рази більше⁴.

По-третє, дуже незначний обсяг іноземних інвестицій спрямовується у вітчизняну виробничу сферу, і, зокрема, у промисловість. Так, за 1997 р. він складав 49,8% від загального обсягу надходжень.

По-четверте, недосконалою залишається і форма залучення іноземних інвестицій. Поряд із кількісними показниками не менше важливе

¹ Див. Голос України, 10 липня 1997 р., Урядовий кур'єр, 27 червня 1996 р.

² Див. Голос України, 31 січня 1998 р.

³ Барановський О.І. Фінанси України. –1998. –№ 7. –С. 47.

⁴ Там же. –С. 52.

значення має якісна характеристика або структура іноземних інвестицій, що надходять. На жаль, вони на 60% складаються з вкладень у нерухомість і постачань «не першої свіжості устаткування», а ще на 39% із грошових внесків. Внески ж у виді нематеріальних активів, насамперед у формі ноу-хау, склали не більш 0,5%. При цьому основні іноземні інвестиції надходять не в передові галузі економіки, а у внутрішню і зовнішню торгівлю (майже 50%), у харчову промисловість (30%)¹. У той же час у чорну і кольорову металургію вкладено усього 4,8% від загального обсягу іноземних інвестицій. Частка спільних з іноземними інвесторами підприємств у виробництві ВВП України складає усього 3%. Про слабкий вплив іноземних капіталовкладень на технологічне відновлення національного виробництва свідчить, зокрема, такий приклад. За підсумками 1997 р. сума прямих іноземних інвестицій в економіку Донецької області складає 26,2 млн. дол. США. Це в 1,8 разу більше в порівнянні з попереднім роком. За обсягами іноземних капіталовкладень область займає шосте місце в Україні, що явно не відповідає потенційним можливостям регіону. Якщо в цілому в країні на одного мешканця припадає в середньому 40 дол., що в Донецькій області – у 2 разу менше. Дві треті інвестицій прийшли у виді устаткування. У той же час питома вага внесків у вигляді ноу-хау складає менше одного відсотка: новими технологіями ділитися західні країни не поспішають. Найбільше привабливими для бізнесменів галузями виявилися мукомольно-круп'яна і комбікормова промисловість – вони одержали шосту частину всіх інвестицій². Таким чином, приплив іноземного капіталу, що характеризує ступінь довіри західних підприємців до України, ще незначний. Це пояснюється багато в чому високим рівнем інвестиційного ризику в Україні, що за оцінками експертів Європейського центру економічних досліджень складає 80%. У 1994 р. по цьому показнику Україна займала 147-е місце у світі³.

Проте варто зазначити, що існує і декілька інша оцінка. Так, американський банківський часопис «Institutional Investor» у своєму рейтингу по інвестиційній привабливості ставить у 1997, Україну на 111 місце серед 135 країн світу⁴.

По-п'яте, багато складностей виникає в українських підприємств через відсутність достатнього досвіду і кваліфікації для ефективної роботи

¹ Див. Зеркало недели, 7 февраля 1998 г.

² Див. Голос України, 3 марта 1998 р.

³ Див. Финансовая Украина, 8 апреля 1997 р.

⁴ Див. Финансовая Украина, 2 апреля 1996 р.

в цьому напрямку. Так, із поданих Україною в березні 1996 р. 758 проєктів, тільки 77 із них мали, за оцінками експертів UNIDO, високий інвестиційний потенціал¹. Така ж картина спостерігається й в області приватизаційних проєктів. У 1993-1994 рр. зафіксовано лише декілька значних іноземних вкладень в акції приватизованих підприємств: АТ «Укррічфлот», тютюнових фабрик у Кременчуку, Прилуках, Львові, Черкасах, м'ясокомбінату в Одесі. У 1995-1996 рр. таких вкладень капіталу було усього два: тростянецька кондитерська фабрика «Україна» і черкаський хімкомбінат «Азот». У той же час, за даними всесвітнього банку, число подібних угод у Польщі склало 108, Угорщини – 81, Болгарії – 47, Естонії – 41, Росії – 21.

Поважну роль тут грає також людський чинник. Керівники більшості підприємств до інвестицій ще не готові, вони, нерідко достатньо обгрунтовано, бояться втратити контроль над підприємствами. І це теж істотно гальмує процес залучення інвестицій. Справа в тому, що у випадку великомасштабного залучення в економіку України прямих інвестицій, якщо українська сторона бажає зберегти за собою контроль над економікою створених спільних підприємств, частина українського капіталу в спільних статутних фондах повинна складати не менше як 51%. У протилежному випадку при наявності в СП 100% іноземного капіталу виникає можливість втрати економічної незалежності країни. Практика показує, що СП із 100% іноземним капіталом вправі самостійно приймати рішення щодо отриманого прибутку, проте, частіше усього, вивозять її. За останні два роки 0,6-0,9% прибутків СП від загальної суми прибутків було реінвестовано².

У шостих, однієї з характерних рис інвестиційної ситуації в Україні є те, що інвестиції – предмет діяльності багатьох державних організацій. У органах центральної виконавчої влади питаннями інвестицій займаються не менше восьми структур: Міністерство зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі, Мінекономіки, Міністерство фінансів, Національне агентство реконструкції і розвитку, Держінвест, Фонд Державного майна України, Державний митний комітет, Головна Державна податкова адміністрація України і деякі ін. Особливістю системи державного керування іноземними інвестиціями в Україні є динамічний стан її розвитку, адже за останні п'ять років вона декілька разів змінювалася, що мало як позитивні так і негативні наслідки. До числа останніх варто віднести її низьку ефективність, наявність елементів непевності у формуванні інвестиційної політики, незрозумілої конкурентності і дублювання, тому як українські,

¹ Див. Зеркало недели, 7 февраля 1998 г.

² Див. Голос України, 10 липня 1997 р.

так і іноземні інвестори іноді не можуть зрозуміти до кого і з яким питанням необхідно звернутися.

До того ж у процесі формування єдиної державної інвестиційної політики не виключене лоббірування своїх відомчих інтересів із боку цих органів, що не на користь загальній справі і може призвести до непевності в реалізації стратегічної лінії держави, включаючи питання дотримання інтересів національної безпеки.

Така практика – перешкода для інвестування. З іншого боку, відсутня більш-менш ефективна структура, що спроможна робити допомогу іноземним інвесторам на різноманітних етапах їхньої діяльності. Для того, щоб прийти на ринок України, закордонний інвестор повинен познайомитися з тутешніми правилами гри. Проте, одержати загальну картину дуже важко, оскільки вона багато в чому залежить від того, яке відомство виявиться першим. Інвестору необхідна одна адреса – від цього, зокрема, залежить привабливість в його очах України як інвестиційного об'єкта.

У сьомих, існуюча в країні статистична звітність не відбиває в реальних узагальнених капіталовкладеннях частини іноземних інвестицій інших держав, міжнародних організацій і юридичних осіб інших держав. У той же час у звітності щодо зовнішньоекономічних зв'язків указується сума прямих інвестицій, що складає декілька сотень млн. дол. США. Тому цілком не зрозуміло, як справедливо відзначає І. Лукінов, чому ці засоби не відбиваються відповідною частиною в капіталовкладеннях. Адже стає не ясным, на реалізацію яких конкретних проектів вони спрямовані по прямому напрямку. Безумовно, самий розмір цих інвестицій для українських масштабів незначний, проте відсутність належної чіткості їхнього урахування наштовхує на думку, що вони використовуються не по прямому призначенню.

По-восьме, звертає на себе увага і насторожує той факт, що при явній недостатності надходження іноземних інвестицій в Україну, відбувається їхнє зворотне прямування, тобто здійснюється безпосереднє інвестування Україною інших країн. Обсяг прямих інвестицій з України в економіку інших країн за 1997 р. збільшився на 36,4 млн. дол. (з 97416,8 тис. до 133816 тис. дол.) або на 37,4%¹.

У дев'ятих, неефективність інвестиційного процесу в багатьох випадках визначена видами організаційно-фінансових механізмів. Справа в тому, що іноземний інвестор йде на капіталовкладення в економіку тільки в тому випадку, якщо національні банки активно фінансують вітчизняні інвестиційні проекти.

¹ Барановський О.І. Фінанси України. –1998. –№ 7. –С. 47.

В-десятих, значної проблемою є слабка участь іноземних інвесторів у приватизації в Україні. За даними Фонду Державного майна України в 1996 р. із проданих 460 пакетів акцій, тільки один відсоток був придбаний західними інвесторами¹.

В-одинадцятих, масштабні й одночасно ефективні портфельні іноземні інвестиції, на думку Б.Губского, є проблематичними навіть у середньострокової (3-5 років) перспективі, що обумовлено нерозвинутістю інфраструктури фондового ринку України.

У дванадцятих, до числа специфічних і найбільше важко переборних перешкод можна віднести низький рівень менеджменту, маркетингу, незадовільну організацію виробництва і праці, що не відповідають західним стандартам. Багато складностей виникає через відсутність достатнього досвіду і кваліфікації в цьому напрямку.

Про це, зокрема, може достатньо красномовно свідчити такий приклад, опублікований народним депутатом України Ю.Кононенко і ставший надбанням гласності широкої громадськості України. Він, пише, що п'ять років вони звертаються до всіх інстанцій, намагаються «відчинити очі» великим і малим керівникам на те, що, як говорять, ходять по золоту, а живуть у бідності, проте це нікого не хвилює. Справа в тому, що за декілька кілометрів від Харкова є не малі поклади особливо цінного для скляної промисловості піску, що містить високий відсоток кварцу. Таких покладів за оцінками фахівців у світі тільки три. Коли зразки сировини відвезли на аналіз італійцям, вони були вкрай здивовані, що Україна володіє таким багатством. Вони написали нашому уряду лист, у якому висловили готовність побудувати в Україні за рахунок власних коштів на базі одного з непрацюючих підприємств військово-промислового комплексу Харкова найсучасніший завод по виробництву листового скла. Вартість проекту – 130 млн. дол. Час здачі заводу «під ключ» – 8 місяців. Кількість робочих місць – 2,5 тисяч. Продуктивність 450 тонн за добу. Покупці – весь світ, причому збут готової продукції гарантує інвестор. Проте мільонера Бертоліні, що прибув в Україну для зустрічі з місцевою владою, протримали під дверима декілька годин, чим, як здається, відбили в нього бажання мати справу з Україною на все життя. У результаті, золотий, по суті, пісок, як і раніше продовжуємо продавати за копійки за кордон і там же, за валюту, купуємо скло.

В-тринадцятих, було б неправильним причини, за якими іноземні інвестори не вкладають кошти в економіку України, пояснювати тільки

¹ Барановський О.І. Фінанси України. –1998. –№ 7. –С. 52.

несприятливістю інвестиційного клімату в країні-реципієнті і без належної оцінки самого інвестора, що є однією з центральних фігур структурної перебудови української економіки. На нього покладаються особливі надії в плані виходу країни із затяжної кризи. В залежності від цілі, мотивації і ступеня можливої економічної безпеки вони, на думку О. Колосова¹, можуть бути класифіковані на такі типи:

– *стратегічний інвестор* – представлений в основному транснаціональними корпораціями. Для них основними джерелами прибутку від інвестицій є експорт ресурсів, налагодження в Україні власного виробництва і дилерської мережі. Найбільше важливими обставинами, що приваблюють цей тип інвесторів, є політична і соціальна стабільність. До цього типу інвесторів варто віднести, насамперед, ТНК із США, Південної Кореї, Німеччини, деяких інших західноєвропейських країн. У силу потенційної спрямованості на довгострокову перспективу співробітництва цей тип інвесторів для вітчизняної економіки достатньо привабливий і економічної небезпеки не подає;

– *фондовий інвестор* – представлений різноманітними фондами і подібними їм організаціями. Цей тип інвесторів також намагається здійснити, як це прийнято у всіх цивілізованих країнах, диверсифікацію інвестицій із метою забезпечення своїм вкладникам гідного рівня прибутку. Хоча серед них поширені і добродійні організації, що у відповідності зі своїми програмними цілями курирують питання становлення демократичного товариства, реформування державного сектора, розвитку ринкової економіки (фонди Сороса, Фулбрайта, «Євразія»). Як правило, ці фонди в цілому є сумлінними інвесторами. Небезпека для нашої країни може бути в неконтрольованому безкоштовному збиранні «фондовиками» науково-технічної інформації (нерідко стратегічного характеру), здійснюваної, як правило, за допомогою проведення численних конкурсів на одержанні грантів.

– *масовий інвестор* – представлений в основному закордонними підприємцями, ціллю яких є налагодження випуску на території України промислових і споживчих товарів, за допомогою котрих і може відбутися технологічне й організаційне «збагачення» країни. Вони поставляють українським підприємцям устаткування, матеріали, що комплектують, технологічні лінії, усе те, що скорочує залежність від імпорту і відповідно сприяють розширенню експортних можливостей. Цей тип інвестора достатньо «хитливий» стосовно дії таких несприятливих «супутніх» чинників

¹ Колосов А.Е. Финансовая Украина, 13 мая 1997 г.

як: правової й адміністративної незахищеності їхньої власності, недотримання умов контрактів, недосконалості митного законодавства, «чиновницькому рекету», нестабільності і неконвертуємості місцевої валюти.

«Експансіоністи» і «сировинники» відносяться до інвесторів, чиєю основною метою є імпорт інвестиційних товарів і готової продукції в Україну (товарна експансія), а також закупівля експортної (сировини і напівфабрикатів) продукції. Їхня позитивна роль складається в насиченні вітчизняного ринку товарами і послугами. З іншого боку, масовий вивіз сировини з України перетворює останню в сировинний придаток і поглиблює технологічну залежність від імпортерів, не поліпшуючи макроекономічної ситуації в цілому. Економічну безпеку представляють випадки масового ввозу несертифікованих інвестиційних товарів, технологій і устаткування.

Різновидом названих типів інвесторів є так звані «дочерники», що вкладають капітали у випуск продукції і послуг для «основних» інвесторів, і «постсоціалістичні», що представлені підприємцями з країн Східної і Центральної Європи і держав колишнього СРСР.

Особливий інтерес викликають такі два типи інвесторів: «авантюристичний» (кримінальний) і «експертний».

Перший був представлений підприємницькими структурами, що намагаються одержати надприбуток в короткий термін за рахунок «гри» в умовах української інфляції. До цього типу відноситься кримінальний інвестор, що намагається «відмити» через капіталовкладення незаконно нажиті кошти або ж сприяти розвитку в Україні «кримінального бізнесу» (торгівля зброєю, наркотиками, проституція і т.п.), що провокує зростання корупції й інших корисливих злочинів. Експертний тип інвестора представлений консалтинговим інвестиційним бізнесом.

За оцінками спеціалістів, тільки біля 10% закордонних і 1% вітчизняних посередників «експертів» ефективно працюють на вітчизняному ринку, здійснюючи прямі інвестиції. Інші просто «роблять гроші», одержуючи під різноманітні обіцянки від потенційного реципієнта або інвестора, «експерти» безкоштовно одержують цінну економічну інформацію, а часто і гроші для «консалтингової оцінки інвестиційної привабливості» і на розробку бізнес-планів або пошук інвесторів, після чого безвісно зникають. За світовою статистикою, тільки 7-8% інвестиційних проектів знаходять свого дійсного інвестора. Таким чином, діяльність переважної більшості «інвесторів» цього типу є шахраями і представляють пряму загрозу економічній безпеці окремих підприємств, що намагаються вийти на зовнішній ринок і країни в цілому.

Не можна не погодитися із О. Колосовим, що подана класифікація є досить умовною, і можна класифікувати іноземних інвесторів і за обсягом вкладених капіталів, і по галузевим або регіональним розподілом фінансових ресурсів, і по країнах походження або інших ознак. Проте саме в запропонованій тут класифікації знайшли відбитки головні характеристики схильності до інвестування – цілі і мотиваційні чинники. Це допомагає передбачати і проаналізувати можливі наслідки діяльності інвесторів для різних галузей господарства в цілому, до якого б із названих типів не належав інвестор.

Слід зазначити, що необхідність вивозу інвестиційного капіталу конкретним іноземним суб'єктом-донором – закономірний процес, що обумовлений такими чинниками:

- відносним перенасиченням капіталу;
- зростанням потреби монополії в розширенні загальних масштабів у національній економіці;
- посиленням галузевої монополізації в національній економіці;
- розвитком інтернаціоналізації виробництва.

Аналіз причин, відповідно до яких іноземний інвестор приймає рішення про інвестування показує, що воно приймається на підставі таких чинників:

- 1) урахування політики уряду країни, що приймає, щодо іноземних інвестицій;
- 2) урахування природно-географічних умов країни, що приймає;
- 3) прагнення до одержання більш високої норми прибутку за рахунок використання різниці в національних рівнях витрат виробництва;
- 4) розподілу і перерозподілу виробництва товарів між закордонними філіями в залежності від відмінностей господарської кон'юнктури окремих країн;
- 5) переказу з країни в країну виробництва і збуту товарів у міру їхньої загальної підстави з метою продовження «молодості» продукції, що випускається;
- 6) збільшення інвестиційної бази під різноманітні схеми міжнародної спеціалізації і кооперації, що забезпечують комплексне рішення завдань по розміщенню і взаємодоповненню галузей;
- 7) доступу до технічних і технологічних новинок, мистецтва організації керування, торгових марок, знаків та інше;
- 8) маневрування витратами на науково-дослідні і наукомісткі роботи через дозвіл їх у найбільше передових наукових центрах і лабораторіях за рубежом;

- 9) економії на транспортних витратах і на обході митних бар'єрів;
- 10) доступу до ринків капіталів багатьох держав, що дозволяє при власних мінімальних витратах здійснювати капіталовкладення за рубежом;
- 11) стабільності прибутків за рахунок гри на відмінностях господарської кон'юнктури окремих галузей і країн, науково-технічній політиці урядів, торгово-політичних режимів, валютного і податкового законодавства;
- 12) урахування соціального клімату в країнах, що приймають інвестиції, стабільності їхньої економіки і політичних режимів.

Як уже відзначалося, існує стандартний мінімум вимог, виконання яких дозволяє визначити інвестиційний клімат як сприятливий. Сюди входить стабільна економіка, політична і міжнародна обстановка, розроблена законодавча база, розвинута інфраструктура. Проте варто мати на увазі, що інвестиційний клімат будь-якої країни – поняття багатогранне і не зводиться тільки до стабілізації національної валюти, цін, зниженню податкового преса або застосуванню пільг і гарантій щодо інвестицій.

Практика багатьох країн довела, що успіх є, як правило, результатом системно реалізованих заходів. Так, на макрорівні, де формується інвестиційна політика держави, безумовно, важливо забезпечити загальну стабільність. Проте, усупереч чеканням, при її досягненні в Україні не наступило автоматичного похвалення інвестицій. В основі прийняття позитивних інвестиційних рішень на мікроекономічному рівні лежить, насамперед, можливість одержання адекватного прибутку на вкладений капітал, при цьому важливо відзначити, що найактивніше і, головне, стабільно іноземні інвестиції йдуть не туди, де найбільше гостро бракує капіталу, а туди, де вже інтенсивно здійснюються капіталовкладення, забезпечуючи динамічний ріст економіки і швидке удосконалювання економічної структури, тобто іноземні інвестиції притягаються інвестиціями внутрішніми, перспективами зростання прибутку, що знаходиться під впливом дуже багатьох чинників, серед них – два основних – це час і ризик.

У галузі фінансів під ризиком розуміється можливість того, що абсолютний або відносний розмір прибутку на інвестицію виявиться менше очікуваної, інакше кажучи термін «ризик» означає можливість одержання небажаного результату. Відзначимо, що в кожного типу розміщення капіталу є базові характеристики ризику, проте в кожному конкретному випадку ризик визначається особливостями даного фінансового інструмента й у дуже великому ступені залежить від чесності емітенту, посередника або продавця конкретних фінансових інструментів.

Результати оцінки ризиків за окремими інвестиційними проектами дають можливість кількісно оцінити їхній рівень. З цією метою використовуються такі критеріальні оцінки:

1. Безризиковані інвестиції. Це, як правило, короткострокові державні облігації.

2. Інвестиції з допустимим рівнем ризику. Критерієм рівня допустимого ризику є можливість утрати всієї суми розрахованого прибутку.

3. Інвестиції з рівнем критичного ризику. У цьому випадку критерієм рівня ризику є можливість утрати не тільки прибутку, а і всієї суми розрахованого валового прибутку інвестиційного проекту.

4. Інвестиції з короткостроковим рівнем ризику. Критерієм цього рівня ризику є можливість втрати всіх активів інвестора в результаті банкрутства.

Інвестиції з низьким ризиком рахуються безпечним засобом одержання визначеного прибутку. Інвестиції з високим ризиком, навпаки, рахуються спекулятивними. Термінами «інвестування» і «спекуляція» позначаються два різноманітні підходи до інвестування. Якщо під інвестуванням варто розуміти процес покупки цінних паперів і інших активів, про які можна з упевненістю сказати, що їхня вартість залишиться стабільною і на них можна буде одержати не тільки позитивний розмір прибутку, але навіть передбачений прибуток, то спекуляція припускає здійснення аналогічних операцій, але в ситуаціях, коли їхня майбутня вартість і рівень очікуваного прибутку дуже ненадійні. Звичайно, при більш високому ступені ризику від спекуляції очікується і більш високий прибуток.

В цілому інвестор намагається мінімізувати ризик для визначеного рівня прибутковості або максимізувати прибутковість при високому рівні ризику. Більш ризиковані інвестиції фінансуються, тільки якщо вони забезпечують більш високу прибутковість.

А це значить, що інвестори будуть чуйно реагувати на загальну динаміку ВВП і виробництва в ключових секторах економіки, виробничого й особистого споживання, рентабельності і платоспроможності суб'єктів економічної діяльності. І навіть в умовах відносної стабілізації національної валюти і цін значне скорочення виробництва, млявість платоспроможного попиту, слабкість платіжної дисципліни будуть однозначно штовхати потенційних інвесторів до відмови від капітальних вкладень через відсутність об'єктів, що гарантують мінімально прийнятний рівень прибутку.

У цьому зв'язку значний інтерес викликає думка суспільних і політичних діячів деяких розвитих країн і спеціалістів України про ті причини, по яких іноземні інвестори виявляють стриманість при

вкладенні коштів в економіку України. Вони звернули увагу на широкий спектр проблем, що у ряді випадків виходять за межі поняття «сприятливий інвестиційний клімат».

Так, в інтерв'ю газеті Урядовий Кур'єр Надзвичайний і Уповноважений Посол Канади в Україні Кристофер Вестдал заявив: «У Канаді ніхто не піддасть сумніву щодо високого потенціалу української економіки. Ваше багатство – природні копалини, чорнозем, а найбільше багатство – добре навчені й організовані, повні таланта й енергії люди. Проте, для того, щоб збільшити наявні багатства, необхідно рішуче йти на кардинальну реорганізацію в економіці. Проблема є, так би мовити, із реалізацією особливо великих по обсягах проектів, і чим швидше країна переборе процес трансформації в політичному й економічному житті суспільства, тим швидше українські і закордонні інвестори почнуть вкладати кошти у Вашу економіку»¹.

Аналогічної точки зору дотримуються й офіційні особи у США та Німеччині. Американські підприємці піддають критиці податкову систему України, їм не зовсім зрозуміла ситуація з податковим статусом землі. Американці вже не говорять про побутову і технічну сторону діяльності їхніх фірм в Україні. Він, звичайно, низький, але не повинний падати нижче визнаного світовим співтовариством рівня. У цьому відношенні бізнесменам США легше працювати в південносхідній Азії, чим у країнах СНД, але при цьому вони підкреслюють, що Україна для них важлива як країна, що знаходиться на перехресті торгових шляхів із Європи на інші континенти, та й робоча сила більш кваліфікована, ніж в азійських державах².

На сьогодні дійсність така, що основними джерелами припливу грошей для розвитку вітчизняної економіки є закордонні прямі і портфельні інвестиції і лише на третьому місці – джерела внутрішні. На думку представника ради директорів Українського промислово-фінансового концерну «Славутич» Б. Губського, основний внесок в економічних ріст вносять внутрішні вкладення, що повинні знаходитися на рівні 17-25% ВВП, тоді як іноземні майже на порядок нижче, але головне включаються в дію лише слідом за розгортанням інвестиційної активності вітчизняного капіталу. «Іншими словами, – пише Б. Губський, – іноземні інвестиції відіграють роль дуже важливого, але лише додаткового чинника росту, ніяк його не генеруючого»³.

¹ Див. Урядовий кур'єр, 10 червня 1997 р.

² Див. Финансовая Украина, 25 июня 1996 г.

³ Див. Зеркало недели, 10 июля 1997 г.

У зв'язку з цим обгрунтовано виникає питання чи є в Україні такі кошти для інвестування в економіку країни. Дехто вважає, що таких коштів держава не має¹. Не мають їх і підприємства. Вітчизняні банки зі своїми фінансовими можливостями також не в змозі розв'язати проблему великомасштабного інвестування економіки України. До цього можна додати, що в усім цивілізованому світі основним джерелом інвестицій є заощадження приватних фізичних і юридичних осіб. Проте, це положення не може поширитися повною мірою на Україну, значна частина населення якої перестала накопичувати кошти, а старі накопичення згоріли у вогні гіперінфляції.

Наслідками таких акцій уряду явилася втрата довіри населення до державних і комерційних банків і воно у своїй більшості не бажає передавати їм на збереження власні кошти, що у свою чергу стримує розвиток кредитної системи, обсяги і швидкість кредитного обороту.

У той же час не можна погодитися з твердженням про те, що в державі такі кошти відсутні. З цього приводу академік І. Лукінов пише, що «розмови про збідніння української держави настільки, що вона не має необхідних власних накопичень для здійснення першочергових проєктів, явно перебільшені. У більшості країн світу на першому місці інвестиційних накопичень завжди були, є і будуть внутрішні джерела. Це, на думку І. Лукінова, кошти амортизаційного фонду, що повинний формуватися на економічно обгрунтованих основах і використовуватися тільки на відтворення, внутрішньогосподарські підприємницькі накопичення з прибутку і рентних прибутків, цілеспрямована акумуляція і використання кредитних ресурсів банків, функціонування всієї банківсько-фінансової системи в інтересах відтворення і зростання національного товаровиробництва².

¹ Див. Голос України, 8 липня 1998 р.

² Економіка України. —1997. — №8. —С. 5.

1.5. РОЛЬ ВНУТРІШНІХ ДЖЕРЕЛ ІНВЕСТУВАННЯ ЕКОНОМІКИ. ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Аналіз показує, що уряд не використовує повною мірою наявні можливості для мобілізації внутрішніх джерел для інвестування економіки. Причому, якщо можливості інвестування за рахунок внутрішніх джерел спочатку просто не приймалися за увагу, то потім було, по суті, зроблене все можливе для ліквідації самої цієї можливості внутрішнього інвестування. Це стосується, насамперед, самоусунення держави від керування державним майном, використання бюджетних коштів неефективно або не по призначенням, укриття прибутків від оподатковування, незаконний переказ валюти за кордон тощо.

1. У країні дуже гостро постає питання про посилення керування державним сектором економіки. Воно викликано тим, що протягом останніх років значна частина державного майна виявилася поза державним впливом. Зокрема, у 1997 р. акціонерні товариства, що мають значну державну частину акцій, одержали 4,5 млрд. грн. прибутку, із них 3 млрд. — чистого прибутку. Проте, на дивіденди було спрямовано тільки 66 млн., із них у державний бюджет по перерахуванню лише 20 млн. грн. Таким чином, держава не одержала біля 3 млрд. грошових надходжень у вигляді дивідендів, що могли бути інвестовані в економіку України¹.

2. Ненадходження по тих же причинах коштів у державний бюджет, виручених від державної власності. Так, відповідно до даних Фонду державного майна України, за останні роки було продано державної власності на 120 млрд. грн. З них надійшло в державний бюджет менше 1 млрд.², що свідчить про те, що держава цілком загубила контроль над своєю власністю.

3. Невикористання національної і вільно конвертованої валюти, що незаконно знаходяться на рахунках закордонних банків і працюючих на розвиток економіки й інших держав. 12 травня 1992 р. Верховна Рада України прийняла Постанову «Про ліцензування і квотування товарів, вивозимих за межі України», відповідно до якої тільки протягом одного року було видано біля 1,5 тис. ліцензій і за межу було вивезено продуктів харчування, медикаментів, хімічних виробів, металів і різноманітної сировини, не рахуючи нафти і товарів по бартеру, на 5 млрд., а в бюджет надійшло лише 94 млн. дол. За підрахунками деяких закордонних спеціалістів, на рахунках деяких закордонних банків знаходяться 10-15 млрд. дол., за іншими оцінками 20-25 млрд. дол.³ Тому цілком зрозуміло, що якби ці

¹ Див. Голос України, 16 січня 1998 р.

² Див. Голос України, 27 січня 1998 р.

³ Див. Зеркало недели, 22 апреля 1997 г.

засоби працювали на національну економіку, Україна не мала б таких економічних і соціальних потрясінь.

4. Слабке використання тимчасово вільних коштів населення і підприємств. Мудрість державної політики в період подолання депресії зводиться до уміння мобілізувати заощадження і звернути їх в інвестиції. Саме це було одним з основоположних моментів економічної політики, що принесла успіх ряду країн південносхідної Азії. За деякими оцінками розміри коштів, що знаходяться на руках населення, складають 10-15 млрд. дол. У значній мірі вони обслуговують тіньовий оборот. Викликає, наприклад, подив, чому депозитна ставка Ощадного банку, що має відділення практично у всіх населених пунктах України, протягом тривалого часу утримується на рівні 5%, тоді як в інших банках складають 30-35%, хоча останнім часом вона і підвищилася до 25%. Чи не було це результатом якоїсь змови, свідомо спрямованої на обмеження ресурсів¹.

5. Не менше гострою залишається проблема нецільового використання господарськими структурами державних кредитів, злочинного зазіхання на них, незаконного використання бюджетних коштів, недостач, заниження і приховування належних бюджетних платежів, податків.

У 1998 році Державною контрольно-ревізійною службою в Україні перевірено 60,6 тис. підприємств, заснувань і організацій, у кожному третьому (у бюджетних установах і організаціях, у кожному другому) із перевірених виявлені факти нецільового або незаконного використання бюджетних коштів, розкрадань матеріальних цінностей і коштів, ухилення від сплати податків і інші порушення фінансової дисципліни на загальну суму 3 млрд. грн. У 1997 р. було виявлено незаконне і нецільове використання бюджетних коштів на суму 1 млрд. 28 млн. грн., у 1998 р. – 1 млрд. 211 млн. грн.²

Найбільші суми незаконного нецільового використання бюджетних коштів виявлені в бюджетних установах і організаціях у 1998 р. у Донецькій області (38,2 млн. грн.); Дніпропетровській – (12,8 млн. грн.), Луганській – (8,4 млн. грн.), Харківській – 3,7 млн. грн.), і в м. Києві – (13,8 млн. грн.), а також на об'єктах Мінвуглепрому – 82,2 млн. грн., Мінагропрома – 41,0 млн. грн., Мінпромполітики – 33,1 млн. грн., Міністерства транспорту – 32,3 млн. грн. і деяких інших Міністерствах і відомствах.

¹ Див. Голос України, 4 липня 1998 р.

² Звіт Державної контрольно-ревізійної служби Міністерства фінансів України за 1998 р.

Таке стало можливим у наслідок того, що проблемою контролю за використанням бюджетних коштів, за винятком правоохоронних органів і Державної контрольно-ревізійної служби, ніхто конкретно не займається.

6. Необґрунтоване покриття урядом платежів по іноземних кредитах, а також безгосподарність і нераціональне ведення справ окремими господарськими суб'єктами. Так, наприклад, із 1992 по 1997 р. оформлено й отримано суб'єктами підприємницької діяльності іноземних кредитів під гарантії уряду на суму біля 2 млрд. дол., причому 60% цієї суми (1,2 млрд. дол.) задалегідь планувалося і покривалося за рахунок державного бюджету¹. Примітним є те, що за зазначений період підприємства повинні були оплатити 300 млн. дол., а фактично оплатили лише 70, а різницю в 230 млн. дол. було покрито за рахунок державного бюджету. У цьому зв'язку не можна не погодитися з думкою деяких спеціалістів, які вважають, що якщо за 6 років в Україну надійшло лише 2 млрд. прямих іноземних інвестицій то, наприклад, біля 1,6 млрд. щорічно витрачається населенням тільки на придбання нових і подержаних іноземних автомобілів і ще приблизно стільки ж на автозапчастини. Таким чином, при річній ємності внутрішнього авторинку в 3-3,5 млрд. і вже наявній технологічній базі давно варто було б подбати про налагодження власної автоіндустрії, проте, цього не сталось².

7. Невикористання фінансових і інших можливостей окремих підприємств і цілих галузей, що можуть бути задіяні в інвестиційному процесі. В Україні триває процес накопичення капіталу. До приватних рук передано високорентабельні виробництва й галузі, які в інших країнах дають понад 50 відсотків надходжень до держбюджету. Це виробництво тютюнової та лікєро-горілчаної продукції, торгівля енергоносіями, корисними копалинами, сировиною. Економісти підраховали: 8 мільярдів гривень може принести держмонополія на лікєро-горілчані вироби, ще 2 мільярди – то саме на тютюнові вироби, 24 мільярди дає транзит товарів територією України (за даними європейських спеціалістів), митниця – 4 мільярди гривень на рік. Усунення посередників під час продажу енергоносіїв – ще 4 мільярди. Складіть усе разом і вийде майже два річних бюджети України – 42 мільярди на рік³.

Окрім цього значна частина неконтрольованої економіки пов'язана з імпортом товарів народного споживання. Внаслідок цього Україна,

¹ Див. Голос України, 25 червня 1997 р.

² Див. Зеркало недели, 4 апреля 1998 г.

³ Див. Зеркало недели, 17 апреля 1999 г., Зеркало недели, 11 апреля 1998 г.

замість того щоб здійснювати реконструкцію власної легкої та харчової промисловості, сільськогосподарського виробництва, підвищувати конкурентоспроможність своєї продукції, сприяє розвитку товаровиробників інших країн світу. І часто не тому, що їхні товари якісніші, а тому що дешевші. Оскільки при обмеженій купівельній спроможності саме ціна, а не патріотизм є вирішальним аргументом при купівлі.

8. Недостатньо використовуються кошти, що надходять як оплата за оренду нерухомого майна. Перевірками, проведеними на 5010 підприємствах, в установах і організаціях, щодо дотримання чинного законодавства при наданні в оренду нерухомого майна у двох третинах (на 3776) виявлено факти порушень встановленого порядку на загальну суму понад 18 млн. грн., що призвело до незаконних витрат бюджетних коштів на 838 підприємствах, в установах і організаціях на суму понад 3 млн. грн.

9. У країні широке поширення одержав правовий і фаховий нігілізм, безгосподарність і безвідповідальність, а також корупція і розкрадання державного майна, у тому числі при активній участі високопоставлених державних чиновників, чим завдається величезний матеріальний і моральний збиток країні. Постійним головним болем назвав Президент України нафтогазовий комплекс.

Замість того, щоб давати надходження до бюджету, цей комплекс став головним боржником, його підприємства у 1998 р. не додали до бюджету понад 3,7 млрд. грн. Це практично стільки, скільки держава повинна була заплатити бюджетникам – вчителям, лікарям, відрахувати на пенсії, інші соціальні виплати.

Тільки один Миколаївський глиноземний завод може істотно поповнювати держбюджет, а натомість уряд змушений приймати рішення дати дотацію, профінансувати це підприємство.

На жаль, безгосподарність, безвідповідальність у країні досягла таких розмірів, що навіть учинення розкрадань в особливо значних розмірах і розпродаж за безцінь керівниками Чорноморського пароплавства 232 із 4000 кораблів, що ще нещодавно були б одним з основних джерел валютних надходжень у країну, не одержали суспільного осуду, адекватного зробленому злочину.

Велику шкоду інвестиціям спричиняє практика надання різних пільг в оподаткуванні. На початок 1999 р. загальна сума пільг досягла 30 млрд. гривень, а на протязі року законодавчими актами її було збільшено ще на 3,4 млрд. Пільги надаються нерідко без усякого обґрунтування. Кількість суб'єктів-пільговиків перевищує 100 тисяч¹.

¹ Матеріали дослідження Науково-дослідного інституту НАВСУ.

Таким чином, усе викладене свідчить про відсутність в Україні необхідних передумов, а також діючої комплексної програми, що передбачає концентрацію бюджетних, амортизаційних і кредитних ресурсів, а також зовнішніх інвестицій для спрямування на розвиток пріоритетних галузей економіки. В Україні до таких умов можна віднести, зокрема, такі: 1) високотехнологічні і наукомісткі галузі: літако- і машинобудування, порошкова металургія, надтверді матеріали, кераміка, електрозварювальні технології, нафтогазовий комплекс, агропромисловий комплекс патентно-лізингова торгівля, ноу-хау, інжиніринг, сфера послуг, особливо туризм; 2) видобувні і металургійні галузі: кольорові метали, уран, вугілля, сталь і прокат, що мають стабільний попит на світових ринках; 3) виробництво товарів народного споживання; 4) конверсію; 5) незавершене виробництво; 6) надлишкові потужності в ряді секторі (чорна металургія, виробництво цукру і цементу, суднобудування і т.д.); 7) малий бізнес; 8) інфраструктура, пов'язана з валютними надходженнями.

На сучасному етапі дуже актуальними для України є проблеми масштабів (обсягів) ресурсів концентрації і структури інвестиційної діяльності. Концентруючи іноземні інвестиційні засоби на зазначених вище галузях і виробництвах цілком реально домогтися позитивних змін і закласти основу для формування позитивних довгострокових тенденцій розвитку національної економіки. На думку цього автора, напрямки реформування державного інвестиційної політики повинні охоплювати аспекти, основні з яких, крім зазначених, є такі: 1) створення привабливого інвестиційного клімату для іноземних і вітчизняних інвесторів; 2) орієнтація на середньо і довгострокові капіталовкладення в національну економіку; 3) легалізація тіньової економіки і залучення приватних заощаджень населення; 4) реформування системи оподаткування і деякі інші аспекти.

Загальні висновки

1. У світлі сформульованих умов і аналізу інвестиційно-підприємницького клімату можна констатувати, що в Україні не створено поки ще політичних, економічних і організаційних умов для притягнення серйозних і ефективних зовнішніх засобів у необхідних обсягах і формах.

2. Закономірним чинником здійснення зовнішнього інвестування є макроекономічна стабільність. У цій площині цілком асиметричним є положення, відповідно до яких не варто розраховувати на надходження

прямих інвестицій при наявності кризових явищ в економіці. Існує чіткий взаємозв'язок між економічним ростом і темпами надходжень прямих іноземних інвестицій; деякі дослідники обгрунтовано вважають, що ріст в економіці країни, що приймає, є вирішальним чинником для позитивної динаміки їхніх потоків. Зокрема, збільшення валового національного продукту країн, що розвиваються, у середньому на 1% стимулюють зростання потоків прямих інвестицій приблизно на 10 млрд. дол.¹

3. Іноземні інвестиції не є панацеєю від усіх хвороб нашої економіки. Їхнє використання — неоднозначно по своїх наслідках процес для країни-реципієнта, що виявляється через складні взаємодії, комплексу позитивних і негативних тенденцій на макро-, мезо- і мікрорівні.

4. Навіть значні по обсягах прямі інвестиції не є гарантом високого росту ВВП, тому що кожна країна має власні чинники, що впливають на цей рівень. Проте важливо забезпечити визначений баланс між обсягами внутрішнього і зовнішнього фінансування національної економіки. Світовий досвід, зокрема, показує, що зовнішні інвестиції формують незначну частину сукупних капіталовкладень у національній економіці і надходять у країну реципієнта тільки слідом за внутрішніми капітало-вкладеннями.

Як прояв сучасних діалектичних протиріч інвестиційного ринку можна розглядати прогнози щодо найближчої інвестиційної майбутньої України, що, за оцінкам спеціалістів, стоїть на порозі інвестиційного бума. Цей висновок вони роблять на основі таких чинників:

1. Порівняльний аналіз «великої кризи» у 1929-1933 рр. у США й економічної депресії останніх років у Східній Європі показує, що економічні цикли можуть відрізнятися тривалістю й інтенсивністю. Прискорення НТП призводить до скорочення їхньої тривалості в середньому з 10 до 4-5 років. В Україні стратегічний інвестор може з'явитися на місцевому ринку через 4-5 років після початку проведення ринкових реформ, проте, з огляду на низькі темпи НТП, несбалансованість структури виробництва, обмеження ряду сировинних товарів і інвестиційних ресурсів, цей період може бути більше.

2. Український внутрішній ринок дуже великий для притоку іноземних капіталів. Основні фонди у своїй більшості застаріли і практично неможливі для виробництва і конкурентоздатності продукції. Вони потребують відновлення, що може відбутися тільки завдяки великому по обсязі притоку інвестицій. Величезні також і запити споживчого ринку, що далеко не задовільні.

¹ Див. Финансовая Украина, 22 апреля 1997 г.

3. Важливим стимулом до іноземного інвестування в країну є та обставина, що в Україні прибутковість інвестицій значно вище, ніж на Заході. При цьому варто пам'ятати, що в розвинутих країнах світу вільних інвестиційних ніш практично немає, в той час як в Україні вони присутні, причому практично в усіх галузях і регіонах.

4. На рішення іноземного інвестора про інвестування сильно впливає також чинник низкою вартості робочої сили в Україні. Так, по експертних оцінках, середній рівень заробітної плати в Україні складає 80 дол. США, у той час як аналогічний показник, наприклад для Угорщини, складає 300-350, а для Німеччини – 3000.

Існують і протилежні чинники, що спроможні серйозно перешкоджати виходові інвестиційного процесу зі стана кризи. До них варто віднести:

– різке скорочення частки капіталовкладень у структурі ВВП. Так, якщо ще 5-7 років тому їхня питома вага була 37-38%, то зараз максимум 15%. До того ж ці засоби найбільше часто використовуються неефективно¹;

– прорахунки, допущені в процесі приватизації. У результаті її проведення не з'явився дійсний власник, а також не відбулось значних надходжень інвестицій в промисловість;

– вичікувальна позиція приватного капіталу. Мільйонні суми йдуть у сферу обороту, в основному в торгівлю, минаючи виробництво. Іноземні ж інвестиції в основному спрямовані на видобуток сировинних ресурсів, а аж ніяк не на налагодження випуску конкуренто-спроможних товарів.

¹ Колосов О.Є. Фінанси України. –1998. –№ 9. –С. 75.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Що таке інвестиційний клімат? Дайте визначення поняття інвестиційного клімату в Україні.
2. Дайте загальну характеристику основних елементів інвестиційного клімату в Україні:
 - 2.1. у політичному житті країни й у сфері міжнародних відношень;
 - 2.2. у промисловості;
 - 2.3. у кредитно-фінансовій сфері;
 - 2.4. у сфері підприємницької діяльності;
 - 2.5. у соціальній сфері;
 - 2.6. у сфері нормативно-правового регулювання;
 - 2.7. у сфері боротьби з економічною злочинністю, у т.ч. із корупцією.
3. Дайте загальну оцінку сучасному інвестиційному клімату України і тенденції його розвитку.
4. Назвіть індикатори, що характеризують стан інвестиційної активності в Україні;
 - 4.1. Позитивні приклади використання іноземних інвестицій в Україні;
 - 4.2. Негативні тенденції, що супроводжують інвестиційний процес в Україні.

Розділ 2

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. ПОНЯТТЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Й ІНВЕСТИЦІЙ, ЇХНЬОЇ ФОРМИ, ВИДИ, СУБ'ЄКТИ Й ОБ'ЄКТИ ІНВЕСТУВАННЯ

З моменту проголошення незалежності України були прийняті три основні законодавчі акти, що регламентують іноземну інвестиційну діяльність. Це Закон України «Про іноземні інвестиції», прийнятий 13 березня 1992 р., Декрет Кабінету Міністрів «Про режим іноземного інвестування» від 20 травня 1993 р. і Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19 червня 1996 р., що є чинним у даний час. З прийняттям цього Закону втратили силу перші два, а також Закон України «Про державну програму заохочення іноземних інвестицій в Україні» від 17 грудня 1993 р.

Інвестиційна діяльність, під якою розуміється сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій, припускає наявність таких обов'язкових елементів: інвестора, інвестицій, об'єкта інвестиційної діяльності, а також країни, що приймає інвестиції.

Згідно з ст. 1 Закону України «Про режим іноземного інвестування» іноземні інвестори визнаються як суб'єкти, що проводять інвестиційну діяльність на території України, а саме:

- юридичні особи, створені за відповідністю з іншим законодавством, ніж законодавством України;
- фізичні особи – іноземці, що не мають постійного місця проживання на території України і не обмежені в дієздатності;
- іноземні держави, міжнародні урядові і неурядові організації;
- інші іноземні суб'єкти інвестиційної діяльності, що є такими відповідно до законодавства України. До них належать іноземні суб'єкти господарської діяльності, що мають постійне місце знаходження або постійне місце проживання за межами України, а також «нерезиденти», до яких згідно з Декретом Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. № 15-93

«Про систему валютного регулювання і валютного контролю» належать:

- фізичні особи (іноземні громадяни, громадяни України, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання за межами України, в тому числі ті, що тимчасово перебувають на території України;
- юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності, що не мають статусу юридичної особи (філії, представництва тощо), з місцезнаходженням за межами України, які створені й діють відповідно до законодавства іноземної держави, у тому числі юридичні особи та інші суб'єкти підприємницької діяльності за участю юридичних осіб та інших суб'єктів підприємницької діяльності України; розташовані на території України іноземні дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва, міжнародні організації та їх філії, що мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також представництва інших організацій і фірм, які не здійснюють підприємницької діяльності на підставі законів України.

Інвестиції (від лат. *Investio* – одягаю) – це довгострокове вкладення капіталу в промисловість, сільське господарство, транспорт, торгівлю, банківські й інші підприємства в рамках країни або за її межами з метою одержання прибутку.

У юридичній й економічній літературі термін інвестиції вживається в декількох значеннях. Він означає покупку акцій або облігацій з розрахунком на деякі фінансові результати. У самому широкому змісті він використовується, як правило, у значенні «капітальні вкладення або інвестиційний процес». Зарубіжна література дає таке визначення поняття «інвестиції»: «Інвестиції – це засіб розміщення капіталу, що повинний забезпечити зберігання і зростання вартості капіталу і (або) принести позитивний розмір прибутку. Вона забезпечує механізм, необхідний для фінансування росту і розвитку економіки країни».

З прийняттям Закону України «Про режим іноземного інвестування» поняття інвестиції одержало своє законодавче закріплення. Відповідно до ст. 1 цього Закону іноземні інвестиції визначаються як цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності згідно з законодавством України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту. До таких цінностей відносяться:

- іноземна валюта, що визнається конвертованою Національним банком України;
- валюта України – при реінвестиціях в об'єкт первинного інвестування чи в будь-які інші об'єкти інвестування відповідно до законодавства України за умови сплати податку на прибуток (доходи);

– будь-яке рухоме і нерухоме майно та пов'язані з ним майнові права;
– акції, облігації, інші цінні папери, а також корпоративні права (право власності на частку (пай) у статутному фонді юридичної особи, створеної відповідно до законодавства України або законодавства інших країн), виражених у конвертованій валюті;

– грошові вимоги та правова вимога виконання договірних зобов'язань які гарантовані першокласними банками і мають вартість у конвертованій валюті, підтверджену згідно з законами (процедурами) країни інвестора або міжнародними торговельними звичаями;

– будь-які права інтелектуальної власності, вартість яких у конвертованій валюті підтверджена згідно з законами (процедурами) країни інвестора або міжнародними торговельними звичаями, а також підтверджена експертною оцінкою в Україні, включаючи легалізовані на території України авторські права, права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, ноу-хау тощо;

– права на здійснення господарської діяльності, включаючи права на користування природними ресурсами, наданих відповідно до законодавства або договорів, вартість яких у конвертованій валюті підтверджена згідно з законами (процедурами) країни інвестора або міжнародними торговельними звичаями;

– інші цінності відповідно до законодавства України.

При цьому згідно з чинним законодавством іноземні інвестиції можуть здійснюватись у таких формах:

– часткової участі у підприємствах, що створюються спільно з українськими юридичними і фізичними особами, або придбання частки діючих підприємств;

– створення підприємств, що повністю належать іноземним інвесторам, філій та інших відокремлених підрозділів іноземних юридичних осіб або придбання у власність діючих підприємств повністю;

– придбання, не заборонене законами України, нерухомого чи рухомого майна, включаючи будинки, квартири, приміщення, обладнання, транспортні засоби та інші об'єкти власності, шляхом прямого одержання майна і майнових комплексів або у вигляді акцій, облігацій та інших цінних паперів;

– придбання самостійно або за участю українських юридичних чи фізичних осіб прав на користування землею та використання природних ресурсів на території України;

– придбання інших майнових прав;

– в інших формах, які не заборонені законами України, в тому числі без створення юридичної особи на підставі договорів із суб'єктами господарської діяльності України.

В Україні створена необхідна нормативно-правова база для здійснення широкомасштабної інвестиційної діяльності. Зокрема, згідно зі ст. 4 Закону України «Про режим іноземного інвестування» іноземні інвестиції можуть вкладатися в будь-які об'єкти різноманітних галузей і сфер народного господарства України, в які інвестування не заборонено законами України. Виняток складають лише об'єкти, створення і використання яких не відповідає вимогам санітарно-гігієнічних, радіаційних, екологічних, архітектурних та інших норм, встановлених законодавством України, а також права та інтереси громадян, що порушуються, юридичних осіб і держави, що охороняються законом.

Залежно від форм використання, інвестиції можуть бути прямі і непрямі.

Прямі інвестиції – це форма вкладення капіталу, що дає інвесторові безпосереднє право власності на цінний папір або майно.

Непряма інвестиція – це вкладення коштів у портфель, тобто набір цінних паперів або майнових цінностей. Зробивши таку покупку, інвестор володіє не вимогами до активів окремо взятої компанії, а часткою у портфелі.

Багато інвесторів віддають перевагу прямим вкладенням капіталу, але й у непрямих є свої привабливі риси.

В залежності від строків дії інвестиції поділяться на коротко і довгострокові. Термін вкладення короткострокових інвестицій – до року. Довгострокові інвестиції розраховані на термін більше року, або взагалі не обмежені будь-яким терміном.

Іноді інвестиції різняться за ступенями ризику. У області фінансів під ризиком розуміється можливість того, що абсолютний чи відносний розмір прибутку на інвестицію виявиться менше очікуваного інакше кажучи, термін «ризик» означає можливість одержання небажаного результату. Інвестиції з низьким ризиком – це ті вкладення, що є безпечними з погляду одержання визначеного прибутку. Інвестиції з високим ризиком – це вкладення, що є спекулятивними (невизначеними) з погляду гарантії одержання певного доходу¹.

Здійснюючи інвестиції, інвестор завжди має перед собою визначену мету, яку розраховує досягти шляхом інвестування.

¹ Лоренс Дж. Гитман, Майкл Д. Джонн. Основы инвестирования. – М., 1999. – С. 11.

Основними інвестиційними цілями, як правило, є:

- забезпечення, по можливості, найбільш надійного захисту заощаджень від знецінювання; одержання високого поточного прибутку;
- бажання вигідно розмістити кошти з розрахунком на перспективу;
- у короткий термін одержати максимальний приріст вкладених коштів;
- намір забезпечити одночасне досягнення зазначених цілей у різних комбінаціях, із неоднаковими пріоритетами які даються кожній з них¹, що прямо пов'язані зі ступенем їхньої ризикованості.

2.2. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

За характером інвестиційна діяльність на Україні є одним з найбільш складних в правовому і фінансово-економічному аспекті проявів господарських відношень. Наявність об'єктів інтелектуальної власності і необхідність їхньої оцінки і захисту, високі фінансові ризики, необхідність створення нової компанії, питання розподілу продукції і майнових прав самого інвестора тягне за собою необхідність розвитку складного нормативно-правового забезпечення цієї діяльності, що включає як національно-правовий, так і міжнародно-правові аспекти і полягає в наступному:

По-перше, правовий режим іноземної власності визначається передусім внутрішнім законодавством приймаючої країни. Однак не можна не бачити і те, що назване законодавство викликає особливий інтерес зарубіжних інвесторів, оскільки торкається найважливіших для них питання – пільгових умов інвестування і державних гарантій захисту іноземних інвестицій.

По-друге, правове регулювання інвестиційної діяльності здійснюється не тільки основним Законом України «Про режим іноземного інвестування», який визначає правовий статус іноземних інвесторів і підприємств з іноземними інвестиціями, а положеннями цілі низки інших законів і підзаконних нормативних актів в області інвестиційної діяльності, приватизації, оподаткування, зовнішньоекономічної діяльності, підприємництва, валютного регулювання тощо.

Зокрема, це Закони України: «Про інвестиційну діяльність», «Про захист іноземних інвестицій в Україні», «Про правовий статус іноземців», «Про загальні основи створення і функціонування спеціальних (вільних)

¹ *Алексеев М.Ю.* Рынок ценных бумаг. – М.: Финансы и статистика, 1992. – С. 59.

економічних зон», «Про лізинг»; Укази Президента України «Про міри по реформуванню інвестиційної політики в Україні», «Питання Палати незалежних експертів з питань іноземних інвестицій», Постанова Кабінету Міністрів України «Про концепцію регулювання інвестиційної діяльності в умовах ринкової трансформації економіки», а також Законів України: «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про підприємництво в Україні», «Про господарські товариства», «Про приватизацію майна державних підприємств», «Про цінні папери і фондову біржу», «Про банки і банківську діяльність», «Про обмеження монополізму і недопущення несумлінної конкуренції в підприємницькій діяльності», «Про оподаткування прибутку підприємств», «Про податок на додану вартість» і деякі інші, з внесеними до них доповненнями і змінами.

По-третє, регулювання інвестиційної діяльності здійснюється не тільки законодавством тієї або іншої країни, а і міжнародними угодами між державами.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про режим іноземного інвестування» у випадку, коли міжнародним договором України встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України про іноземні інвестиції, застосовуються правила міжнародного договору. Особливої уваги заслуговують двосторонні угоди про гарантію інвестицій, що укладаються з іншими державами, які експортують капітал. Основна мета таких угод полягає в забезпеченні захисту інвестицій від різноманітних ризиків. Кількість двосторонніх угод такого роду, укладених з різноманітними країнами до 1997 р., досягла 36. Крім того, підписано понад 16 угод про уникнення подвійного оподаткування.

По-четверте, інвестиційному законодавству, як і законодавству з економічних питань в цілому, притаманні непослідовність і нестабільність правових норм, що в значній мірі пов'язане зі змінами курсу економічної політики держави.

19 березня 1996 р. Верховною Радою України прийнятий Закон «Про режим іноземного інвестування», що сьогодні в шостий раз, починаючи з березня 1992 р. змінює правила для іноземних інвесторів. Основним принципом цього закону є національний режим, тобто рівне відношення як до іноземних, так і вітчизняних інвесторів. Відповідно до з цього принципу іноземним інвесторам не повинні надаватися пільги у випадку відсутності аналогічних пільг у вітчизняних інвесторів.

Тому, підприємства з іноземними інвестиціями, зареєстровані після вступу в силу згаданого Закону, у принципі сплачують усі податки, збори

й обов'язкові платежі (крім мита за майно, що ввозиться як внесок іноземного інвестора в статутний фонд підприємства) у розмірах і порядку, установлених для всіх інших підприємств України. Виняток складають тільки підприємства, що здійснюють виробництво автомобілів і запчастин до них, із інвестицій (у тому числі іноземної), винятково у грошовій формі, яка складає суму, еквівалентну не менше 150 мільйонам доларів США. Але податкові пільги для таких підприємств визначені не законодавством про іноземні інвестиції, а податковим законодавством, і призначаються не тільки для іноземних, але і для українських інвесторів.

Проте п. 5 Постанови Верховної Ради України від 19.03.96 р. «Про порядок введення в чинність Закону України «Про режим іноземного інвестування» визначено, що «до іноземних інвестицій, що були фактично внесені до вступу в силу цього Закону, за вимогою іноземного інвестора застосовуються державні гарантії захисту іноземних інвестицій, передбачені спеціальним законодавством України про іноземні інвестиції, яке було чинним на момент внесення цих інвестицій».

Крім того, Постановою Верховної Ради України від 6 липня 1999 р. № 823-XIV пункт 5 Постанови Верховної Ради від 19.03.1996 р. було доповнено абзацами такого змісту:

«До іноземних інвестицій, що були здійснені до набрання чинності Закону України від 13 березня 1992 року «Про іноземні інвестиції», застосовувалися державні гарантії, встановлені чинним на той час законодавством.

До іноземних інвестицій, що були фактично здійснені та зареєстровані у період дії Закону України від 13 березня 1992 року «Про іноземні інвестиції», протягом десяти років з дня реєстрації інвестиції на вимогу іноземного інвестора, застосовувалися положення зазначеного Закону, а також інші акти спеціального законодавства України, в тому числі податкового, митного, інвестиційного тощо, яке діяло на момент реєстрації інвестиції.

До іноземних інвестицій, що були фактично здійснені та зареєстровані у період дії декрету Кабінету Міністрів України від 20 травня 1993 року № 55-93 «Про режим іноземного інвестування», застосовуються положення статті 8 цього Декрету, яке передбачає, що в тому випадку, коли наступне спеціальне законодавство про іноземні інвестиції змінює умови захисту іноземних інвестицій, скасовані в розділі II цього Декрету, до іноземних інвестицій протягом десятих років зі дня вступу в силу такого законодавства за вимогою іноземного інвестора застосовувалось спеціальне законодавство, що діяло на момент реєстрації інвестицій.»

Все це означає, що для підприємств з іноземними інвестиціями, зареєстрованими до набрання чинності Закону України від 19 березня 1996 р., існувало 4 окремих правових режими:

1. Правовий режим підприємств з іноземними інвестиціями, зареєстрованими до прийняття Закону України «Про іноземні інвестиції» від 13 березня 1992 р.

У прийнятому Законі України «Про захист іноземних інвестицій» від 10 вересня 1991 р. № 540-ХІІ вперше законодавчо закріплене положення про те, що інвестиції, прибуток, законні права й інтереси іноземних інвесторів на території України захищаються її законами (ст. 1). Відповідно до ст. 2 державні органи не можуть реквізувати іноземні інвестиції. Виняток складають випадки стихійного лиха, аварій, епідемій, епізоотій. Рішення про реквізицію іноземних інвестицій приймає Кабінет Міністрів України. Компенсація, що виплачується в цих випадках іноземному інвестору повинна бути адекватною і ефективною. Іноземним інвесторам гарантується переходи межі України їхнього прибутку й інших сум як у національній валюті України, так і в іноземній валюті, що отримані на законних підставах. Вони також можуть ре інвестувати прибуток на території України. Згідно зі ст. 6 згаданого Закону іноземні інвестори повинні були сплачувати податки, установлені законодавством України.

2. Правовий режим підприємств з іноземними інвестиціями, зареєстрованих під час чинності Закону України «Про іноземні інвестиції» від 13 березня 1992 року.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про іноземні інвестиції» на території України встановлюється національний режим інвестиційної й іншої господарської діяльності, за винятком, передбаченим цим Законом, іншими законами і міжнародними договорами, що діють для України. Стаття 9 Закону визначає, що в тому випадку, якщо таке спеціальне законодавство України про іноземні інвестиції змінює умови захисту іноземних інвестицій, зазначені в цьому Законі, до іноземних інвестицій протягом десятих років за вимогою іноземного інвестора застосовується спеціальне законодавство (тобто законодавство про іноземні інвестиції, що діяло на момент реєстрації інвестицій).

На підставі цієї статті іноземні інвестори, що внесли інвестиції під час дії даного Закону, можуть вимагати, щоб до них протягом 10 років після зміни встановлених у ньому правил застосовувалися норми даного Закону, а не норми Закону від 19.03.96 р. або Декрету «Про режим іноземного інвестування». Оскільки перша радикальна зміна умов

захисту іноземних інвестицій відбулася шляхом прийняття Декрету від 20.05.93 р., що був опублікований і набрав сили 05.06.93 р., то слід вважати, що для відповідних підприємств з іноземними інвестиціями цей десятирічний термін буде тривати до 5 червня 2003 року.

Всі нові податкові й інші закони, прийняті пізніше, застосовувалися до цих підприємств з урахуванням особливостей, встановлених ст. 32 зазначеного Закону. Згідно з цією статтею у випадку якщо законами України встановлюються нові види податків, що у них були відсутні на момент прийняття цього Закону, підприємства з іноземними інвестиціями звільняються від них на термін, передбачений у цьому Законі для знову створених підприємств з іноземними інвестиціями. Підприємства з іноземними інвестиціями при участі українського капіталу, за винятком підприємств, створених в області оптово-роздрібною торгівлі і посередницької діяльності, звільнялись від сплати податків на прибутки протягом п'ятих років з моменту оголошення наявності першого прибутку, а надалі сплачують зазначені податки у розмірі 50 відсотків від ставок, установлених законами України.

Знову створені підприємства з іноземними інвестиціями за участю українського капіталу, створені в області оптово-роздрібною торгівлі, звільнялись від сплати податків на прибутки протягом трьох років, а підприємства в області посередницької діяльності — протягом двох років із моменту оголошення наявності першого прибутку, а надалі сплачують зазначені податки в розмірі 70 відсотків від ставок, установлених законами України. Крім того, підприємства з іноземними інвестиціями за участю українського капіталу, що були створені до прийняття згаданого Закону, а також підприємства за участю українського капіталу, що придбали статус підприємств з іноземними інвестиціями не з моменту їхнього створення, звільняються від сплати податків на прибутки з урахуванням термінів, минулих із моменту оголошення вказаними підприємствами першого прибутку відповідно до моменту прийняття цього Закону або придбання статусу підприємства з іноземними інвестиціями.

Підприємства з іноземними інвестиціями, капітал яких цілком належить іноземному інвестору, мали право на зменшення суми прибутку, що підлягали оподатковуванню, на розмір фактично здійснених інвестицій, перерахований у чинну на території України валюту за курсом, який застосовується при оцінці іноземних інвестицій відповідно до статті 5 Закону. У випадку, якщо розмір фактично здійснених іноземних інвестицій перевищує суму прибутку підприємства з іноземними інвестиціями за один фінансовий рік, суми прибутків, які підлягають оподатковуванню, зменшуються на розмір зазначеного перевищення.

Сума прибутку підприємств з іноземними інвестиціями, що підлягали оподатковуванню, зменшувались на розмір коштів, які реінвестуються на території України.

Для підприємств з іноземними інвестиціями, які діють у пріоритетних галузях народного господарства, передбачені державними програмами заохочення іноземних інвестицій, і в окремих регіонах відповідно до законодавства про спеціальні (вільні), економічні зони, можуть установлюватися податкові пільги щодо оподатковування.

При переказі (вивозі) за межі України частини доходів, які належить іноземному інвестору за результатами діяльності підприємств з іноземними інвестиціями, сплачується податок за ставкою 15 відсотків від суми, що переказується або вивозиться.

Отже, у випадку введення після реєстрації відповідного підприємства нових видів податків (зборів, обов'язкових платежів) вони звільнялись від них на строк 5, 3 або 2 роки з моменту їх введення. Термін залежав від характеру діяльності підприємства. У разі заміни одного податку іншим (як це відбулося з податком на прибутки підприємств, що був замінений податком із прибутку), підприємство з іноземними інвестиціями звільняється від його сплати на ті ж 5, 3 або 2 роки після його введення, але при цьому після закінчення пільгових термінів повинно сплачувати податок на прибутки, а після закінчення терміна пільги щодо нового виду податків таке підприємство замість податку на прибутки починає сплачувати податок із прибутку.

Що стосується пільг по сплаті мита, ПДВ і акцизного збору, то: від сплати мита звільнялась імпортована продукція, що ввозиться підприємствами з іноземними інвестиціями для власних потреб і експортована ними продукція власного виробництва (стаття 28 Закону), пільг щодо сплати акцизного збору ці підприємства мати не повинні, оскільки Закон України «Про акцизний збір» від 18 грудня 1991 року, що діяв на момент прийняття Закону України «Про іноземні інвестиції» і визначав, що об'єктом оподатковування є оборот із продажу на внутрішньому ринку; підакцизних товарів (продукції) як зроблених в Україні, так і завезених на її територію, якщо інше не передбачено міжнародними угодами, а Закон «Про іноземні інвестиції» пільг щодо сплати акцизного збору не містить.

Підприємства з іноземними інвестиціями за участю українського капіталу звільнялись на 5 років від сплати ПДВ на товари, роботи, послуги власного виробництва, але вони повинні були сплачувати ПДВ на імпортні товари, оскільки податок на додаткову вартість існував на момент прий-

няття Закону «Про іноземні інвестиції» (він був введений Законом України «Про податок на додану вартість» від 20.12.91 р.), а Постановою Верховної Ради України від 31 травня 1995 року «Про застосування статті 28 Закону України «Про державний бюджет України за 1994 рік» спеціально пояснено, що ПДВ на імпортні товари не є новим видом податку.

Закон «Про іноземні інвестиції» (стаття 29) установлює, що підприємства з іноземними інвестиціями можуть без ліцензій експортувати продукцію, роботи і послуги власного виробництва й імпортувати продукцію, роботи і послуги для власних потреб. Щодо іншої продукції, товарів і послуг, то на них повинні поширюватися загальні умови ліцензування, установлені законодавством, яке діє на даний час.

3. Правовий режим підприємств з іноземними інвестиціями, зареєстрованих під час дії Декрету Кабінету Міністрів України «Про режим іноземного інвестування» від 20 травня 1993 року № 55-93.

Прийняття Декрету Кабінету Міністрів «Про режим іноземного інвестування» було обумовлено тим, що Закон України «Про іноземні інвестиції», що раніше діяв мав ряд істотних хиб. Зокрема, у ньому не було передбачено мінімального розміру і виду іноземних інвестицій, для яких установлювалися податкові пільги. Закон давав можливість іноземним інвесторам одержати податкові пільги на території України й одночасно обходити податкове законодавство у своїх країнах у випадках існування угоди про уникнення подвійного оподаткування між Україною і відповідною країною. Як справедливо відзначає А.В. Омельченко, існував завуальований імпорт товарів під видом внесків у статутні фонди спільних підприємств із наступною реалізацією їх третім особам¹.

У статті 8 цього Декрету відзначалося, що в тому випадку, якщо таке спеціальне законодавство України про іноземні інвестиції змінює умови захисту іноземних інвестицій, зазначені в розділі II цього Декрету, до іноземних інвестицій протягом десятих років із дня вступу в силу такого законодавства за вимогою іноземного інвестора застосовується спеціальне законодавство, що діяло на момент реєстрації інвестицій. Істотна відмінність від аналогічної норми в статті 9 Закону України «Про іноземні інвестиції» полягає в тому, що стаття 9 давала більш широку гарантію: у ній іноземні інвестори гарантувалися від зміни умов захисту іноземних інвестицій, зазначені у всьому Законі, а не в якому-небудь його розділі.

Розділ II Декрету Кабінету Міністрів України «Про режим іноземного інвестування» від 20 травня 1993 року № 55-93 передбачав такі види

¹ Омельченко А.В. Иностранные инвестиции в Украине. –К., 1997. –С. 43.

державних гарантій захисту іноземних інвестицій:

– гарантії від примусових вилучень, а також незаконних дій державних органів і їхніх службових осіб (ст. 9). (Іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації. Державні органи не можуть також реквізувати іноземні інвестиції, за винятком рятувальних заходів у випадку стихійного лиха, аварій, епідемій, епізоотій. Зазначена реквізиція може бути здійснена на підставі рішень органів, уповноважених на це Кабінетом Міністрів України);

– компенсація і відшкодування збитків іноземним інвесторам (ст. 10). (Іноземні інвестори мають право на відшкодування збитків, включаючи упущену вигоду і моральну шкоду, заподіяний їм у результаті дій або бездіяльності державних органів України або їхніх службових осіб, що суперечать чинному законодавству України, а також у результаті неналежного здійснення такими органами або їхніми службовими особами передбаченими законодавством обов'язків щодо іноземного інвестора або підприємства з іноземними інвестиціями);

– гарантії у випадку припинення інвестиційної діяльності (ст. 11). (У випадку припинення інвестиційної діяльності іноземний інвестор має право на повернення не пізніше шести місяців з дня припинення цієї діяльності своїх інвестицій у натуральній формі або у валюті інвестування в сумі фактичного внеску (з урахуванням можливого зменшення статутного фонду), а також прибутків з цих інвестицій у грошовій або товарній формі по реальній ринковій вартості на момент припинення інвестиційної діяльності, якщо інше не встановлено законодавством або міжнародним договором України);

– гарантії переказу прибутків, доходів та інших сум у зв'язку з іноземними інвестиціями (ст. 12). (Іноземним інвесторам після сплати податків, зборів і інших обов'язкових платежів гарантується безперешкодний і без затримки переказ за межі України їхніх прибутків, прибутків і інших коштів іноземній валюті, отриманих на законних основах у зв'язку з інвестиціями);

– гарантії використання прибутків, доходів та інших коштів, отриманих від іноземних інвестицій, на території України (ст. 13). (Прибуток (доход) іноземного інвестора або інші кошти, отримані у валюті України або в іноземній валюті в зв'язку з іноземними інвестиціями, можуть реінвестуватися в Україні).

Що ж стосується питань оподаткування, то цьому питанню присвячена стаття 31 Декрету «Про режим іноземного інвестування» від

20 травня 1993 року № 55-93, що не знаходиться в розділі II. Ця стаття визначала, що підприємства з іноземними інвестиціями сплачують податки, установлені законодавчими актами України, за винятками, передбаченими цим Декретом. При цьому у випадку, якщо законодавчими актами України встановлюються нові види податків, що не були передбачені ними на момент прийняття цього Декрету, то існуючі підприємства з іноземними інвестиціями звільняються від них на п'ять років. Відзначимо, що пільги, передбачені цією статтею, поширюються на підприємства з іноземними інвестиціями, якщо кваліфікаційна іноземна інвестиція не відчужується протягом терміна її амортизації, але не раніш закінчення пільгового податкового періоду.

Декрет «Про режим іноземного інвестування» утратив силу на підставі Закону України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.96 р. Пільги відносно податків і інших обов'язкових платежів для цих підприємств утратили силу після введення в дію цього Закону і Закону «Про оподаткування прибутку підприємства» у редакції від 22 травня 1997 року.

4. Правовий режим підприємств з іноземними інвестиціями, зареєстрованих під час чинності Закону України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р.

Основним законодавчим актом, який регулює діяльність іноземних інвесторів на території України, є Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р.

Цей закон визначає правовий статус іноземних інвесторів та підприємств з іноземними інвестиціями, до яких згідно зі ст. 1 відносяться підприємства будь-якої організаційно-правової форми, створені відповідно до законодавства України.

Нині для набуття підприємством відповідного статусу достатньо, щоб частка іноземного інвестора в статутному фонді становила не менше 10%. Наприклад, мінімальний статутний фонд товариства з обмеженою відповідальністю дорівнює приблизно 5 тисяч доларів. Отже, для того щоб відповідне товариство набуло статусу підприємства з іноземними інвестиціями, достатньо внести іноземному інвесторові 500 доларів.

Порівняно з попередніми нормативними актами, чинним законом скорочено коло тих, хто можуть бути іноземними інвесторами. Це виключно іноземні юридичні і фізичні особи – іноземці, які постійно не живуть в Україні. Як бачимо, з осіб, що можуть бути іноземними інвесторами, виключено громадян України, які постійно живуть за кордоном.

У ст. 1 названого Закону знайшло більш чітке визначення поняття іноземні інвестиції. Воно доповнено положенням про те, що їхньою метою є одержання прибутку або досягнення соціального ефекту. При цьому важливо підкреслити, що підприємства набувають статусу підприємства з іноземними інвестиціями тільки з дня зарахування іноземної інвестиції на його баланс.

Згаданий закон містить нововведення. Таким нововведенням є необхідність експертного підтвердження в Україні прав інтелектуальної власності іноземного інвестора, встановлення можливості здійснення спільної інвестиційної діяльності (спільне виробництво тощо) без створення юридичної особи (підприємства, організації).

Окремий розділ у Законі присвячений питанню державних гарантій захисту іноземних інвестицій.

Для іноземних інвесторів на території України встановлюється національний режим інвестиційної та іншої господарської діяльності за винятками, передбаченими законодавством України та міжнародними договорами України. Це означає, що іноземні суб'єкти господарської діяльності мають обсяг прав та обов'язків не менший, ніж суб'єкти господарської діяльності України.

Нагадаємо, що Декрет Кабінету Міністрів України «Про режим іноземного інвестування» (1993 року) встановлював, залежно від податку на прибуток терміном до 5 років (за невеликим винятком з деяких видів діяльності). А тепер підприємства з іноземними інвестиціями матимуть однакові з вітчизняними підприємствами умови.

Для окремих суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють інвестиційні проекти із залученням іноземних інвестицій, що реалізуються відповідно до державних програм розвитку пріоритетних галузей економіки, соціальної сфери і територій, може встановлюватися пільговий режим інвестиційної та іншої господарської діяльності.

Законами України можуть визначатися території, на яких діяльність іноземних інвесторів та підприємств з іноземними інвестиціями обмежується або забороняється, виходячи з вимог забезпечення національної безпеки.

Якщо надалі спеціальним законодавством України про іноземні інвестиції будуть змінюватися гарантії захисту іноземних інвестицій, зазначені в розділі II Закону України «Про режим іноземного інвестування», то протягом десяти років з дня набуття чинності таким законодавством на вимогу іноземного інвестора застосовуються державні гарантії захисту іноземних інвестицій, зазначені в цьому Законі.

У чинному Законі «Про режим іноземного інвестування» залишалася лише одна пільга, а саме: звільнення майна, що ввозиться в Україну як внесок іноземного інвестора до статутного фонду, від обкладення митом. Щодо пільг у сфері оподаткування, на які, зрозуміло, сподівалися іноземні інвестори, законодавець висловився з цього приводу чітко і ясно: відповідно до ст. 20 цього Закону підприємства з іноземними інвестиціями сплачують податки відповідно до чинного законодавства України.

Для інвесторів найбільш значними податковими платежами є податок на додану вартість та податок на прибуток.

Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 22 травня 1997 р. встановлює загальний режим оподаткування (за ставкою 30%) для нерезидентів, що здійснюють підприємницьку діяльність через постійні представництва.

Відповідно до статті 13 цього Закону валові доходи нерезидентів, що не здійснюють підприємницьку діяльність через постійні представництва, отримані із джерел на території України, оподатковуються за ставкою 15% за таким винятком:

– якщо доходи отримані у вигляді відсотків (доходу) від операцій з цінними паперами, емітованими особами, які не є платниками даного податку, то вони оподатковуються за ставкою 30%. При цьому вищезазначений 15%-ий податок не нараховується;

– суми доходів нерезидентів, отримані у вигляді страхових внесків, страхових платежів або страхових премій від перестраховування ризиків на території України, оподатковуються за ставкою 10%;

– суми доходів нерезидентів, отримані у вигляді страхових внесків, страхових платежів або страхових премій від страхування ризиків на території України, а також у вигляді надання рекламних послуг, оподатковуються за ставкою 30%;

– суми доходів нерезидентів, які сплачуються резидентами як оплата вартості фрахту транспортних засобів, оподатковуються за ставкою 6%.

Якщо нерезидент здійснює діяльність у декількох країнах і не веде окремого обліку своєї діяльності в Україні, сума податку може бути визначена на основі розподільчого балансу, складеного нерезидентом і узгодженого з податковою адміністрацією. У разі неможливості прямим підрахунком визначити прибуток, одержаний від діяльності нерезидентів в Україні, він визначається податковою інспекцією на основі валового доходу або здійснених витрат і норми рентабельності 30%.

Щодо єдиної пільги, яка зашилася, а саме звільнення від обкладення митом майна, що ввозиться як внесок іноземного інвестора, то й тут

законодавець встановив досить значні обмеження. По-перше, це правило не поширюється на майно, що хоч і ввозиться як внесок іноземного інвестора, але являє собою товар для реалізації або власного споживання. По-друге, якщо протягом трьох років з часу зарахування іноземної інвестиції на баланс підприємства з іноземними інвестиціями майно, що було ввезено в Україну як внесок іноземного інвестора до статутного фонду зазначеного підприємства, відчужується, підприємство сплачує ввізне мито, яке обчислюється з митної на день відчуження.

Стосовно державних гарантій необхідно відзначити, що суб'єктом, який отримує державні гарантії, є іноземний інвестор, а не підприємство з іноземними інвестиціями.

Іноземні інвестиції в Україні, згідно із Законом України «Про режим іноземного інвестування», не підлягають націоналізації. Державні органи не мають права реквізувати іноземні інвестиції, за винятком випадків здійснення рятівних заходів у разі стихійного лиха, аварій, епідемій, епізоотій. Зазначена реквізиція може бути проведена на підставі рішень органів, уповноважених на це Кабінетом Міністрів України. Рішення про реквізицію іноземних інвестицій та умови компенсації можуть бути оскаржені в судовому порядку.

Стаття 10 Закону надає іноземним інвесторам право на відшкодування збитків, у тому числі втраченої вигоди та моральної шкоди, завданих їм бездіяльністю або неналежним виконанням державними органами України чи їх посадовими особами передбачених законодавством обов'язків щодо іноземного інвестора або підприємства з іноземними інвестиціями відповідно до законодавства України. Розмір компенсації, що підлягає виплаті іноземному інвестору внаслідок дій, зазначених у частині першій статті, визначається на час фактичного відшкодування збитків.

Спори між іноземними інвесторами і державою з питань державного регулювання іноземних інвестицій та діяльності підприємств з іноземними інвестиціями підлягають розгляду в судах України, якщо інше не визначено міжнародними договорами України.

Усі інші спори підлягають розгляду в судах та (або) арбітражних судах України або за домовленістю сторін у третейських судах, у тому числі за кордоном. Обсяг іноземних інвестицій значною мірою залежить від того, наскільки держава гарантує переказ прибутків, доходів та інших коштів, одержаних внаслідок здійснення іноземних інвестицій.

Іноземним інвесторам після сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів гарантується безперешкодний і негайний переказ за

кордон їх прибутків, доходів та інших коштів в іноземній валюті, одержаних на законних підставах внаслідок здійснення іноземних інвестицій. Порядок переказу за кордон прибутків, доходів та інших коштів, одержаних внаслідок здійснення іноземних інвестицій, визначається Національним банком України.

Підприємство з іноземними інвестиціями самостійно визначає умови реалізації продукції (робіт, послуг), включаючи ціну на них, якщо інше не передбачено законодавством України.

Відповідно до статті 19 Закону України «Про режим іноземного інвестування» експорт продукції власного виробництва підприємств з іноземними інвестиціями не підлягає ліцензуванню та квотуванню за умови її сертифікації як продукту власного виробництва. Згідно з постановою Кабінету Міністрів від 05.08.96 р. здійснювати сертифікацію такої продукції уповноважено Торгово-промислової палати України та її регіональні відділення.

Підприємство з іноземними інвестиціями може здійснювати будь-які види діяльності, що відповідають меті, визначеній у статуті підприємства, з урахуванням обмежень, передбачених законодавчими актами України.

Охорона та здійснення прав інтелектуальної власності підприємств з іноземними інвестиціями забезпечуються відповідно до законодавства України. Підприємства з іноземними інвестиціями самостійно приймають рішення про патентування (реєстрацію) за кордоном винаходів, промислових зразків, товарних знаків та інших об'єктів інтелектуальної власності, які їм належать, відповідно до законодавства України.

Відповідно до статей 18 та 24 Закону України «Про режим іноземного інвестування» постановою Кабінету Міністрів України від 7 серпня 1996 р. № 937 затверджено Порядок видачі, обліку та погашення векселів, виданих під час ввезення в Україну майна як внеску іноземного інвестора до статутного фонду підприємства з іноземними інвестиціями, а також за договорами (контрактами) про спільну інвестиційну діяльність та сплату ввізного мита в разі відчуження цього майна.

Порядок визначено виходячи з того, що майно, яке ввозиться в Україну як внесок іноземного інвестора до статутного фонду підприємств з іноземними інвестиціями звільняється від мита. Митні органи здійснюють пропуск такого майна на територію України на підставі виданого підприємством простого векселя на суму мита з відстроченням платежу, що не перевищує 30 календарних днів від дня оформлення ввізної вантажної митної декларації.

Протягом цього часу зазначене майно має бути зараховане на баланс підприємства, про що робиться відмітка на векселі податковою адміністрацією за місцезнаходженням підприємства. Для цього векसेледавець звертається до податкової адміністрації із заявою та пакетом документів, який включає повідомлення про державну реєстрацію іноземної інвестиції.

Якщо вексель не погашено протягом 30 календарних днів, векселедавець зобов'язаний внести плату за векселем протягом п'яти календарних днів. У разі несплати у 5-денний термін векселедержатель (митний орган) подає до відповідного банку вексель та розпорядження про безспірне стягнення з векселедавця непогашених вексельних сум. Після списання відповідної суми банк повертає вексель векселедержателю для погашення.

Порядком також передбачено, що у разі відчуження майна, ввезеного в Україну як внесок іноземного інвестора до статутного фонду підприємства, протягом трьох років з часу зарахування іноземної інвестиції на баланс підприємства з іноземними інвестиціями, у тому числі у зв'язку з припиненням діяльності векселедавця, останній сплачує ввізне мито не пізніше дня відчуження. На суму несплаченого мита нараховується пеня за весь час заборгованості, починаючи з дня відчуження майна.

2.3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНОЗЕМНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО УСУНЕННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ В ОПОДАТКУВАННІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, СТВОРЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ МАЙНА ТА КОШТІВ ВІТЧИЗНЯНОГО ПОХОДЖЕННЯ»

Прийняття цього важливого законодавчого акту поклато край розбіжностям в тлумаченні діючого законодавства відносно надання пільг іноземним інвесторам.

У статті «Випробування суспільства на зрілість» голова Антимонопольного комітету України О. Завада пише¹, що суспільство жажнулося від усвідомлення своїх величезних втрат у мільярди гривень внаслідок лише одного помилкового рішення періоду ринкового «романтизму» (стаття 9 Закону України «Про іноземні інвестиції» у редакції 1992 року) «вдало використаного незначною кількістю суб'єктів господарювання та особами, що за ними стоять. Основні висновки з точки зору суспільства і держави у систематизованому вигляді полягають у тому, що пільги для підпри-

¹ Див.: Урядовий кур'єр, 23 березня 2000 р.

емств з іноземними інвестиціями, якими вони користуються на підставі закону 1992 р.:

– захистили не інвестиції, а поточну діяльність СП, не пов'язану ні за обсягом, а часто і за напрямками, з внесеними інвестиціями;

– призвели до втрат бюджетних надходжень майже на 10 млрд. грн. Наприклад, захист надавався на мільярди гривень інвестиціям в обсязі 50 дол. США;

– призвели до занепаду відповідних галузей вітчизняної економіки, зокрема птахівництво, переробки нафти, де існуючі потужності використовуються на 10-20 відсотків;

– суттєво загальмували процес іноземних інвестицій в цілому через те, що інші інвестори вже не можуть користуватися подібними пільгами і ряд інших.

Законом України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» прийнятим Верховною Радою України 17 лютого 2000 року внесені наступні зміни та доповнення до діючого законодавства України:

– на території України до суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю іноземних інвестицій, незалежно від форм та часу їх внесення, застосовується національний режим валютного регулювання та справляння податків, зборів (обов'язкових платежів) встановлений законами України для підприємств, створених без участі іноземних інвестицій;

– підприємства, створені за участю іноземних інвестицій, незалежно від форм діяльності, підлягають валютному регулюванню та оподаткуванню за правилами, встановленими законодавством України з питань валютного регулювання та оподаткування підприємств, створених без участі іноземних інвестицій;

– спеціальне законодавство України про іноземні інвестиції, а також державні гарантії захисту іноземних інвестицій, визначені законодавством України, не регулюють питання валютного, митного та податкового законодавства, чинного на території України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України.

Ст. 4 цього Закону скасовується дія: Закону України «Про іноземні інвестиції» 1992 р., Декрету Кабінету Міністрів України «Про режим іноземного інвестування» 1993 р., Постанови Верховної Ради України «Про порядок введення у дію Закону України «Про іноземні інвестиції» 1992 р., а також пункт 5 Постанови Верховної Ради України «Про порядок

введення у дію Закону України «Про режим іноземного інвестування» 1996 та 1999 р. У ст. 5 прийнятого Закону підкреслюється, що його дія поширюється на підприємства з іноземними інвестиціями, незалежно від часу внесення іноземних інвестицій, їх реєстрації, у тому числі до введення в дію т протягом дії Закону України від 13 березня 1992 року «Про іноземні інвестиції», Декрету Кабінету Міністрів України від 20 травня 1993 року «Про режим іноземного інвестування» та Закону України від 19 березня 1996 року «Про режим іноземного інвестування»;

Закон не поширюється на правовідносини, визначені Законом України «Про стимулювання виробництва автомобілів в Україні», а також на підприємства, що отримали позики (кредити) від міжнародних фінансових організацій під державні гарантії, які здійснюють операції з ввезення на митну територію України товарів, базою оподаткування яких є їх митна вартість. Сплачують податки, збори (обов'язкові платежі) у порядку, який діяв до набрання зобов'язань за такими позиками (кредитами).

2.4. ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Державна реєстрація іноземних інвестицій є складовою частиною державного управління інвестиційною діяльністю, яка передбачає:

- державну реєстрацію іноземних інвестицій;
- державну реєстрацію підприємств з іноземними інвестиціями;
- державну реєстрацію концесійних договорів, договорів (контрактів) про виробничу кооперацію, спільне виробництво та інші види спільної інвестиційної діяльності.

Відповідно зі ст. 13 Закону України «Про режим іноземного інвестування» державна реєстрація іноземних інвестицій здійснюється урядом Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями протягом трьох робочих днів після фактичного їх внесення згідно з Положенням про порядок державної реєстрації іноземних інвестицій, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 7 серпня 1996 р. № 928.

За державну реєстрацію стягується плата у розмірі двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на день здійснення реєстрації.

Для державної реєстрації іноземних інвестицій подаються такі документи:

- інформаційне повідомлення про здійснення іноземної інвестиції з відміткою державної податкової інспекції про фактичне внесення;

- документи, що підтверджують форму здійснення інвестиції (установчі документи, договори (контракти) тощо);
- документи, що підтверджують вартість іноземної інвестиції;
- документ про внесення плати за реєстрацію.

Незареєстровані іноземні інвестиції не дають права на одержання гарантій, передбачених законодавством України для іноземних інвесторів. При цьому треба мати на увазі, що відмова від державної реєстрації іноземних інвестицій можлива лише в разі порушення встановленого порядку реєстрації. Така відмова з мотивів її недоцільності не допускається і може бути оскаржена в судовому порядку.

Як же реєструється підприємство з іноземними інвестиціями? Вичерпну відповідь на це питання дає стаття 8 Закону України «Про підприємництво» та Положення про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України № 740 від 25 травня 1998 р. Це Положення визначає порядок державної реєстрації та перереєстрації суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності, за винятком окремих видів суб'єктів підприємницької діяльності, для яких законами України встановлено спеціальні правила державної реєстрації, а також порядок скасування державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності; внесення змін (доповнень) до установчих документів; зміна суб'єктом підприємницької діяльності місцезнаходження (місця проживання) і видача дубліката свідоцтва про державну реєстрацію.

Згідно з Положенням, державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності проводиться у виконавчому комітеті міської, районної ради, або районної ради міст Києва і Севастополя, державній адміністрації за місцезнаходженням або місцем проживання суб'єкта, якщо інше не передбачено законом.

Для державної реєстрації підприємства з іноземними інвестиціями (суб'єкта підприємницької діяльності) власник (власники), уповноважений ним (ними) орган чи особа (заявник) особисто або поштою повинні подати до органу державної реєстрації:

а) установчі документи в повному обсязі для створення організаційно-правової форми підприємства з іноземними інвестиціями відповідно до вимог законодавства; рішення власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу. Якщо власників або уповноважених ним органів два і більше, таким рішенням є установчий договір, а також рішення установчих зборів (конференцій) у випадках, передбачених законом;

статут, якщо відповідно до законодавства це необхідно для створюваної організаційно-правової форми підприємства з іноземним капіталом;

б) реєстраційну картку встановленого зразка, яка є одночасно заявою про державну реєстрацію;

в) документ, що засвідчує внесення плати за державну реєстрацію;

г) документ, що засвідчує оплату власником (власниками) внеску до статутного фонду підприємства в розмірі, передбаченому законом.

Органи чи фізичні особи, уповноважені власником (власниками), засвідчують свої повноваження документально.

Місцезнаходженням суб'єкта підприємницької діяльності (підприємства з іноземними інвестиціями) на дату державної реєстрації може бути місцезнаходження (місце проживання) одного із засновників або місцезнаходження за іншою адресою, яка підтверджується договором, що передбачає передачу засновнику у власність або у користування приміщення (частину приміщення), спільну діяльність тощо.

Іноземна юридична особа відповідним документом засвідчує свою реєстрацію в країні місцезнаходження (витяг з торговельного, банківського або судового реєстру тощо). Цей документ повинен бути засвідчений згідно із законодавством країни його видачі, перекладений українською мовою та легалізований у консульській установі України, якщо міжнародними договорами, у яких бере участь Україна, не передбачено інше. Зазначений документ може бути також засвідчено у посольстві відповідної держави в Україні, та легалізовано¹ в МЗС.

Про реєстрацію підприємства з іноземними інвестиціями свідчить оригінал свідоцтва про державну реєстрацію з трьома його копіями, а також оригінал та копія поданих ним установчих документів з відміткою органу державної реєстрації, яке видається заявнику.

Свідоцтво про державну реєстрацію підприємства та копія документа, що підтверджує взяття його на облік в органі державної податкової служби, є підставою для відкриття рахунків у будь-яких банках в установленому порядку.

Іноземні інвестиції можуть здійснюватися на основі концесійних договорів, договорів (контрактів) про виробничу кооперацію та інші види інвестиційної діяльності.

Господарська діяльність на підставі зазначених договорів (контрактів) регулюється законодавством України. Договори (контракти) мають бути

¹ Легалізовані документи – документи, які нотаріально завірені за місцем видачі і підтверджені офіційним представництвом України в країні здійснення інвестицій (мовою оригіналу та завіреним перекладом на українську мову).

zareєстровані у терміни та в порядку, що встановлюються Кабінетом міністрів України. Положення про порядок державної реєстрації договорів (контрактів) про спільну інвестиційну діяльність за участю іноземного інвестора затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 112 від 30 січня 1997 р. Це Положення визначає порядок подання документів. їх розгляду та здійснення державної реєстрації договорів (контрактів) про виробничу кооперацію, спільне виробництво та інші види спільної діяльності за участю іноземного інвестора.

Особливістю реєстрації цих договорів (контрактів) є те, що вони:

- а) регулюють інвестиційну діяльність не пов'язану із створенням юридичної особи;
- б) укладені відповідно до законодавства суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України за участю іноземного інвестора;
- в) державну реєстрацію договорів (контрактів) здійснює МЗЕЗторг та уповноважені ним органи.

Державна реєстрація договорів (контрактів) є підставою для здійснення іноземної інвестиції за такими договорами (контрактами) відповідно до статей 23 та 24 Закону «Про режим іноземного інвестування».

Для державної реєстрації договору (контракту) суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності України – учасник договору або уповноважена ним особа подає такі документи:

- лист-звернення про державну реєстрацію договору (контракту);
- інформаційну картку договору (контракту) за формою, що встановлює МЗЕЗторг;
- договір (контракт) (оригінал і копію), засвідчені в установленому порядку;
- засвідчені копії установчих документів суб'єкта (суб'єктів) зовнішньоекономічної діяльності України та свідоцтва про його державну реєстрацію як суб'єкта підприємницької діяльності;
- документи, що свідчать про реєстрацію (створення) іноземної юридичної особи (нерезидента) в країні її видачі, перекладені українською мовою та легалізовані у консульській установі України, якщо міжнародними договорами, в яких бере участь Україна, не передбачено інше. Зазначені документи можуть бути засвідчені також у посольстві відповідної держави в Україні та легалізовані в МЗС;
- відповідний дозвіл (ліцензію), якщо згідно із законодавством України цього вимагає діяльність, що передбачається договором (контрактом); документ про оплату послуг за державну реєстрацію договору (контракту).

У разі обґрунтованої потреби органи державної реєстрації можуть вимагати інші документи, що стосуються визначених цілей, умов діяльності, спроможності учасників виконати договір (контракт), а також відповідності його законодавству. Відповідальність за достовірність інформації, що міститься у документах, поданих до державної реєстрації, несе суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності України. Підтвердженням державної реєстрації договору (контракту) є картка державної реєстрації договору (контракту), складена за формою і заповнена за порядком, що встановлює МЗЕЗторг, та спеціальна відмітка про державну реєстрацію на договорі (контракті).

У здійсненні державної реєстрації договору (контракту) може бути відмовлено, якщо:

- умови договору не відповідають законодавству України;
- до суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності України, який подав лист-звернення про реєстрацію договору, застосовано санкції згідно із статтею 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»;
- існує заборона на передбачений вид діяльності згідно із законодавством України.

За державну реєстрацію договору про спільну інвестиційну діяльність справляється плата у розмірі шести неоподатковуваних доходів громадян, встановлених на день реєстрації.

2.5. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТУВАННЯ ЗА МЕЖИ УКРАЇНИ

Згідно з діючим законодавством резиденти України можуть здійснювати інвестиції за межі України у вигляді майнових цінностей та грошових коштів. Інвестиції за кордон можуть здійснюватись у вигляді майнових прав та майна, крім сировини, комплектуючих виробів і запасних частин, товарів народного споживання та деяких інших, які відповідно до чинного законодавства потребують ліцензування, квотування або передбачено спеціальний режим. Інвестування майнових цінностей за межами України підлягає ліцензуванню. Видачу індивідуальних ліцензій на проведення такого інвестування здійснює Міністерство зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України.

Постановою Кабінету Міністрів України № 229 від 19 лютого 1996 р. затверджено Положення про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення резидентами майнових інвестицій за межами України. Згідно

з вимогами цієї постанови для отримання індивідуальної ліцензії резиденти подають до МЗЕЗторгу такі документи:

- лист-звернення з обґрунтуванням необхідності майнових інвестицій за межами України;
- нотаріально засвідчену копію свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності у разі, якщо юридична або фізична особа є такою;
- нотаріально засвідчену копію установчих документів юридичної особи (статуту, установчого договору, положення);
- довідку банківської установи, в якій відкрито рахунок резидента;
- документ, що підтверджує вартість майнових цінностей в іноземній конвертованій валюті на основі цін міжнародних ринків;
- документ, що підтверджує внесення плати за видачу індивідуальної ліцензії і деякі інші документи.

Підставою для відмови у видачі індивідуальної ліцензії є:

- подання документів, що свідчать про намір резидента здійснити майнову інвестицію, яка не може бути предметом інвестування;
- виявлення в поданих документах недостовірної інформації;
- невідповідність поданих документів вимогам законодавства України;
- порушення проти заявника справи стосовно банкрутства;
- заборона або обмеження щодо іноземних інвестицій, передбачені законодавством країни, куди мають інвестуватися майнові цінності.

За видачу індивідуальної ліцензії справляється плата, розмір якої визначається МЗЕЗторгом за погодженням з Мінфіном.

Підстави припинення інвестиційної діяльності визначаються у ст. 21 Закону України «Про інвестиційну діяльність».

Зупинення або припинення інвестиційної діяльності проводиться за рішенням інвесторів або правомочного державного органу. Останнім таке рішення може бути прийнято з таких причин:

- якщо її продовження може призвести до порушення встановлених законодавством санітарно-гігієнічних, архітектурних, екологічних та інших норм, права та інтересів громадян, юридичних осіб і держави, що охороняються законом;
- оголошення в установленому законом порядку інвестора банкрутом внаслідок неплатоспроможності;
- стихійного лиха;
- запровадження надзвичайного стану.

Як вже відзначалось, резиденти України можуть здійснювати інвестиції за межі України також у вигляді грошових коштів. Таке інвестування регулюється Національним банком України і здійснюється шляхом:

- участі у підприємствах, що створюються спільно з іноземними юридичними або фізичними особами;
- придбання частки у діючих іноземних підприємств або придбання у власність таких підприємств повністю;
- створення за кордоном підприємств, що повністю належать українським інвесторам, а також відкриття за кордоном філій та інших відокремлених підрозділів;
- придбання нерухомого і рухомого майна, інших майнових прав, а також будь-яких прав інтелектуальної власності;
- придбання за кордоном та в Україні акцій, облігацій, інших цінних паперів іноземних держав;
- в інших формах, які прямо не заборонені чинним законодавством України та країни інвестицій.

Слід зазначити, що резиденти України можуть здійснювати інвестиції за межі України у вигляді грошових коштів при дотриманні ними певних умов. Такими умовами є:

- здійснювати інвестиції за кордон виключно за рахунок власних коштів, зарезервованих та облічених на рахунках бухгалтерського балансу для здійснення інвестицій за кордон;
- здійснення інвестицій за кордон за рахунок бюджетних коштів дозволяється лише на підставі відповідної постанови Верховної Ради України;
- здійснення інвестицій за кордон за рахунок кредитів, одержаних від уповноважених та іноземних банків, інших резидентів і нерезидентів забороняється;
- для здійснення резидентами України інвестицій за кордон (в тому числі на підставі доручень інших резидентів) необхідно одержати індивідуальну ліцензію Національного банку України.

Згідно з п. 6 Декрету Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» Національний банк України встановив порядок надання індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за кордон. Для розгляду клопотань про одержання індивідуальної ліцензії на здійснення інвестиції резиденти подають до регіонального управління Національного банку України такі документи¹:

- лист-звернення на ім'я Голови Правління НБУ з зазначенням мети та суми інвестиції;

¹ Див.: Урядовий кур'єр, 3 лютого 1994 р.

- нотаріально завірену копію свідоцтва про реєстрацію резидента – юридичної особи з доповненнями та змінами, зареєстрованими у встановленому порядку;
- нотаріально завірене свідоцтво про реєстрацію резидента – фізичної особи як підприємця;
- згоду відповідного міністерства або відомства на здійснення резидентом інвестиції за кордон (для державних підприємств та організацій);
- висновок регіонального підрозділу валютного контролю НБУ та податкової інспекції стосовно відсутності порушень резидентом діючого на Україні валютного і податкового законодавства;
- легалізовані документи;
- копію свідоцтва про реєстрацію нерезидента у країні інвестиції;
- копію статуту і установчого договору підприємства-нерезидента;
- довідку уповноваженого банку щодо наявності заявленої суми власних коштів на ньому для здійснення інвестиції;
- нотаріально завірену довідку аудиторської організації про фінансовий стан резидента на останню звітну дату та деякі інші.

Регіональне управління Національного банку України згідно з черговою одержанням від резидентів комплекту документів перевіряє відповідність поданих документів вимогам чинного законодавства України і країни здійснення інвестицій і не пізніше як за 14 днів видає свій висновок. Висновок оформляється у двох примірниках, один з яких залишається у регіональному управлінні Національного банку України для обліку і контролю, другий – разом з комплектом документів резидента пересилається до Національного банку України, який має розглянути клопотання резидентів про надання індивідуальної ліцензії протягом 30 днів.

Підставою для відмови щодо видачі індивідуальної ліцензії на здійснення інвестиції за кордон може бути:

- незадовільний фінансовий стан резидента;
- відсутність висновку або негативний висновок регіонального управління Національного банку України;
- рішення відповідних органів (Міністерства економіки України, Міністерства закордонних справ України, Міністерства зовнішніх економічних зв'язків та торгівлі України тощо) про неможливість або економічну чи геополітичну недоцільність здійснення інвестицій резидентами у конкретну країну;
- заборони або обмеження щодо іноземних інвестицій передбачені чинним законодавством конкретної країни;

- відсутність у законодавстві країни інвестицій правових гарантій щодо недоторканості іноземних інвестицій та безперешкодної їх репатріації;
- стан платіжного балансу України як в цілому, так і стосовно окремих країн світу;
- інші підстави, передбачені законодавством України та нормативними документами Національного банку України.

2.6. ПОРЯДОК СТВОРЕННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ЛІКВІДАЦІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ (ВІЛЬНИХ) ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН

Значним кроком по залученню іноземних інвестицій стане створення спеціальних (вільних) економічних зон (СЕЗ). Порядок створення і ліквідації та механізм функціонування спеціальних (вільних) економічних зон на території України, загальні правила регулювання відносин суб'єктів діяльності цих зон визначаються Законом України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13 жовтня 1992 р.

Статус і територія спеціальної (вільної) економічної зони, а також строк, на який вона створюється, визначаються Верховною Радою України шляхом прийняття окремого закону для кожної спеціальної (вільної) економічної зони. Згідно із Законом «Про режим іноземного інвестування» правовий режим іноземних інвестицій, що встановлюється у спеціальних (вільних) економічних зонах, не може створювати умови для інвестування та здійснення господарської діяльності менш сприятливі, ніж встановлені цим Законом.

Наприклад, Законом України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області» від 15 липня 1999 р. № 970-XIV, на території області запроваджується спеціальний режим інвестиційної діяльності терміном на 30 років і передбачає надання суб'єктам підприємницької діяльності таких пільг щодо сплати ввізного мита, податок на додану вартість, податку на прибуток підприємств, збору до Державного інноваційного фонду України, до державного фонду сприяння зайнятості населення та сплати податку за землю.

Зокрема, звільняються:

- на період реалізації інвестиційного проекту, але не більше ніж на 5 років від сплати ввізного мита суб'єкти підприємницької діяльності, які ввозять на митну територію України сировину, матеріали, устаткування та обладнання (крім підакцизних товарів) для реалізацію інвестиційного проекту у порядку, встановленому цим Законом;

– на період реалізації інвестиційного проекту, але не більше ніж на 5 років, від оподаткування податком на додану вартість операції з ввезення на митну територію України устаткування та обладнання для реалізації інвестиційного проекту у порядку, встановленому цим Законом;

– на три роки від оподаткування прибуток новоствореного, перепрофільованого, реструктуризованого підприємства, що реалізує у встановленому цим Законом порядку інвестиційний проект.

Прибуток таких підприємств, одержаний від реалізації інвестиційного проекту з четвертого по шостий рік включно, оподатковується за ставкою у розмірі 50 відсотків діючої ставки оподаткування. Ця норма застосовується з моменту одержання зазначеними підприємствами першого прибутку;

– від сплати зборів до Державного інноваційного фонду України та до державного фонду сприяння зайнятості населення на період до 2009 року новостворені, у тому числі у процесі реорганізації підприємства, що реалізують у встановленому цим законом порядку інвестиційні проекти, в яких чисельність працівників, вивільнених внаслідок ліквідації, реорганізації гірничодобувних та інших підприємств, становить у звітному податковому періоді не менш як 50% середньоспискової чисельності працюючих;

– від плати за землю на період освоєння земельної ділянки (планування території, будівництва об'єктів інфраструктури тощо), але не більш як на 5 років, суб'єкти підприємницької діяльності, які реалізують у встановленому цим Законом порядку інвестиційні проекти.

До валового доходу підприємства, нарахованого з метою оподаткування, не включається одержана згідно з інвестиційним проектом, що реалізується у встановленому цим Законом порядку, сума інвестицій у вигляді:

– коштів;

– матеріальних цінностей;

– нематеріальних активів, включаючи легалізовані на території України авторські права, права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, ноу-хау тощо, вартість яких у конвертованій валюті підтверджено згідно з законами (процедурами) країнами інвестора або міжнародними торговельними звичаями, а також експертною оцінкою в Україні.

Суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють свою діяльність по реалізації у встановленому цим Законом порядку інвестиційних проектів на території пріоритетного розвитку без створення юридичної особи через філії, відділення, інші відокремлені підрозділи тощо, складають відокремлений баланс фінансово-господарської діяльності, погоджений з відповідними органами Державної податкової адміністрації України.

Держава гарантує стабільність спеціального режиму інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області на весь строк, визначений у статті 3 цього Закону, тобто 30 років.

У разі змін законодавства України щодо спеціального режиму інвестиційної діяльності, передбаченого статтею 9 цього Закону, на вимогу платника податку застосовуються особливості оподаткування, що діяли на момент укладення органом місцевого самоврядування договору (контракту) з суб'єктом підприємницької діяльності.

Аналогічний сприятливий правовий режим інвестиційної діяльності передбачений Законом України «Про спеціальну економічну зону Яворів». Указами Президента «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території м. Шостки Сумської області», «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території м. Харкова» та інші законодавчі акти. Зокрема, Закон «Про спеціальні економічні зони і спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області» прийнятий з метою залучення інвестицій у пріоритетні галузі виробництва для створення нових робочих місць та працевлаштування працівників, що вивільняються у зв'язку із закриттям, перепрофілюванням гірничодобувних та інших підприємств. Створення спеціальних економічних зон «Донецьк» та «Азов» сприятиме впровадженню нових технологій, модернізації діючих виробництв, розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, збільшенню поставок на внутрішній ринок високоякісних товарів та послуг, а також появи сучасної виробничої, транспортної та ринкової інфраструктури. За розрахунками Донецької облдержадміністрації сума пільг підприємств, що будуть створюватись, на 1998-2000 рр. складе 387 млн. грн., на 1998-2025 рр. – 2276 млн. грн. В той же час додаткове надходження коштів до бюджету буде відповідно 543 млн. та 20 млрд. грн.

Вирішенню проблем працевлаштування персоналу Чорнобильської АЕС, що вивільняється у зв'язку з довгостроковим виведенням її блоків з експлуатації, сприятиме закон «Про спеціальну економічну зону «Славутич» та внесення доповнень до деяких податкових законів у зв'язку з створенням СЕЗ «Славутич». Це дасть змогу створити 12 тисяч нових робочих місць без витрат бюджетних коштів, які за прогнозними оцінками становлять 475 млн. грн.

Стаття 22 Закону «Про режим іноземного інвестування» надає іноземним інвесторам право на розробку та освоєння відновлюваних та невідновлюваних природних ресурсів, проведення господарської діяльності, пов'язаної з використанням об'єктів, що перебувають у державній власності, але не передані підприємствам, установам, організаціям у

повне господарське відання чи оперативне управління. Надання такого права здійснюється на підставі концесійних договорів, які укладаються з іноземними інвесторами Кабінетом Міністрів України або уповноваженим на це державним органом відповідно до законодавства України. Термін дії концесійного договору визначається залежно від характеру та умов концесії, але не може бути більшим як 99 років. Якщо концесійні договори містять умови, не передбачені законодавством України, вони підлягають затвердженню Верховною Радою України.

До того ж положення деяких законів спрямовані на створення умов щодо сприяння залученню іноземних інвестицій.

Загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України визначає Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. Він спрямований на забезпечення рівноправного захисту прав, інтересів та майна суб'єктів інвестиційної діяльності незалежно від форм власності, а також на ефективне інвестування економіки України, розвиток міжнародного економічного співробітництва та інтеграції.

Закон України «Про підприємництво» від 7 лютого 1991 р. визначає умови здійснення підприємницької діяльності (у тому числі в інвестиційній сфері) громадянами та юридичними особами на території України, встановлює гарантії свободи підприємництва та його державної підтримки.

На території України підприємства з іноземними інвестиціями створюються і діють у формах, передбачених чинним законодавством України. Зокрема, це Закон України «Про підприємства в Україні» від 27 березня 1991 р., Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р. Останнім Законом визначені такі види товариств: акціонерне товариство (у тому числі відкрите та закрите); товариство з обмеженою відповідальністю; товариство з додатковою відповідальністю; повне товариство; командитне товариство.

Згідно зі ст. 8 Закону України «Про підприємства в Україні» окремими видами діяльності підприємство може займатися тільки на підставі спеціального дозволу (ліцензії). Перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також порядок одержання дозволу (ліцензії) для здійснення такої діяльності встановлюється Законом України «Про підприємництво» (ст. 4). Постановою Кабінету Міністрів України № 316 від 17 травня 1994 року затверджено Положення про порядок видачі суб'єктам підприємницької діяльності спеціальних дозволів (ліцензій) для здійснення окремих видів діяльності.

Закон України «Про внесення змін у Закон України «Про банкрутство» від 30 червня 1999 р. № 784-XIV встановлює умови і порядок відновлення платоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності – боржника або визнання його банкрутом і застосування ліквідаційної процедури, повного або часткового задоволення вимог кредиторів. До прийняття цього Закону провадження справ у цій сфері здійснюється на підставі Закону України «Про банкрутство» від 14 травня 1992 р. Але практика свідчить, що багато його положень застаріло і потребує значних доповнень та конкретизації, зокрема, в законі недостатньо визначені положення учасників процесу – зборів кредиторів, розпорядників майна та ліквідаційних комісій, боржників (банкрутів), а також органів уповноважених управляти державним майном, частками, паями, акціями, що належить державі. Нечітко визначено процедури досягнення мирної угоди, ліквідації та санації підприємств-банкрутів, а також права та обов'язки учасників цих процедур. Не регламентовано строки здійснення процедури банкрутства та граничні строки ліквідації підприємств-банкрутів.

Нова редакція Закону «Про банкрутство» усуває зазначені недоліки та створює реальні умови для використання процедур банкрутства підприємств як способу фінансового оздоровлення. Це сприятиме зменшенню гостроти платіжної кризи, здійсненню структурних зрушень в економіці.

Стаття 49 Закону «Про банки і банківську діяльність» від 28 березня 1991 р. надає право створення комерційних банків за участю іноземних юридичних та фізичних осіб. Національний банк України видає ліцензію на створення таких банків. Порядок видачі ліцензії визначається Національним банком України відповідно до законодавства України.

Законом України «Про науково-технічну інформацію» від 25 червня 1993 р. передбачається право іноземних юридичних та фізичних осіб, а також осіб без громадянства інвестувати розвиток сфери науково-технічної інформації України відповідно до чинного законодавства (ст. 22).

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про власність» іноземні інвестори є суб'єктами права власності і вправі мати на території України у власності будинки, споруди, інше майно соціально-культурного та виробничого призначення. При цьому законодавчими актами може бути встановлено види майна, що не може перебувати у власності юридичних осіб інших держав та міжнародних організацій.

Аналіз показує, що створення стійкої правової бази, регламентуючої діяльність економічних зон, дало можливість деяким з них, зокрема СЕЗ «Яворів», забезпечити надходження на протязі півтора року іноземних інвестицій до 2 тис. доларів в розрахунку на одного мешканця району.

2.7. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЛІЗИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Широкі стартові можливості для залучення іноземних інвестицій в економіку країни; у т.ч. в АПК, відчиняються з прийняттям Закону України «Про лізинг» від 16 грудня 1997 р. за № 723/97-ВР. Лізинг – підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.

У загальноекономічному розумінні лізинг – це кредит, що дається лізингодавцем лізингоодержувачу формі устаткування, що передається в користування на взаємовигідній основі. Лізинг, як і будь-яке інше велике явище має складну й у чому те суперечливу природу. З одного боку, двоїстість виявляється в тому, що за своєю економічною сутністю лізинг являє собою вкладення засобів на зворотній основі в основний капітал у реальний сектор економіки. Надаючи на обумовлений строк фрагменти основного капіталу, їх власник у встановлений час одержує з тому, чим забезпечується дотримання принципу тимчасовості і повернення. За надану при цьому послугу власник одержує винагороду у виді комісійних, чим у свою чергу забезпечується дотримання принципу платності. Очевидно, що за своїм змістом лізинг відповідає кредитній угоді. З іншого боку, оскільки лізингодавець і лізингоодержувач оперують капіталом не в грошовій, а у виробничій формі, то лізинг має подібність із прямим інвестуванням. Лізинг базується на ідеї поділу права власника на право володіння, користування і розпорядження і можливості одержати вигоду з володіння такою власністю, що відомо з дуже давніх часів. Ще в «Риториках Аристотеля» (350 р. до н.е.) висловлюється думка про те, що багатство складає не володіння майном на підставі права власності, а його використання. Аристотель висловив основну ідею лізингу: щоб дістати прибуток не обов'язково мати майно або устаткування у власності, а достатньо тільки мати право використовувати його й одержувати прибуток.

Вперше у світі лізингове товариство з'явилося в 1952 р. у Північній Америці, у Сан-Франциско і називалося «Юнайтед Стейтс Лізинг Корпорейшн». «Батьком» американського лізингу вважається Генрі Шонфенльд. Він швидко впевнився в тому, що така форма діяльності приховує в собі великі потенційні можливості. Завдяки фінансово-лізинговим товариствам, лізинг США перетворився в ефективний інструмент економічної діяльності.

Якщо в 1996 р. у світі за допомогою лізингу профінансовано угод щодо постачання нового обладнання машин і механізмів на суму більш 380 млрд. дол., – що за розмірами рівнозначно прямим іноземним інвестиціям на той період, – то на США припадало більш 30% загального обсягу інвестицій у машинах і устаткуванні. Характерною рисою сучасного лізингу є його привабливість у розвинутих країнах. У західних країнах континентальної Європи лізинг устаткування досяг біля 15% його загальних поставчань, а в абсолютному численні склав приблизно 120 млрд. дол. на рік і став достатньо ефективним чинником інтенсивного розвитку економіки цих країн, забезпечуючи їй конкурентоспроможність на світовому ринку.

Відповідності до ст. 2 Закону «Про лізинг» об'єктом лізингу може бути будь-яке нерухоме і рухоме майно, яке може бути віднесене до основних фондів відповідно до законодавства, в тому числі продукція, вироблена державними підприємствами (машинами, устаткування, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка, системи телекомунікацій тощо), не заборонене до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень про передачу його в лізинг (оренду).

Майно, зазначене в частині першій цієї статті, яке є в державній власності, може бути об'єктом лізингу тільки за погодженням з органом, що здійснює управління цим майном у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Не можуть бути об'єктами лізингу:

– об'єкти оренди державного майна, визначені в статті 4 Закону України «Про оренду державного майна», крім окремого індивідуально визначеного майна державних підприємств;

– земельні ділянки та інші природні об'єкти.

Міжнародна практика ще не виробила чіткої класифікації і навіть менше повного списку видів лізингових угод. Достатньо ненабагато змінити умови уже відомого виду лізингу, як виходить зовсім новий його тип. Базовими видами лізингу іноземні й українські спеціалісти називають фінансовий і оперативний лізинг. Критеріями їхніх розмежувань є тип орендованого об'єкта, обсяг обов'язків орендодавця, рядків використання устаткування і деякі інші.

Так, фінансовий лізинг – це договір, в результаті укладення якого лізингоодержувач отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, не менший строку, за який амортизується 60% вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладання договору, тобто сума відшкодування вартості об'єкта повинна включати не менше як 60% вартості лізингового об'єкта. Після закінчення терміна договору фінансового лізингу

устаткування або майно переходить у власність лізингоодержувача або викуповується їм по залишковій вартості.

На відміну від фінансового – оперативний лізинг передбачає передачу об'єкта договору лізингоодержувача на рядків не менший терміна, протягом якого амортизується 90% вартості майна; Після закінчення рядок договору він може бути продовжений або об'єкт лізингу підлягає поверненню лізингодавцю. При фінансовому лізингу усі витрати по утриманню лізингу несе лізингоодержувач, а при оперативному – лізингодавець. Ризик випадкового ушкодження або ліквідації об'єкта фінансового лізингу несе лізингоодержувач, оперативного – лізингодавець.

Що стосується форми лізингу, то він може виступати як зворотній, пайовий і міжнародний.

Зворотній лізинг – це договір лізингу, який передбачає набуття лізингодавцем майна у власника і передачу цього майна йому у лізинг.

Пайовий лізинг – це здійснення лізингу за участю суб'єктів лізингу на основі вкладання багатостороннього договору та залучення одного або кількох кредиторів, які беруть участь у здійсненні лізингу, інвестуючи свої кошти. При цьому сума інвестованих кредиторами коштів не може становити більше 80 відсотків вартості набутого для лізингу майна.

Міжнародний лізинг – це договір лізингу, що здійснюється суб'єктами лізингу, які перебувають під юрисдикцією різних держав, або в разі якщо майно чи платежі перетинають державні кордони.

Міжнародний лізинг здійснюється відповідно до Закону, законодавства України, міжнародних договорів, в яких бере участь Україна, та договорів, укладених суб'єктами лізингу.

Велике значення має визначення в законі «Про лізинг» тарифних мір і санкцій у випадку порушення лізингового договору. Зокрема, при несплаті лізингоодержувача лізингових платежів протягом двох чергових термінів за вимогою лізингодавця об'єкт лізингу підлягає поверненню відповідно до виконавчого розпорядження, зробленим у державній нотаріальній конторі. Якщо об'єкт лізингу переходить від лізингодавця до іншої особи, договір лізингу зберігає дію щодо нового власника. У договорі фінансового лізингу може передбачатися право викупу об'єкта лізингу до і після закінчення терміна його дії, проте не раніш терміна, протягом якого амортизуються 60% вартості об'єкта лізингу, визначеної в день висновку договору лізингу. Позитивним є те, що п. 4 ст. 10 Закону встановлена додаткова гарантія лізингодавцю: при банкрутстві лізингоодержувача або арешту його майна об'єкт лізингу виділяється з загального майна і повертається власнику.

У системі чинників, що визначають ефективну сільськогосподарського виробництва, формі власності на землю і майну належить тільки 13-15%, 83-87% – іншим рушійним силам, пов'язаним із рівнем матеріально-технічної бази, використанням досягнень науково-технічного прогресу і з формами господарювання.

Як відзначив Герд Греф, директор Берлінської організації сільського господарства і продовольства, причини недостатньої продуктивності сільського господарства України складаються не у великогогосподарській структурі, а в самій системі господарювання. На думку О.І. Ляха і деяких інших авторів, невміння господарств ефективно працювати з фінансовими ресурсами і розпоряджатися своїми коштами є одним із чинників, що призводять до недосконалості господарювання. У той же час позитивно вирішити проблему забезпечення господарств сучасною матеріально-технічною базою, у сучасних складних економічних умовах, можливо значною мірою нетрадиційним для сільського господарства України шляхом через лізинг. Проте останній впроваджується в аграрному секторі економіки в незначних обсягах, що свідчить про незначний рівень використання тих потенційних можливостей, що містяться його формі.

Одним з напрямів вирішення цього питання є налагодження спільно з провідними фірмами світу випуску техніки на базі існуючих машинобудівних заводів в Україні. Позитивні зрушення в цьому напрямку вже є. Світовий досвід засвідчує всезростаючу серед ділових кіл популярність та життєздатність лізингу. Він може бути привабливим також і для підприємств України:

– по-перше, лізинг дає можливість отримати додаткові інвестиції від іноземних партнерів, причому не у грошовому вираженні, що викликає певні складнощі, а в машинах та устаткуванні, які потрібні для виробничої діяльності;

– по-друге, до лізингових операцій залучаються великі кошти банківських установ, страхових, акціонерних та інших товариств, що знаходяться безпосередньо в Україні;

– по-третє, лізинг також дає можливість підприємствам, господарським товариствам, що не мають достатнього капіталу для купівлі обладнання, отримати його шляхом оренди. Крім того, на значно кращих умовах, ніж за контрактами купівлі-продажу.

Лізинг вигідний і державі, оскільки заборгованість підприємств іноземним лізингодавцям не зараховується до загальної фінансової заборгованості країн-імпортерів, на чий території знаходяться орендарі.

З урахуванням того, що сільськогосподарський сектор у даний час є одним із самих складних об'єктів для реалізації програм, пов'язаних із модернізацією, відновленням основних засобів, у випадку виникнення фінансових і інших складностей у конкретного суб'єкта підприємницької діяльності необхідним є використання лізингу. Це пов'язано з тим, що лізинг дозволяє зберегти право власності на майно лізингодавця і це є одним із чинних механізмів реалізації визначеної програми. Використання лізингу дозволяє вирішувати питання фінансування виробництва сільськогосподарської техніки вітчизняними виробниками.

Для юридичного закріплення лізингової угоди оформляють такі документи:

- лізингова угода;
- угода на купівлю-продаж об'єкта лізингу;
- акт про прийняття об'єкта лізингу в експлуатацію;
- угода на технічне обслуговування переданого по лізингу майна;
- угода на страхування об'єкта лізингу.

Аналіз практики українських підприємств дає підставу стверджувати, що незважаючи на досить високий загальний відсоток (може досягти 40% і більше), що виплачується лізингоодержувачем, перспективи розвитку лізингу в Україні є. Це пояснюється, насамперед, наявністю в Україні дуже ємного внутрішнього ринку на сільськогосподарську техніку, а також тим, що лізинг:

- веде до зм'якшення проблеми нестачі в підприємств фінансових ресурсів, оборотних коштів, оскільки не потребує моментальних виплат;
- дає можливість задовольнити тимчасові потреби в устаткуванні і забезпечити таким шляхом гнучкість у діяльності фірми.

При лізингу:

- як правило, дається опціон на покупку, що дає можливість компанії набути майна по ціні, що дає вигоду для покупця наприкінці терміна орендного договору;
- можуть надавати фахові послуги орендодавця;
- оренда може бути більш привабливою, чим покупка, тоді, коли фірма не в змозі використовувати всі податкові пільги, пов'язані з придбанням майна.

До прийняття закону лізингова діяльність у вітчизняній економіці частково регулювалася цивільним кодексом, Законом «Про оренду», постановами Кабінету Міністрів України № 1030 від 18.09.97 р. «Про основні напрями технічного забезпечення агропромислового комплексу» та № 1031 від 18.09.97 р. «Про створення державного лізингового фонду

для технічного переоснащення сільського господарства». Але навіть за відсутності Закону «Про лізинг» в Україні все-таки функціонував ряд лізингових компаній, велика частина з яких об'єднана у Всеукраїнську асоціацію лізингу «Укрлізинг».

При розгляді питання про правове регулювання іноземних інвестицій в Україні необхідно враховувати також те, що крім внутрішнього національного законодавства існує сукупність міжнародних договорів України з окремими країнами про сприяння та взаємний захист іноземних інвестицій, які здійснюють безпосередній вплив на інвестиційний клімат в Україні. Особливість цих договорів полягає в тому, що в них для інвесторів країн-учасниць договору надається більш пільговий, відмінний від національного, режим.

Згідно із Законом України «Про дію міжнародних договорів на території України» укладені і належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори становлять невід'ємну частину національного законодавства.

Серед законодавчих актів, що регулюють іноземні інвестиції в Україні слід також згадати такі:

- Закон України «Про страхування» № 85/96-ВР від 07.03.96 р.;
- Постанова Верховної Ради України «Перелік видів майна, яке не може знаходитися у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України» від 17.06.92 р.;
- Закон України «Про дію міжнародних договорів на території України» від 10 грудня 1991 р.;
- Постанова НБУ «Про проведення окремих валютних операцій з іноземними країнами» № 245 від 23.09.96 р.

Іншими важливими документами, що регулюють інвестиційну діяльність в Україні є: Указ Президента України «Про заходи щодо реформування інвестиційної політики в Україні» від 18 липня 1996 р. № 576/96, постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 1996 р. № 384, якою затверджено «Концепцію регулювання інвестиційної діяльності в умовах ринкової трансформації економіки».

Проведений порівняльний аналіз зазначених нормативно-правових актів і інших матеріалів дозволяє зробити деякі висновки, які зводяться в основному до таких:

1. В Україні в основному закінчене формування законодавчої бази в сфері інвестиційної діяльності, що містить достатньо значні пільги для визначеної категорії підприємств з іноземними інвестиціями. У вересні

1999 р. Верховною Радою України прийнятий останній відсутній законодавчий акт – Закон України «Про угоди про розподіл продукції». Головною метою цього Закону є забезпечення сприятливих умов для інвестування у пошук, розвідку та видобування корисних копалин у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони шляхом укладання угод про розподіл продукції.

Практика угод про розподіл продукції як форми взаємодії між державою та інвестором при використанні надр нині активно застосовується більше ніж в 40 країнах світу і є особливо придатною для тих країн, які проходять зміни законодавчої системи. Такі угоди можуть забезпечити стабільні правовідносини між державою та інвестором, яких потребує специфіка видобувного сектора: великі інвестиції при терміні повернення понад 10 років. За розрахунками Мінекономіки та Держнафтогазпрому в першому фінансовому році після прийняття цього закону є можливість запобігти звільненню від сплати ренти нафтодобувних підприємств та газодобувних – від сплати частини ренти на загальну суму 572 млн. гривень.

2. На думку науково-експертного управління Секретаріату Верховної Ради України суди України нерідко інтерпретують наявні в підприємств з іноземними інвестиціями пільги набагато ширше, чим це передбачено законом.

Це не в останню чергу викликано складністю і заплутаністю законодавства, необхідністю зіставляти і накладати одну на другу норми різних законів – адже тільки актів із питань іноземного інвестування існувало три, а кожний із них у тій або іншій частині щодо тих або інших суб'єктів зберігав силу¹ у той же час наявність деякої розпливчастості формулювань, а часом і їхньої двозначності, у яких інвесторам держава гарантувала захист, завжди трактувалося не на користь інвестора, що нерідко призводило до виникнення конфліктів між підприємцями і державними органами, що їх контролюють, і це негативно позначалося на інвестиційному кліматі України. Зокрема, наприклад, головним аргументом супротивників збереження державних гарантій було те, що в поняття «захист інвестиції», на їхню думку, не входить створення сприятливих умов одержання інвестором прибутку від вкладених інвестицій. Звідси робився висновок, що і у зміст державних гарантій захисту іноземних інвестицій входить тільки захист інвестицій як об'єкт права власності, а не гарантія сприятливих умов для роботи об'єктів підприємницької

¹ Див.: Бізнес, 31 мая 1999 г.

діяльності, в які ці інвестиції внесені. Закон «Про внесення зміни до статті 19 Закону України «Про інвестиційну діяльність» поставив усе на свої місця. Він чітко визначив, що захист інвестицій – це комплекс організаційних, технічних і правових заходів, спрямованих на створення умов, які сприяють збереженню інвестицій, ефективній діяльності об'єктів інвестування і реінвестування, захисту законних прав та інтересів інвесторів, у тому числі права на одержання прибутку (доходу) від інвестицій.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Назвіть особливості правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні.
2. Що розуміється під формами і видами інвестиційної діяльності?
3. Назвіть суб'єктів і об'єкти інвестування.
4. Назвіть основні причини, що викликали прийняття Верховною Радою України Закону «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р.
5. Що таке лізинг, його подібність і відмінність від інвестування?
6. Назвіть сферу правового регулювання Закону «Про угоди про розподіл продукції» від 14 вересня 1999 р.
7. Назвіть основний зміст Закону України «Про усунення дискримінації у податкообкладанні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та засобів вітчизняного походження» від 17 лютого 2000 р.

Розділ 3

ОСНОВНІ СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ КОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ІНШИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В ІНВЕСТИЦІЙНІЙ СФЕРІ І ТАКТИКА ЇХНЬОГО ВИЯВЛЕННЯ

Сучасний стан інвестиційної діяльності в Україні характеризується не тільки деяким збільшенням в останні роки обсягу прямих іноземних інвестицій і початком діяльності таких стратегічних інвесторів як американська «General Motors» і деякі інші але і сполучено з такими негативними явищами як прояв на інвестиційному ринку несумлінних інвесторів, фірм-аутсайдерів, що не витримали конкуренції у своїх країнах, або дрібні фірми з обмеженими фінансовими можливостями, що розраховують на швидку віддачу, або ті, що зайняті відмиванням «брудних» капіталів. Вони сприяють росту економічної злочинності в країні і, зокрема, наростанню коруптованості. Цей момент був особливо підкреслений під час роботи Всесвітнього економічного конгресу в США в 1996 р. Підкуп вітчизняних іноземних посадових осіб, що вирішують долю кредитів міжнародних тендерів і програм помочі, має тенденцію до розширення в міжнародних економічних відношеннях і подають серйозну погрозу інвестиційній безпеці України, під яким, на нашу думку, на спеціально-кримінологічному рівні варто розуміти як діяльність на інвестиційному ринку України несумлінних інвесторів, спрямована на заподіяння їй значного економічного політичного або іншого збитку.

Вивчення практики боротьби правоохоронних органів з економічними злочинами в інвестиційній сфері діяльності дають підстави зробити висновок про те, що найбільше розповсюдження в названій сфері отримали такі злочини як підкуп службових осіб або вимагання хабара, порушення правил про валютні операції і приховання валютного виторгу, ухилення від сплати податків, шахрайство з фінансовими ресурсами, порушення порядку випуску (емісії) цінних паперів, крадіжок державного

або колективного майна в особливо великих розмірах, зловживання владою або службовим становищем, посадовий підлог і деякі інші. Найбільша кількість таких злочинів була вчинена в 1996-1997 рр. в сферах приватизації в процесі акціонування промислових підприємств, оподаткування, зовнішньоекономічної діяльності, причому їхня кількість має тривку тенденцію до зростання. Особливу небезпеку представляє значне збільшення кількості скоєних злочинів групами, що організувалися. Тільки на підприємствах і організаціях, що здійснюють зовнішньоекономічні операції в 1997 р. виявлено 174 злочини, скоєні організованими групами, що в 2,6 рази більше, ніж в 1996. Однак наведені дані не можуть об'єктивно характеризувати дійсний стан злочинності в інвестиційній сфері із-за винятково високого рівня їхньої латентності¹.

До числа характерних особливостей злочинів, що вчиняються в інвестиційній сфері діяльності слідє віднести те, що предметом злочинного посягання є особливо великі матеріальні цінності або економічна вигода, що обчислюється десятками і сотнями мільйонів гривень, до збитків економічних або іншим інтересів України. Це зумовлене тим, що значна частина зарубіжних інвесторів української економіки:

- може бути віднесені до числа так званих фірм-банкрутів або аутсайдерів, що намагаються поправити свої фінансові справи на українському ринку;

- здійснюють інвестиційну діяльність не в ім'я гідної економічної мети, а для встановлення особистого контролю над підприємством, що інвестується з наступним його усуненням від конкурентної боротьби на світових ринках;

- прагнуть під виглядом інвестиційної діяльності «легалізувати» в Україні свій тіньовий капітал, у зв'язку з чим відмічається зростання інвестицій з так званих офшорних зон (зокрема Кіпру) шляхом яких здійснюють активне відмивання коштів, зароблених в тому числі «новими українцями» на продажі сировинних ресурсів України. Коли подібне капіталовкладення набуває масштабного характеру, економічні проблеми переростають в політичні. Починається підкуп державного апарату, що в свою чергу призводить до диктату односторонніх політичних рішень.

¹ Матеріали дослідження НДІ НАВСУ.

3.1. ВЧИНЕННЯ КОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ В СФЕРІ ПРИВАТИЗАЦІЇ І КОРПОРАТИЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

До числа найбільш розповсюджених злочинів в означеній сфері слідує віднести:

Незаконне заволодіння іноземним інвестором контрольного пакету акцій високорентабельних або стратегічно важливих для країни промислових об'єктів шляхом:

- доведення підприємства, що акціонується до банкрутства з метою наступного придбання його акцій за безцінь;
- навмисного збільшення іноземним інвестором своєї частини в статутному фонді, що автоматично веде до заволодіння контрольним пакетом акцій;
- навмисного блокування інвестування засобів в об'єкт, що приватизується іншими інвесторами;
- усунення конкурентів при продажі пакетів акцій з метою їхнього придбання по заниженій вартості. Нерідко такі дії супроводжуються підкупом службових осіб різноманітного рівня, фальсифікацією документів, фінансовим або політичним пресингом, шантажем і іншими протизаконними діями.

Прикладами найбільш типових засобів оволодіння контрольним пакетом акцій підприємств, що приватизувалися може служити діяльність на інвестиційному ринку України французького транснаціонального концерну «Лафарж», який володіє цементними заводами в усьому світі і 28% акцій Миколаївського цементного заводу¹.

Засіб проникнення на той або інший національний ринок був відпрацьований «Лафаржем» на території східних земель Німеччини. Суть його полягає в тому, що спочатку купується один завод, що частково модернізується, після цього його продукція починає продаватися на внутрішньому ринку по демпінговим цінам, що призводить до банкрутства інших підприємств цементної галузі. Після цього акції останніх скуповуються за безцінь і ціна на цемент відновлюється до середньосвітової. Цей же шлях минула Польща, де більшість цементних заводів належить «Лафаржу» і польський цемент по демпінговим цінам продається в Україні, створюючи завдяки цьому серйозні проблеми на ринку збуту для наших виробників. Проведений економіко-правовий аналіз показує, що тендер

¹ Див. Зеркало недели, 12 августа 2000 г.

по продажу 28% державного пакету акцій був проведений Фондом Державного майна України в умовах, що фактично усували від участі в ньому інших інвесторів і акціонерів під приводом спізнення з подачею заяв про прийом в склад акціонерів. Це дало можливість «Лафаржу» – єдиному учаснику і переможцю тендера, при стартовій ціні 3 млн. гривень, придбати 28% акцій цементного заводу, балансова вартість якого складає 59 млн. гривень, лише за 3 млн. 100 тис. гривень. Для порівняння відзначимо, що цей же французький концерн придбав контрольний пакет акцій Вознесенського цементного заводу в Росії, потужність якого в 1,5 рази менше українського, за 20 млн. дол. США, а на будівництво цементного заводу в Китаї, потужністю в 2,5 рази менше Миколаївського цементного заводу, було фінансовано їм 144, 6 млн. дол. По оцінкам фахівців фактична вартість Миколаївського цементного заводу по світовим цінам може складати не менше 300 млн. дол., а участь в тендері інших інвесторів, яких Фонд Державного майна України по різним причинам позбавив права брати участь в тендері – «Альфацементу» (Росія), Хольдербанку (Німеччина), «Цементовня Хелм» (Польща) підняла б біржову ціну пакету акцій в 3-4 рази, а це означає, що Державний бюджет міг додатково отримати, але не отримав не менше 5 млн. дол. США.

Згідно з п. 12.3 приватизаційного договору, укладеного між концерном «Лафарж» і Фондом Державного майна України, покупець зобов'язується протягом п'яти років з моменту підписання акту прийому-передачі внести на технічну модернізацію ОАО суму, еквівалентну не менше 7 млн. дол. шляхом збільшення статутного фонду і випуску нових акцій. Це означає, що доля «Лафаржа» в статутному капіталі збільшується до 89% за рахунок інших акціонерів – юридичних і фізичних осіб, акції яких зменшуються в такому випадку в 9 разів¹.

По суті, іноземному інвестору передається право необмеженого контролю над найбільшим цементним заводом України здатним самостійно на 60% забезпечити потреби українського ринку цементу. Намір «Лафаржа» завоювати український ринок цементу, на перший погляд, представляється нормальним явищем, характерним для ринкових відносин, однак вони в значній мірі суперечать економічним інтересам української цементної промисловості і країни в цілому. Справа в тому, що прагнення «Лафаржа» придбати контрольний пакет акцій Миколаївського цементного заводу пов'язані з бажанням зайняти домінуюче положення в одному зі стратегічних напрямків збуту цементу, а саме – будівництві міжнародних

¹ Див. Зеркало недели, 16 января 1999 г.

транспортних коридорів, що припускається побудувати в Україні в найближчі десять років. Їхня загальна довжина складе 3775 км, а вартість разом з 26 складськими комплексами може перевищити 17 млрд. дол. США. Перша черга цього транспортного комплексу почне будуватися вже на початку 2000 року і у «Лафаржа» майже не залишається часу для оволодіння підприємством, що перебуває в зоні, поруч з якою пролягають три з чотирьох міжнародних коридорів, і повинно зіграти одну з ключових ролей в даному проекті.

Величезні прибутки, що може отримати постачальник цементу для даного будівництва, штовхають «Лафарж» на дії, що межують з порушенням чинного законодавства.

Всупереч Постанові Верховної Ради України «Про тимчасове зупинення приватизації великих промислових підприємств» Миколаївський цементний завод Фондом Державного майна був переведений в число невеликих, хоча налічував 2100 працюючих, на нього була розповсюджена чинність Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств» і виставлений на продаж, а щоб обминути Постанову Верховної Ради України про заборону виконуючому обов'язки голови ФДМ підписувати приватизаційні договори купівлі-продажу, укладений договір з концерном «Лафарж» був віднесений до розряду зовнішньоекономічних¹.

Незаконний випуск і реалізація ЗАТ акцій третій стороні без відповідного рішення вищого органу акціонерного товариства (зібрання акціонерів) і погодження з іноземним інвестором.

Прикладом незаконного випуску і реалізації акцій закритого акціонерного товариства може служити діяльність правління спільного українсько-американського підприємства «Борщагівський хіміко-фармацевтичний завод», засновниками якого виступили 325 робітників Борщагівського ХФЗ і американська компанія «Ренд Джей Трейдинг інтернешнл Інк.», частина якого склала 50% акцій (4114). Прийняте рішення цим правлінням заводу відносно збільшення статутного фонду на 3684 акцій на загальну суму 3868,2 млн. крб., продажу їх науково-виробничому центру в формі товариства з обмеженою матеріальною відповідальністю «Борщагівський ХФЗ» і дострокової виплати на них дивідендів в сумі 82,820 млн. крб. явилася неправомірним, оскільки суперечило діючій нормативно-правовій базі. Так, у відповідності з п.п. 6, 10 Установчого договору, п.п. 3.2, 4.8 Статуту, СП правління має право прийняти рішення про збільшення статутного фонду, але не більш ніж на 1/3 шляхом випуску і реалізації

¹ Див. Голос України, 31 липня 1998 р.

нових акцій серед учасників, що користуються переважним правом на придбання акцій, а саме: засновникам СП, а правління останнього не наділене повноваженнями по розширенню кола засновників. В той же час зміни до установчого договору і статуту СП відносно розширення кола засновників шляхом включення в їх число НПЦ у встановленому порядку не приймалися. При таких умовах акції ЗАТ БХФЗ не можуть відчуватися на користь осіб, що не є його акціонерами, тому НПЦ не став законним власником акцій і не має законних прав на отримання дивідендів. Крім того, на додатковий випуск акцій правлінням СП не було отримане у встановленому порядку згоди акціонерів, а також іноземної фірми, що користується переважним правом на придбання акцій пропорційно своїй частині в статутному фонді. Означена вимога впливає з ст. 25 Закону України «Про господарські товариства», згідно якій акції закритого акціонерного товариства розподіляються винятково між засновниками СП. При цьому, згідно ст. 41 цього Закону вирішення питання про придбання акцій, що випускаються акціонерним товариством належить винятково до компетенції загальних зборів акціонерів¹.

Навмисне збільшення іноземними інвесторами вартості своєї частини статутного капіталу за рахунок включення в нього інтелектуальної власності (ноу-хау), або зниження фактичної вартості статутного капіталу, що вноситься українською стороною у вигляді обладнання, споруд і інших матеріальних цінностей.

Означені дії направлені на незаконне отримання прибутку шляхом штучного завищення однієї зі сторін своєї частини в статутному фонді спільного підприємства. Нерідкі випадки, коли подібні дії вчиняються по вині окремих службових осіб української сторони із-за їхнього недостатнього професіоналізму, або злочинно-недбального відношення або корисливої зацікавленості.

Так, проведене вивчення показало, що окрім внесених в статутний фонд СП «Боршагівський хімікофармацевтичний завод» суми в розмірі 250000 дол. США в користування СП було передане все майно філії фірми «Дарниця», що не увійшло в статутний фонд СП, з правом його використання до створення юридичної особи на основі філії під зобов'язання сплатити юридичній особі, що буде створена на базі філії, 50% прибутку, отриманого від використання майна. Право же громадян-власників майна на отримання відсотків від прибутку, договором передбачене не було².

¹ Див. Постанову Вишого Арбітражного суду України від 14 березня 1996 р.

² Див. Рішення Вишого Арбітражного суду України від 18 березня 1997 р.

Усунення однієї зі сторін спільного підприємства від участі в підприємницькій діяльності і отриманні прибутку шляхом незаконного продажу основних засобів.

Так, спільне підприємство «Борщагівський хімікофармацевтичний завод» і науково виробничий центр «Борщагівський ХФЗ» уклали між собою ряд договорів купівлі-продажу і оренди, по яким останньому був проданий цех № 1 вартістю 151062 грн., обладнання і інші основні засоби, вартістю 1420614 грн., а також здане в оренду майно цеху № 2 вартістю 125855 гривень, машини для наповнення і запайки твердих желатинових капсул вартістю 245912 грн. Що є, як і майно цеху № 1, предметами внеску американського і українського засновників СП АТЗТ «БХФЗ» в статутний фонд цього акціонерного товариства. В результаті укладення означених договорів відбулося фактичне відчуження всього майна комплексу, що суперечить його статуту і робить неможливим виконання поставленої їм мети – виробництво і реалізація лікарських засобів з метою отримання прибутку. Означений правочин був здійснений українською стороною без згоди з іноземним інвестором, частка якого в статутному фонді складає 50%. Це дало йому підстави зробити висновок про те, що договори укладені внаслідок злочинного змовляння означених сторін з метою усунення іноземного інвестора від управління спільним підприємством.

Останнім часом великий суспільний резонанс у країні одержали події, викликані грубим порушенням чинного законодавства в процесі приватизації і керуванні такого стратегічно важливого підприємства як Миколаївський глиноземний завод. Це єдине підприємство в країні, на основі якого є можливість розвивати власну програму «Алюміній України». Тепер воно ризикує бути поглиненим потужним іноземним фінансово-промисловим об'єднанням. Це підприємство, що нараховує біля 7 тис. працюючих, за результатами за 1997 р. при об'ємах продажі продукції на 226 млн. дол. одержало 30 млн. прибутку, завдяки чому стало третім за значенням джерелом надходження в країну твердої валюти й одним із самих цікавих для іноземних інвесторів підприємств. Проте в 1998-1999 рр. завод по ряду об'єктивних і суб'єктивних причин потрапив у складне фінансове положення. Дебіторська заборгованість перевищувала кредиторську на 8 млн. дол., до того ж 34 млн. дол. завод виплатив штрафів. У цих умовах вихід із положення, що створилося, Агентство по керуванню корпоративними правами разом із Фондом держмайна бачило в залученні інвестицій шляхом реалізації 30% акцій заводу, а також заміни його керівника. При цьому відзначимо, що як у процесі приватизації, так і заміни голови правління ВАТ «Миколаївський глиноземний завод» були допущені грубі порушення

чинного законодавства, що по своїх наслідках виходять далеко за рамки цивільно-правових відношень і впродовж 1998-1999 рр. були предметом кількаразового спеціального розгляду на засіданні Верховної Ради України. Ці порушення, в основному, зводяться до такого:

Порушення прав членів трудового колективу при заключенні договору про оренду підприємства і розподілі акцій приватизованого підприємства.

Так, у порушення ст. 7 Закону України «Про оренду майна державних підприємств і організацій» рада підприємства «самовільно, не маючи відповідних повноважень, й ігноруючи права членів трудового колективу, ініціювала підписання договору оренди заводу і прийняла про це рішення, яке підлягало і підлягає скасуванню¹. Це нелегітимне рішення було призначено в основу приватизації підприємства, що надалі спричинила за собою цілий ланцюг правопорушень». Незаконно створена організація привласнювала отриманий прибуток, а матеріальну відповідальність практично покривала за рахунок держмайна.

Всупереч п. 4 ст. 25 Закону України «Про приватизацію державного майна» у редакції 1997 р. у результаті використання «Положення про персоналізацію вартості майна при приватизації АТ «МГЗ» (пункт положення 3.2) 38,747% вартості майна, що належить організації орендарю (а це 45,4 млн. грн.), відчужено керівництву заводу. Так що ті, кого тепер називають менеджерами, а їх усього 15 чоловік, одержали дуже вагому частину із загальної вартості майна в 117,148 млн. грн., що належить організації орендарів. «У основному всі члени керівництва заводу... одержали від 8 до 13 млн. акцій тільки на пільгових умовах (головним чином, вони були членами інвентаризаційних і приватизаційних комісій НГЗ), у той час, коли більш 7000 чоловік одержали від 3000 до 30000 акцій». У такий спосіб левина частка всіх акцій АТ «МГЗ» виявилася в руках керівництва заводу.

Порушення чинного законодавства України про створення спільних підприємств.

Справа в тому, що держпідприємство МГЗ, яким воно було в період створення численних СП із 1990 по 1993 роки, не мало повноважень і прав брати участь у створенні підприємств з іноземними співзасновниками й інвестиціями. Крім того, прибутки від корпоративної і спільної діяльності, як впливає із звітів за 1994 і 1997 роки МГЗ не одержував, а в 1995 і 1996 роках прибуток склав тільки 232 тис. доларів. Це при тому, що задовго до цього МГЗ вклав у СП засоби і майно на суму понад 11 млн. доларів. Ефективність використання СП складає 0,006% на вкладену одиницю засобів.

¹ Див. Зеркало Недели, 29 августа 1998 г.

Причини такого стану пояснюються, якщо подивитися на список СП, створених за участю якщо не самого заводу, то за участю його керівників і їхніх найближчих родичів, а також посередницьких організацій. Так, посередницька компанія «Clodal» купувала за контрактом глинозем у МГЗ по ціні 184 дол. за тону, а продавала його ТаджАЗ по ціні 350 дол. Різниця, зрозуміло, залишалася не тільки в посередницькій фірмі. Інша фірма – «Ньюінком» за контрактом із МГЗ поставляла глинозем на БрАЗ і регулярно одержувала оплату, проте гроші МГЗ не перераховувала. Або такий приклад. Зареєстрована в офшорній зоні (штат Делавер) корпорація «Clodal Interholding» бере участь у поставках імпортованих бокситів на МГЗ. У той же час на МГЗ біля 2 млн. тон у рік гвінейських бокситів поставляє зареєстрована на Кайманових островах компанія «Rasnoimort Trading Guinea». Отож, якщо керівником першої фірми є син генерального директора Миколаївського глиноземного заводу, то главою другої – його брат. Зауважимо, що до того як на гвінейській арені з'явилася названа фірма, закупівлю бокситів займалося офіційно зареєстроване в Гвінеї представництво Миколаївського глиноземного заводу, тому виникає цілком обосноване питання навіщо заводу знадобилося відмовлятися від прямих оптових закупівель і в чий інтерес вони були зроблені? Але у будь-якому випадку цікаво було б співставити ціни за якими зазначені фірми закуповують боксити, із цінами, по котрим ті ж боксити продаються для МГЗ, а також причини, по яких швейцарська компанія «Ньюінком» і ТаджАЗ мають численну заборгованість перед МГЗ. Постановою Верховної Ради України від 2 липня 1999 р. № 810-XIV службі безпеки України було доручено забезпечити всебічну оцінку фактів неповернення валютного виторгу з таджицького алюмінієвого заводу і дати в зв'язку з цим правову оцінку діям керівництву ВАТ «Миколаївський глиноземний завод».

Порушення чинного законодавства регламентуючого порядок призначення і звільнення керівників акціонерних товариств.

Встановлено, що наказом № 105 від 24 червня 1999 року Національного агентства України з управління державними корпоративними правами було звільнено Мешина В.В. з посади голови правління ВАТ «Миколаївський глиноземний завод», а наказом № 108 від 25 червня 1999 року на цю посаду призначено Набоку М.В. Ці дії здійснено на підставі пропозицій міністра промислової політики України Гуреєва В.М.

Накази № 105 та № 108 Національного агентства України з управління державними корпоративними правами видані з грубим порушенням

законодавства України, у тому числі Закону України «Про господарські товариства», статуту та установчого договору ВАТ «Миколаївський глиноземний завод». Так, ВАТ «Миколаївський глиноземний завод» було утворено двома акціонерами – орендним підприємством «Миколаївський глиноземний завод» та Фондом державного майна України на підставі установчого договору від 6 липня 1997 року. Статут ВАТ «Миколаївський глиноземний завод» зареєстровано в Державному реєстрі як суб'єкта підприємницької діяльності.

Відповідно до пункту 10.2 зазначеного Стату, питання обрання і відкликання голови правління належать до виключної компетенції загальних зборів акціонерів.

На теперішній час акціонерами ВАТ «Миколаївський глиноземний завод» є не тільки працівники заводу, а й багато інших акціонерів, які придбали акції підприємств в ході приватизації.

Таким чином, Національне агентство України з управління державними корпоративними правами незаконно видало накази про звільнення і призначення голови правління ВАТ «Миколаївський глиноземний завод», привласнивши права загальних зборів акціонерів.

Невиконання Фондом державного майна постанови Верховної Ради України про призупинення продажу акцій Миколаївського глиноземного заводу.

Так, з огляду на численні порушення законодавства України при проведенні приватизації відкритого акціонерного товариства «Миколаївський глиноземний завод» Верховною Радою України своєю постановою від 14 квітня 1998 р. за № 217/98 ВР запропонувала Фонду державного майна України призупинити виконання плану розміщення акцій відкритого акціонерного товариства «Миколаївський глиноземний завод» у частині продажі акцій на комерційній основі. Проте ця постанова Верховної Ради України Фондом державного майна була проігнорована на тих підставах, що нібито і рішення про зміну ходу приватизації може бути прийнято тільки Кабінетом Міністрів, якому підпорядкована діяльність Фонду Державного майна¹.

13 травня 1999 р. Фонд державного майна України офіційно оголосив конкурс по продажу двох пакетів – 13% і 17% в акції МГЗ на загальну суму біля 100 млн. грн., але Верховний Рада в той же день приймає постанову про заборону до 1 листопада 1999 р. «будь-які дії по приватизації і передачу в керування пакетів акцій МГЗ, а також про створення тимчасової слідчої комісії з вивчення питань про стан приватизації відкритого акціонерного

¹ Див. Зеркало недели, 15 мая 1999 г.

товариства МГЗ доручає Міністру внутрішніх справ організувати охорону членів створеної тимчасової слідчої комісії, що будуть проводити перевірку законності приватизації МГЗ¹.

Придбання акцій стратегічно важливого підприємства підставними фірмами або фірмами-аутсайдерами з метою наступного заволодіння підприємством.

Це один з найбільше поширених прийомів, застосовуваних несумлінними іноземними інвесторами з метою знищення свого конкурента. З зазначеною проблемою зіткнувся в процесі приватизації Запорізький завод феросплавів.

У надзвичайно складних умовах 1998 року, попри перебої в постачанні марганцевою рудою, засилля комерсантів-енерготрейдерів, спроби обезглавити правління заводу, вдалося за підтримки обласної держадміністрації утримати обсяги виробництва (102% до рівня 1997 р.), освоїти нові технологічні процеси, продовжувати реконструкцію виробництва. За внесок у розвиток електрометалургійного марганцевого комплексу України групу працівників завод удостоєно Державної премії в галузі науки та техніки за 1998 рік².

1998 рік міг стати для заводу визначальним у приватизації – на конкурсі виставлялося 49% акцій Запорізького заводу феросплавів. Але спроби попереднього керівництва Фонду держмайна провести конкурси спішно, без залучення фахівців заводу, таємно від широкої громадськості та реальних інвесторів призвели до участі в них підставних фірм, які так і не розкрили своїх господарів. Обіцяні переможцями мільярдні інвестиції не було підкріплено гарантіями платоспроможності, і зводилися до монополізації постачань сировини та електроенергії. Під тиском Генеральної прокуратури і Вищого Арбітражного суду України продані незаконним шляхом акції поновлено в державній власності, проте відповідного висновку не зроблено. План приватизації Запорізького заводу феросплавів, як і раніше, передбачає продаж контрольного пакета на так званих «некомерційних конкурсах», у зв'язку з чим залишається загроза продажу заводу за методиками Фонду держмайна, які не роблять різниці між реальними інвестиціями і пустими обіцянками³.

¹ Там же.

² Див. Голос України, 6 березня 1999 г.

³ Там же.

Нерідко під видом інвестування засобів в українську економіку деякі західноєвропейські фірми незаконно заволодівають Українською інтелектуальною власністю.

Останнім часом усе частіше з'являються публікації про спробу іноземців одержати доступ до закритих наукових розробок або винаходів українських вчених. З одного боку, це свідчить про достатньо високий рівень вітчизняних науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. З іншого боку – висвітлює «супутні» проблеми. Іноді під видом експертної оцінки планувальної покупки акцій вітчизняного підприємства іноземний інвестор просить надати інформацію дуже широкого спектра й отримати таким шляхом відомості використовують на шкоду Україні.

Відомі випадки, коли деякі західні компанії, боячись втратити монополію на ринку, намагаються гальмувати перспективні розробки національних виробників. Одна із західноєвропейських фірм, наприклад, під виглядом інвестування нав'язала українським спеціалістам ідею створення спільного підприємства. Використовуючи розробки вітчизняних вчених, СП повинно було почати випуск комутаційної системи, аналогів якої у світі не існує. На жаль, ноу-хау лягло під сукно в іноземного партнера, а СП, по суті, стало навчальним центром підготовки фахівців по обслуговуванню станцій, що поставляються в Україну з-за кордону. Інша фірма, що спеціалізується на хімічному виробництві, організувала у Києві ділову зустріч за участю українських і російських вчених і запропонувала на базі академічного інституту організувати СП для синтезу, виробництва і продажу хімічних сполук і препаратів. У договір іноземці спробували внести пункт, відповідно до якого усі права на продукцію належать їм, а зроблені сполуки протягом двох-трьох років не будуть використовуватися в Україні. У випадку реалізації контракту безпосередні розробники і виробники фактично загубили б авторські права. Є й інші неджентльменські прийоми – коли навколо секретної наукової теми розігруються такі шпигунські пристрасті з викраденням дискет і підкупамі людей, що володіють інформацією.

Аналіз матеріалів кримінальних справ свідчить про те, що в останні роки все більш широке розповсюдження одержують факти використання іноземних інвестицій не по прямому призначенню, переведення їх на рахунки фіктивних фірм з метою наступної крадіжки, фальсифікації даних про розміри інвестицій, що надійшли, і т.ін.

Так, органами внутрішніх справ УВС Житомирської області в 1997 р. за крадіжку інвестиційних засобів в особливо великих розмірах (ст. 86¹ КК)

був притягнутий до кримінальної відповідальності директор СП АТЗТ «Хорс» Б., що перевів інвестиційні кошти, отримані від іноземного інвестора на розвиток підприємства, на рахунок комерційної фірми «Еланд», а після цього викрали їх в змові з директором фірми.

Однім з чинників, що сприяють зловживанням в діяльності спільних підприємств, є численні порушення, що допускаються органами державної реєстрації.

Так, в порушення вимог Закону України «Про підприємництво» і Положення «Про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності» органи державної виконавчої влади не завжди вимагають доказів правоздатності юридичних і фізичних осіб, що виступають засновниками, подання завірених нотаріально їхніх підписів на установчих документах, не завжди проводять перевірку і легалізацію копії документів про реєстрацію, наведених іноземними засновниками.

Означені порушення стали підставою для відміни державної реєстрації спільного українсько-британського підприємства з іноземними інвестиціями в формі товариства з обмеженою матеріальною відповідальністю «Регіна Бізнес Центр» і визнані недійсними його установчі документи. Вивчення цих документів показало, що СП «Регіна Бізнес Центр» є правонаступником спільного українсько-швейцарського підприємства, що зареєстровано в 1991 р. Міністерством фінансів України за № 30, однак заміна учасників в установчих документах нічим не була обгрунтована. Право британської компанії на участь в СП документального підтвердження не має, оскільки її установчий договір не підписувався, а це означає, що немає документального підтвердження того, що цією компанією прийняті на себе відповідні зобов'язання по договору. Таким чином, швейцарська компанія «Ілта Трейд Франерс» була незаконно замінена компаніями «Ілта Лімітед» і «Риматара Лімітед» – які є юридичними особами Великобританії. При цьому означені компанії не були легалізовані в Україні належним образом. В той же час слід відзначити, що одним з українських засновників в статутний фонд СП був переданий будинок, розташований в м. Києві по пров. Музейному, 4, що у нього на балансі не перебував і був переданий йому в 1975 р. Рішенням Київського Міськвиконкому для перебудування під готель¹.

¹ Див. Постанову Вишого Арбітражного суду України від 11 серпня 1997 р.

3.2. ВЧИНЕННЯ КОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ В СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

Ухилення від сплати податків на додаткову вартість, митного мита і акцизного збору СП з іноземними інвестиціями є одними з найбільш розповсюджених злочинів в Україні. Таке положення пояснюється не тільки фактом появи на українському ринку деяких несумлінних інвесторів і таких же українських підприємців, пов'язаних з ними договірними відношеннями, але і неоднозначною судовою практикою, неоднозначним розумінням і застосуванням законодавчих актів правоохоронними органами, Державною податковою адміністрацією, Державною митною службою, викликані непослідовністю і частими змінами чинного законодавства про пільгове оподаткування. Воно стало предметом розгляду за представленням 80 народних депутатів, Кабінету Міністрів і ряду спільних підприємств з іноземними інвестиціями в Конституційному Суді для вирішення правової колізії про те, чи має право іноземний інвестор, вимагати застосування до інвестицій і форми її здійснення (підприємства з іноземною інвестицією) спеціального законодавства, в тому числі податкового і митного, що діяло на час реєстрації даної іноземної інвестиції. Проведений порівняльний аналіз чинного законодавства показав, що 13 березня 1991 р. був виданий перший Закон «Про іноземні інвестиції», регламентуючий процес інвестування в нашій державі. В ньому було передбачено ряд пільг по сплаті митних платежів, імпорту готової продукції, сировини та ін., а також пільги по оподаткуванню. Зокрема гарантувалося, що у випадку зміни спеціального законодавства, умови захисту іноземних інвестицій, викладені в цьому Законі, на їхню вимогу будуть діяти протягом 10 років. Вже через рік, 20 березня 1993 р. був прийнятий Декрет «Про режим іноземного інвестування», що звузив коло гарантій, що надаються, а також було введено поняття «кваліфікаційної інвестиції». В 1994 р. з'явився Закон «Про оподаткування прибутку підприємств», що обмежував звільнення підприємств з кваліфікаційними інвестиціями від оподаткування прибутку на п'ять років. Ця пільга розповсюджувалася тільки на підприємства, що зареєструвалися до набрання чинності даного закону. 19 березня 1996 р. прийнято Закон «Про режим іноземного інвестування», що повторив багато положень однойменного Декрета. Основоположним принципом цього закону є національний режим, тобто рівне відношення як до іноземних, так і вітчизняних інвесторів. У відповідності з цим принципом іноземним інвесторам не повинні надаватися пільги у випадку відсутності аналогічних пільг у вітчизняного інвестора. Разом з тим, для окремих суб'єктів

підприємницької діяльності, що здійснюють інвестиційні проекти з залученням іноземних інвестицій, що реалізуються у відповідності з державними програмами розвитку пріоритетних галузей економіки соціальної сфери і територій може встановлюватися пільговий режим інвестиційної і іншої господарської діяльності (ст. 7). Слід відзначити, що цим же Законом (ст. 18) встановлено, що майно, яке ввозиться в Україну в якості внеску іноземного інвестора в статутний фонд підприємства з іноземними інвестиціями (окрім товарів для реалізації або власного споживання) звільнюється від обкладення митом. Однак 1.12.97 р. набрала чинності нова редакція Закону «Про оподаткування прибутку підприємств», в якій про пільги для підприємств з іноземними інвестиціями нічого не сказано.

Нечіткість правового регулювання негативно вплинула на позицію судів при вирішенні означених питань. Так, Київський районний суд м. Харкова прийняв рішення на користь підприємств з іноземними інвестиціями, виходячи з того, що державні гарантії повинні розповсюджуватися і на стабільність податкового і митного законодавства. Верховний Суд цю позицію підтримав. В 1997-1998 рр. арбітражні суди стали також схилитися на користь названих підприємств. В якості прикладу може служити рішення арбітражного суду м. Києва від 11 лютого 1998 р. за позовом СП «Український мобільний зв'язок» до ДПА Московського району. Він прийнятий на користь СП, причому Колегія Вишого арбітражного суду це рішення підтримала. В той же час не можна не бачити, що створення СП за участю іноземного інвестора нерідко є для його засновників одним з розповсюджених легітимних засобів ухилення від сплати податків і вивезення валюти за межі України.

Так, українська корпорація «Єдині енергетичні системи України», всупереч Постанові Уряду про те, що оптовими імпортерами можуть виступати тільки суб'єкти господарської діяльності, що є резидентами України, при укладенні договору на постачання газу з РАТ «Газопром» в якості корпоративного члена включила свого інвестора – англійську компанію «Юнайтед Енерджи Інтернешнл ЛТД», що дало корпорації можливість не платити податки в бюджет і значні суми коштів переводити англійському партнеру, від якого нібито надійшов газ. Протягом 1996-1997 рр. в порядку оплати за газ, що надійшов, іноземному партнеру було перераховане 553 млн. дол., біля 58 млн. фунтів стерлінгів, 11,2 млн. німецьких марок і 220 млн. французьких франків. Рішенням податкової адміністрації Індустріального району м. Дніпропетровська, підтриманим Вищим Арбітражним судом України, за несвоєчасну сплату податків корпорації «Єдині енергетичні системи України», була нарахована пеня в сумі 1,4 млрд. грн.

Продовжує залишатися законодавча проблема імпорту товарів без сплати митних і податкових платежів підприємствами з іноземними інвестиціями.

Так, Указом Президента України «Про справляння податку на додану вартість з імпортних товарів» від 30.06.95 р. № 499/95 передбачено, що з метою запобігання відволіканню обігових коштів господарюючих суб'єктів при ввезенні імпортних товарів для виробничих та власних потреб вони не підлягають обкладенню податком на додану вартість під час переміщення через митний кордон України.

Указом Президента України «Про впорядкування справляння податку на додану вартість з імпортних товарів» від 31.05. 96 р. № 392 до попереднього Указу внесені доповнення, з яких зрозуміло, що товари на які не поширюватимуться пільги по сплаті ПДВ визначатимуться у переліку Кабінету Міністрів України.

На виконання вимог статті 2 Указу Президента України від 31.05. 96 р. № 392, Кабінет Міністрів України приймає ряд постанов, у яких наводить перелік товарів на котрі (з дати прийняття постанови) не поширюються пільги встановлені ст. 1 Указу Президента України від 30.06. 95 р. № 499.

Але за всяких обставин, товари мали пільги лише якщо ввозилися на власні та виробничі потреби, тобто без наступної реалізації. В той же час наявність різноманітних підходів до тлумачення чинного законодавства і практики їхнього застосування судами з одного боку і митної служби, СБУ, податкової адміністрації і органів прокуратури – з іншої, призвела до того, що за 9 місяців 1998 р. судами були звільнені підприємства з іноземними інвестиціями від платежів в бюджет на загальну суму біля 470 млн. грн., в тому числі мита на 237.2 млн. грн., податок на додаткову вартість на 140 млн. грн., акцизного збору на 91.2 млн. грн.¹

Звертає на себе увагу також стійка тенденція на монополізацію зазначеними підприємствами імпорту підакцизних та інших високоліквідних товарів: імпорт м'яса та птиці на сьогодні становить близько 95% (виключено підакцизні позиції), міцних алкогольних напоїв – 77% всього імпорту. Після підвищення ставок акцизного збору на нафтопродукти зазначені підприємства стали активно ввозити їх в Україну. Так, за першу декаду вересня 1998 року ними ввезено 90 відсотків від загального імпорту світлих нафтопродуктів.

За умови збереження зазначених тенденцій існує загроза монополізації всього імпорту в Україні підприємствами з іноземними інвестиціями без внесення будь-яких платежів та зборів до бюджету.

¹ Матеріали дослідження НДІ НАВСУ.

3.3. ВЧИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ В СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

До числа найбільш типових правопорушень в означеній сфері при здійсненні інвестиційної діяльності можуть бути віднесені:

- порушення встановленого порядку підписання зовнішньоекономічних угод;
- протиріччя укладеного договору діючому антимонопольному законодавству;
- залишення валюти, призначеної для здійснення інвестиційної діяльності, на рахунках в іноземних банках за межами України;
- недодержання інвестором встановлених термінів постачання в Україну імпортного обладнання;
- фальсифікація даних про розмір інвестицій, що надійшли;
- створення фіктивних спільних підприємств з метою вивезення за межі України валюти, дефіцитної сировини і напівфабрикатів;
- ухилення від митних і податкових платежів тощо.

Чинне Законодавство України встановлює певні вимоги до оформлення зовнішньоекономічних договорів (контрактів), недодержання яких веде до їхньої недійсності. У відповідності з ч. 5 ст. 6 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» договір (контракт) може бути визнаний недійсним в судовому порядку, якщо він не відповідає вимогам законів України. Прямо передбачається, що недодержання форми зовнішньоекономічних договорів і порядку їхнього підписання тягне за собою їхню недійсність. Наслідки таких рішень звичайно виходять за межі звичайних громадянсько-правових відношень і виявляють негативний вплив на економічний стан і політичний авторитет України на Міжнародній арені. Крім того, слідує мати на увазі, що за ними нерідко ховаються такі злочини як підкуп службових осіб, крадіжки державного і суспільного майна в особливо великих розмірах, шахрайство з фінансовими ресурсами і деякі інші.

Так, укладені в 1995 р. зовнішньоекономічні договори між українським СП «Трансінвестсервіс» (м. Одеса) і іноземними компаніями «Норск-Гідро АС» і «Колорадо Файненшнал» на комплексне будівництво і постачання спеціального комплексного обладнання для експортного терміналу порту Південний; на управління відносно «Гідро-Тис», на придбання компанією «Норск-Гідро АС» частини в статутному фонді СП «Трансінвестсервіс», а також на маркетинг відносно «ГідроТис» терміналу «Південний» – були визнані Вищим Арбітражним судом України недійсними, оскільки не була дотримана форма зовнішньоекономічних

договорів і порядок їхнього підписання: вони були підписані з української сторони керівником підприємства одноособово, що суперечить ч. 2 ст. 6 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», яким передбачено підписання таких договорів 2-ма особами: особою, що володіє таким правом згідно посади у відповідності з установчими документами, і особою, що уповноважена довіреністю, виданою за підписом керівника суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності. Тільки за цих підстав означені контракти не відповідають вимогам чинного законодавства України і повинні бути визнані недійсними. В той же час, Антимонопольний комітет України прийшов до висновку про те, що названі договори містять також ознаки порушення ч. 4 ст. 5 Закону України «Про обмеження монополізму і недопущення несумлінної конкуренції в підприємницькій діяльності» у вигляді неправомірних договорів, направлених на усунення з ринку або обмеження доступу на нього продавців, покупців і інших підприємств¹. По умовам договору, свій інвестиційний вклад в СП – 15,2 млн. дол. – «Норск-Гідро» повинна була направити на будівельні роботи, однак будівництво другої черги терміналу так і не було почато. Призначені для інвестування кошти нею були покладені на свій рахунок за рублем і не були переведені в Україну. Крім того, в порушення Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23 вересня 1994 р. № 185/94 ВР (з урахуванням змін і доповнень, затвердженими Законом України від 7 травня 1996 р.) імпортне обладнання не надійшло на територію України у встановлені законом терміни (90 календарних днів), що тягне за собою нарахування пені в розмірі 0,3% за кожний день прогаяння від суми неoderжаного виторгу в інвалюті, перерахованої в грошову одиницю України по валютному курсу НБУ на день виникнення заборгованості. Не бажаючи вертати кошти в межі України, – країни, на території якої безпосередньо ведеться спорудження комплексу, – норвезька компанія дозволила своїм «українським партнерам по «Трансінвестсервісу» самостійно розраховуватися з податковими органами, що подали до оплати 8090699 дол. США в якості пені. Внаслідок означених порушень позачергове зібрання акціонерів СП, 49% акцій на той період належало Фонду Державного майна України, проголосувало за виключення фірми «Норск-Гідро» з числа співвласників «Трансінвестсервіса». Арбітражний суд підтвердив правомірність цього рішення.

¹ Див. Постанову Вишого Арбітражного суду України від 14 квітня 1997 р.

Таким чином, зайва довірливість Української сторони в українсько-норвезькому СП «Трансінвестсервіс» привела не тільки до краху інвестиційного проекту, але і дозволила СП, майже 70% якого належить державі, заборгувати українським податковим органам більш 8 млн. дол. США¹.

3.4. СТВОРЕННЯ ФІКТИВНИХ СПІЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ З МЕТОЮ ЗДІЙСНЕННЯ НЕЗАКОННИХ ВАЛЮТНИХ ТА ІНШИХ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ПІД ВИГЛЯДОМ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Механізм скоєння означених злочинів пов'язаний із створенням на території України і за її межами ряду фіктивних фірм, господарем яких є одна й та сама фізична особа, втягненням в злочинну діяльність широкого кола службових осіб різноманітних відомств, і звичайно пов'язаних зі службовим підлогом, ухиленням від сплати податків та іншими злочинами.

Так, в січні 1997 р. органами внутрішніх справ УВС Закарпатської області була порушена кримінальна справа по ст.ст. 148² ч. 2 і 80¹ КК України у відношенні директора фірми «Союз-Південь-Північ» Г., який через московську фірму «Дирекція МИГТГ» закупив у Фінляндії за 198 тис. дол. США (що були доставлені туди готівкою) 12 автомобілів «Чероки», однак в зв'язку з проблемами, що виникли при розмитненні в Дніпропетровську, куди прибув вантаж, Г. приймає рішення відносно відкриття спільної українсько-угорської фірми «Гала-юре-Стд» і її філії «Гала-Юре», вносить в статутний фонд 500 тис. форинтів Угорщини і оформлює підроблені документи про те, що означені джипи надійшли в Україну через фірму «Гала-юре-Стд» (Угорщина) в якості іноземних інвестицій. В подальшому, по підробленим митним документам і при сприянні службових осіб управління зовнішніх економічних зв'язків закарпатської облдержадміністрації, а також Ужгородської і Берегівської митниці, вони, без фактичної наявності, були розмитнені як тимчасово ввезене майно Угорщини в якості інвестицій, і поставлені на відповідний облік. Це дало можливість Г. поставити автомобілі на облік в МРЕО ДАІ і в наступному безперешкодно продати їх комерційним структурам. З метою ухилення від сплати податків Г. передав в податкову адміністрацію фіктивні документи про те, що 12 автомобілів надійшло з Угорщини в

¹ Див. Голос України, 11 вересня 1997 р.

Розділ 3. Основні способи вчинення корисливих злочинів ... в інвестиційній сфері

якості іноземних інвестицій, в результаті чого не були сплачені мита, акциз і ПДВ на загальну суму 280 тис. грн.¹

Нами освітлені деякі найбільш типові злочини і правопорушення, що отримали найбільше розповсюдження в сфері інвестиційної діяльності в Україні. Однак слідє мати на увазі, що із збільшенням обсягів в Україну інвестицій, що надходять, і кількості несумлінних інвесторів, якщо не будуть вчасно прийняті адекватні заходи організаційного, правового і іншого характеру, кримінальні прояви в цій сфері можуть отримати подальшого розвитку і набути нових, більш витончених і замаскованих форм. Можна, в частковості, прогнозувати швидке зростання корисливих злочинів у зв'язку з розширенням лізингових операцій. Особливу проблему може представляти величезне по своїм масштабам будівництво транспортних коридорів і нафтогазових магістралей, а також скупка іноземними інвесторами акцій військових і стратегічних підприємств. Перехід цих підприємств у власність зарубіжних компаній, навіть за умови збереження національного контролю за номенклатурою і якістю продукції, загрожує реальній економічній незалежності України.

Тому правоохоронні органи, особливо службам боротьби з організованою злочинністю та економічною злочинністю МВС України, повинні постійно стежити за змінами в законодавстві і відомчих нормативних актах, що регулюють відношення в сфері інвестиційної діяльності, вдосконалювати оперативну майстерність в виявленні і попередженні корисливих злочинів, що вчиняються в названій сфері.

На нашу думку, було б доцільним доповнити ст. 7 Закону України «Про режим іноземного інвестування» конкретною нормою, що має містити перелік пріоритетних галузей економіки і соціальної сфери, де можуть встановлюватися пільгові умови інвестиційної та іншої господарської діяльності, а також визначає території галузі економіки або промислові об'єкти, на яких діяльність інвесторів і підприємств з іноземними інвестиціями обмежується або забороняється виходячи з необхідності забезпечення національної безпеки;

Увійти з пропозиціями до Кабінету Міністрів в Україні:

– про створення при Міністерстві зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі інформаційного банку даних про іноземні фірми-боржники, фірми-банкрути, і комерційні структури, що зарекомендували себе несумлінними партнерами на українському ринку;

¹ Матеріали дослідження НДІ НАВСУ.

– про створення спеціального інвестиційного банку, основною метою якого були би питання довгострокового кредитування.

Серйозною перешкодою на шляху порушень чинного законодавства і вчинення корисливих злочинів із боку несумлінних інвесторів могло б стати попереднє включення в інвестиційну програму, що є складовою частиною договору купівлі-продажу об'єкта, відомостей про вид, обсяги і терміні виконання первинної капітальної інвестиції; вимог щодо зберігання надалі профілю діяльності підприємства; низки питань, пов'язаних із соціальними захистом робітників у випадку продажу контрольного пакета акцій, а також конкретних заходів для контролю за реалізацією інвестиційної програми, із можливістю застосування штрафних санкцій.

Економіко-правовий аналіз нормативно-правової бази, що регулює інвестиційну діяльність і вивчення кримінальних справ дозволяє виділити групу документів, що можуть бути використані при скоєнні злочинів і представляє оперативний інтерес для документування злочинних дій. Такими документами є:

- установчий договір про утворення акціонерного товариства відкритого або закритого типу за участю іноземного інвестора;
- устав акціонерного товариства;
- протокол зібрання трудового колективу, що прийняв рішення про акціонування підприємства;
- акт оцінки вартості майнового комплексу;
- відомості відносно кількості акцій, що отримані членами трудового колективу, державою в особі Фонду державного майна, іноземним інвестором;
- протокол загальних зборів акціонерів СП про умови випуску і розподілу акцій та низка інших документів;

Правоохоронні органи з метою підтвердження або спростування отриманих відомостей про те, що готується злочин або злочин, що вже скоївся, проводять активні міри, направлені на вивчення різноманітних документів, що відбивають одні й ті самі операції. У випадку встановлення розбіжностей між відповідними показниками, необхідно з використанням оперативних можливостей і особистого розшуку комплексно відпрацювати і інші аспекти інвестиційної діяльності для встановлення осіб, причетних до скоєння злочинів, і притягнення винних до відповідальності.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Назвіть найбільше типові корисливі злочини і правопорушення, що чиняться в процесі інвестиційної діяльності в сферах:
 - 1.1. Приватизації і корпоратизації значних промислових об'єктів;
 - 1.2. Оподаткування;
 - 1.3. Використання інвестиційних засобів;
 - 1.4. Інших сферах інвестиційної діяльності.
2. У чому складається погроза інвестиційної або економічної безпеки країни появи на інвестиційному ринку несумлінного інвестора?
3. Які, на вашу думку, повинні бути прийняті додаткові заходи правового, економічного або організаційно-управлінського характеру, спрямовані на своєчасне виявлення і попередження зазначених злочинів та правопорушень, а також усунення причин та умов, які сприяють їхньому вчиненню?

Розділ 4

УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

4.1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Світовій практиці відомі два шляхи або дві основні моделі реформування економіки перехідних суспільств.

Вибір тієї або іншої моделі трансформації економіки залежить насамперед від економічної політики держави, проте не можна не бачити, що загальним і визначальним для них є наявність інвестиційних програм, що передбачають створення необхідних сприятливих умов для притягнення в економіку країни значного іноземного капіталу.

Розпад Ради Економічної Взаємодопомоги і Радянського Союзу, а також розмежування Чехословаччини і Югославії обумовили виникнення великої кількості нових суверенних держав (із 6 до 26) – об'єктів інвестування, викликали довгострокові зміни на міжнародному і регіональному рівнях, відбилися на функціонуванні світового ринку капіталу і потоках прямих іноземних інвестицій.

Зовнішні капіталовкладення в економіку цих країн мали місце і раніше до розпаду РЕВ, проте взаємодія з розвинутими країнами в даному аспекті була дуже обмеженою, країни із централізованою економікою були ізольовані від світових ринків і прямих іноземних інвестицій, а їхня зовнішньоекономічна стратегія підпорядковувалася політичним інтересам. Прямі інвестиції розглядалися не інакше як форма вкладення капіталу, при якій він є засобом панування над цілими галузями господарства колоній і залежних країн і забезпечує повне володіння промисловими, торговими і банківськими підприємствами, плантаціями і т.п. або контроль за їхньою діяльністю.

Першою країною, із членів РЕВ, що після Югославії почала вкладення прямих іноземних інвестицій в національну промисловість, була Румунія (1971 р.), за нею йшли Угорщина (1973 р.) і Польща (1976 р.).

У цілому – країни перехідної економіки відрізняються між собою за економічними параметрами. Одночасно можна реально виділити властиві їм загальні риси. У багатьох країн відсутній емний внутрішній ринок (важливий спонукальний мотив для іноземного інвестування), що свідчить про незначний попит. До інших рис належать: несформованість еластичного ринку товарів, робочої сили, низький рівень внутрішніх накопичень, що обмежує можливості національного інвестування, невеличкі розміри ринку капіталу і нерозвиненість ринкової інфраструктури разом із їхньою правовою базою, слабка інтегрованість у світові ринки капіталів¹.

Аналіз функціонування економіки країн на початкових етапах пост-соціалістичної стадії дає можливість узагальнити головні тенденції їхнього розвитку:

- спад виробництва, що складає найважливішу закономірність системної трансформації. Жодної з країн (за винятком Китаю) не вдалося його уникнути незалежно від обраної стратегії розвитку і методів реалізації поточної економічної політики;

- скасування централізованого планування і нерациональних виробничих зв'язків;

- падіння централізованих капіталовкладень, особливо у важкій промисловості;

- демілітаризація економіки;

- скорочення традиційних регіональних зовнішньоекономічних зв'язків і їхнього переорієнтування на розвинуті країни;

- збільшення імпорту і посилення неконкурентоспроможності технічно й економічно застарілої продукції багатьох вітчизняних галузей².

Середина 90-х років у країнах Східної Європи характеризувалася початком економічного похвалення. Про це свідчать динаміка валового внутрішнього продукту – загального синтетичного показника розвитку економіки, динаміка інфляції, дефіцит платіжного балансу. Є підстава констатувати, що перелом почався в 1992 р. із першою появою позитивних (2,6%) темпів росту в Польщі, приєднанням до неї в 1993 р. Румунії і Словенії (по 1,3%) і охопленням останнім у 1994 р. усіх країн, що перебороли спад виробництва і забезпечили стійкий розвиток. Виняток складає лише Болгарія, що у 1996 р. мала спад (-10%). У 1997-1998 рр. щорічний темп росту ВВП склав у Польщі – 5-6%, в Угорщині 3,5-4,5%, Словенії – 4,5-5,5%, у Румунії – -3-1%, у Болгарії – -5-0%.

¹ Гаврилюк О.В. *Фінанси України*. –1998. –№ 7. –С. 55.

² Там же.

Одним із показників, що свідчить про економічну стабілізацію, і на які звертають увагу іноземні інвестори є динаміка інфляції. Вона характеризується неухильним зниженням у 1998 р. у порівнянні з попереднім роком у Польщі – із 15 до 12%, у Румунії з 100 до 25%, у Словенії в ці роки вона склала 6%, в Угорщині – із 17 до 13%, Болгарії – із 420 до 38%. Важливим індикатором для іноземних інвесторів є дефіцит платіжного балансу. Він був характерний для всього регіону. Майже всі країни, за винятком Словенії, Болгарії і Росії, у 1996 р. відчували його серйозність.

Серед моментів, що об'єднують зазначені країни, може бути назване їхнє прагнення інтегруватися в західні ринки, у тому числі шляхом використання і стимулювання надходжень прямих іноземних інвестицій.

Надходження іноземних інвестицій здійснюється головним чином через створення спільних підприємств і приватизацію. В обох випадках вони каталізують ринкове переорієнтування, впливають на продуктивні можливості країни, викликають розвиток експорту і на цій основі можуть інтегрувати економіку в західні ринкові системи. У багатьох країнах, що розвиваються, у 70-90-х рр. західні фірми обумовили структурну перебудову експорту на користь технологічної продукції, електроніки і транспортного машинобудування¹.

За останній рік у загальному обсязі експорту в країни ЄС найбільша частка припадала на комплектуючі і напівфабрикати тих продуктів, що виробляються в Західній Європі. При цьому чехи за останні сім років потроїли об'єм свого експорту, Польща – подвоїла, а Угорщина за останні три роки збільшила його на 41%. Для Литви цей показник за три роки складає 104%, Латвії – 96%, Румунії – 90, а для Естонії і Словенії – 73 і 60% відповідно.

Обсяг експорту з Росії за цей період зріс усього на 33%, проте завдяки масштабам країни на її частку припадає дві п'ятих усіх торгових оборотів з країнами ЄС. Хоча тут доречна обмовка, російські показники на превелику силу піддаються урахуванню через тіньовий сектор, що надмірно зріс.

Слід зазначити, що жодний регіон світу не лібералізував регулювання прямих іноземних інвестицій, як країни Центральної і Східної Європи. Вони практично ліквідували законодавчі перепони для іноземних інвесторів, ліквідували вимоги щодо ліцензування, ввели заохочувальні стимули, надали інвестиційні гарантії і відчинили раніше заборонені галузі. Відбулася лібералізація земельної власності. Так, у Болгарії цілком

¹ Гаврилюк О.В. Фінанси України. – 1998. – № 7. – С. 57.

лібералізовано закон про землю. З Конституції 1991 р. виключене положення про заборону іноземцям купувати земельну власність, що полегшило спільним підприємствам покупку родючих земель. У Румунії в 1997 р. парламентом прийнятий закон, що дозволяє іноземним інвесторам купувати в особисту власність територію, що необхідна для підприємницької діяльності, проте забороняє продаж родючих земель. У Польщі іноземці можуть купувати земельні ділянки після одержання спеціального дозволу Міністерства закордонних справ, а доступ до родючих земель можливий лише при згоді аграрного відомства країни, причому одержання такого дозволу пов'язане з великими труднощами: у 1996 р. Міністерство іноземних справ Польщі задовольнило тільки 16,6% заявок, що надійшли. У Чехії прийнятий закон від 8 жовтня 1997 р. робить цілком неможливим покупку землі юридичними особами. Власниками її можуть бути тільки фізичні особи Чехії¹.

У цілому, в 1998 р. у країни Центральної і Східної Європи надійшло прямих іноземних інвестицій на 12,3 млрд. дол. (3,5% світових потоків), що на 2 мільярда менше у порівнянні з 1995 р. Скорочення відбулося в основному через закінчення приватизації в найбільших країнах-реципієнтах, а також стриманістю інвесторів, що пояснюється наявністю правової, політичної й інституціональної невпевненості. Умовно, у залежності від ролі прямих іноземних інвестицій у національній економіці, усі країни можна розділити на дві групи. До першої відноситься Угорщина, Польща, Чехія і Словаччина, де кількісний обсяг іноземних інвестицій у валовому національному продукту досяг пропорцій, властивих розвинутим державам. До іншої групи відносяться інші країни, у яких іноземні інвестиції не грають значної ролі. Основним реципієнтом першої групи була і залишається Угорщина.

На початку 90-х саме на її частку припадало дві п'ятих усіх річних обсягів довгострокових капіталовкладень, призначених для цього регіону. Ця цифра особливо вражає, якщо врахувати, що населення Угорщини ледь досягає до однієї тридцятої чисельності всього населення Східної Європи. Оскільки навіть найперші інвестиції в угорську промисловість були практично усі успішними (за винятком нечисленних і незначних відстрочок у реалізації інвестиційних проєктів), тому не дивно, що потік прямих іноземних інвестицій досяг 17 мільярдів доларів.

За даними угорських фахівців, успішний перехід країни до ринкової економіки потребує ще не менше 10 млрд. дол. Для їхнього одержання

¹ Гаврилюк О.В. Фінанси України. –1998. –№ 7. –С. 58.

уряд надає пільги потенційним інвесторам: у 1996 р. знижений із 23 до 5-15% податок на прибутки від інвестиційних капіталів. Іноземні фірми з капіталовкладенням понад 7 млн. дол. або прибутком, що збільшився в порівнянні з минулим роком на 25% на 5 років одержують 50% зниження податків, при цьому особлива перевага віддається інвесторам, що вкладають капітал у відсталі регіони країни.

За Угорщиною вже впритул йдуть інші представники «Вишегородської п'ятірки» (Словенія, Словаччина, Чеська Республіка, Польща), а також трійка прибалтійських країн. Протягом останніх шести років в Польщі були найвищі темпи економічного розвитку (приріст ВВП склав 6% в 1998). Тому не випадково, що саме Польща отримала 21 млрд. дол. довгострокових інвестицій.

Чеська Республіка останнім часом дещо відійшла в тінь, тому що її більш ніж благополучні соціальні показники, як виявилось, не настільки співвідносяться з високими темпами росту, як це передбачалося колись. Тому і загальна цифра інвестицій набагато скромніше – усього 8 мільярдів доларів.

В цілому за 1996 р. загальна сума довгострокових інвестицій із країн ЄС у країні Центральної і Східної Європи (за винятком Росії) досягла 40 млрд. дол. і врівноважила обсяг інвестицій у Латинську Америку і Східну Азію. Причому велика частина цих грошей призначена для фінансування будівництва, нових високотехнологічних ліній для виробництва самих сучасних товарів, розрахованих на ринки як Східної, так і Західної Європи.

Привабливість цих країн для іноземних інвесторів складається з того, що вони:

- відносяться до ринків, що швидко розвиваються, і їх можна використовувати як базу з меншими виробничими витратами, із якої вигідно здійснювати експорт. Одним із головних чинників цього є дешева робоча сила, що оплачується в 5-7 разів нижче, ніж у високорозвинутих країнах;
- мають наявність виробничих потужностей, дозволяють вкладати кошти головним чином вже в існуючі підприємства, а не створювати нові;
- мають наявність істотного сприяння функціонуванню іноземного капіталу в приватизації. Нерідко її проведення ускладнювалося тим, що істотною перешкодою на шляху надходження іноземних інвестицій була соціально-економічна нестабільність, часті перегляди приватизаційних програм і суперечливість інтересам керівного державно-управлінського складу. Саме приватизація спричинила різке збільшення надходжень іноземних інвестицій і стала їхнім генератором, по її завершенні обсяг

надходжень істотно скоротився. Значний інтерес для України можуть представляти дані щодо спрямованості використання іноземних інвестицій у ході приватизації. Практика проведення приватизації в регіоні показує, що вони були в основному спрямовані на монополістичні ринки з невеличкою кількістю конкурентів; у низько-, а не високотехнологічне виробництво, віддавалося перевагу підприємствам легкої, харчової і тютюнової промисловості перед хімічною, фармацевтичною промисловістю і мікроелектронікою; на придбання найбільше відомих національних підприємств, а також подальше використання продукції приватизованих підприємств переважно на внутрішньому ринку.

Викладене дозволяє зробити такі висновки:

1. Незважаючи на зусилля урядів країн інвестиції, що приймають, по їхньому регулюванню, останніх направлялися переважно в найбільше прибутковій сфері і детермінування їх руху податковою політикою не завжди обгрунтовано.

2. Підйом експорту країн перехідної економіки за рахунок надходження іноземних інвестицій у процесі приватизації поки що проблематичним через перенасичення світового ринку високоякісними товарами і гострою конкуренцією. Навпаки, не виключена цільова покупка зазначених підприємств для скорочення або призупинення їхньої виробничої діяльності.

3. Багато підприємств з іноземними інвестиціями демонструють більш високу, у порівнянні із середніми по країні, продуктивність праці, ефективність виробництва і питому вагу в експорті. У країнах Центральної і Східної Європи вони відносяться до найбільш ефективних. Продуктивність і обсяги реалізації продукції на них збільшуються значно швидше в порівнянні з національними господарськими одиницями.

4. Прямі іноземні інвестиції в Україні не можуть бути використані як основний засіб економічного підйому, тому необхідно насамперед застосувати стимулюючі засоби для забезпечення внутрішнього інвестування. З досвіду постсоціалістичних європейських країн очевидно, що іноземні інвестиції найбільше активно надходять не туди, де є нестача капіталу, а в місця, де вже інтенсивно здійснюється капіталовкладення, і насамперед за рахунок власних джерел.

5. За допомогою іноземних інвестицій можливий підйом низки виробництв або окремих галузей, але ніяк не економіки в цілому.

Поліпшення основних макроекономічних показників є індикатором для іноземних інвесторів у плані можливих напрямків вкладення коштів.

Необхідно забезпечити сприятливі умови надходження інвестицій через приватизацію, одночасно створивши відповідні умови, що виключають придбання підприємства з метою його подальшого закриття.

6. Інтенсифікація внутрішніх інвестиційних процесів повинна забезпечити:

- підвищення питомої ваги внутрішніх заощаджень у ВВП;
- збільшення експорту в загальному обсязі виробництва в порівнянні з імпортом;
- активізацію інвестування в основний капітал.

Розглянемо докладніше стан інвестиційної сфери в таких країнах як Польща і Росія, що є найближчими сусідами України, а також у Китаї.

4.2. ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА ПОЛЬЩІ

Реформа польської економіки почата в 1990 році колишнім міністром фінансів Л. Бальцеровичем під назвою «шокової терапії» або «великого удару» і включає такі заходи, як лібералізація цін, ринку, робочої сили й експорту, реформа системи оподаткування, скорочення дефіциту бюджету, приватизація, формування ринку капіталів і обмежувальної грошово-кредитної політики, вже через два роки дозволила країні поступово виходити з кризової зони. У 1992 р. приріст ВВП склав +2,6%; у 1993 р. – +3,8%; у 1994 р. – +6,0%; у 1995 – +5,5%. Темпи росту ВВП останніх двох років збереглися і у наступні роки. З січня 1992 р. майже ті ж реформи почав Є. Гайдар, але Росія дотепер не вибралася з економічного провалу, та й найближчі перспективи в неї не занадто райдужні. Україна не має величезних сировинних запасів, як у східного сусіда, і тому виявилася в ще більш складному становищі¹.

Дослідники відзначають, що Л. Бальцерович, зневажаючи такими вирішальними компонентами як близькість вихідних економічних і політичних умов не бачить корінних відмінностей між умовами проведення реформ у республіках колишнього СРСР і колишній стан Східної Європи. У своїй книзі «Соціалізм, капіталізм і трансформація», виданої в 1995 р., Л. Бальцерович обґрунтував головну ідею – радикального підходу до реформування соціалізму, цілком відкинувши, як неспроможний, еволюційний підхід.

Тим часом, як відомо, реформам Л. Бальцеровича передували десятирічний економічний спад і якщо ми уважно придивимося до соціалістичної

¹ Див. Зеркало недели, 14 декабря 1996 г.

Польщі, то поряд із значними і середніми держпідприємствами виявимо тут приватне сільське господарство і значний приватний сектор торгівлі і побутового обслуговування. Крім того, ще при соціалізмі поляки могли працювати за кордоном і потім відкривати валютні рахунки в банках. До початку 1990 р. на подібних рахунках нараховувалося 2-3 млрд. доларів і ще стільки ж на руках. Тому коли в результаті лібералізації цін на полках магазинів з'явилися товари, що подорожчали, чимало поляків мали можливість їх купувати. В Україні ж гіперінфляція, погасивши грошову «заначку» у рублях, різко понизила купівельну спроможність населення і призвела до катастрофічного спаду виробництва і збуту вітчизняної продукції.

Достатньо показовим є з цього погляду, бурхливий ріст приватного сектора. За чотири роки в Польщі з'явилося більш 2 млн. приватних компаній, які, не вимагаючи ніякого фінансування з боку держави, дуже чутливо сприяють підвищенню рівня життя. Приватний сектор набув непоганих характеристик: ріст продуктивності праці достатньо стабільний і в 1995 р. досяг 15%, і якість виробленого товару все більше відповідає світовим стандартам, що дозволило 200 тис. компаніям вийти на зовнішній ринок (у 1990 р. у Польщі нараховувалося більш 200 компаній-експортерів). Обсяг експорту торік виростив на 37% і досяг 16,6 млрд. дол. За останні роки Польща стала серйозним експортером сільськогосподарської продукції, 36% якої експортується в Україну. Значно зріс і приток іноземного капіталу, що склав 21 мільярд доларів США.

Що ж стало причиною яскравого успіху польських реформ?

Спеціалісти наголошують, що ключовим чинником зламу на краше в польській економіці на межі 1993-1994 років стала програма дій уряду, запропонована міністром фінансів нового уряду Польщі, першим віцепрем'єром Гжегожем Колодком та прийнята сеймом у квітні 1994 року¹.

Вона вчасно зайняла місце шокотерапії, вдало підхопила виниклі тенденції до макроекономічного налагодження та вправно спрямувала їх у потрібне русло.

Програма, що одержала назву «Стратегія для Польщі», не є господарським планом, не ставить конкретних завдань та доручень. Це — середньо- та довгострокові зобов'язання уряду щодо економічної політики, які встановлюють послідовність і цілеспрямованість його економічної стратегії, чим одночасно дають економічним суб'єктам інформацію про те, в якому макроекономічному середовищі вони функціонуватимуть. Останнє дає фірмам фундамент для побудови своїх економічних

¹ Жалило Я. Голос України, 8 липня 1997 р.

стратегій, які враховуватимуть заплановані зміни в податковому, митному законодавстві, інвестиційну політику та її пріоритети тощо.

«Стратегія для Польщі» має за орієнтир зниження суспільної ціни реформ, висуваючи концепцію «збалансованого розвитку»: зростання у 1994-1997 рр. ВВП на 22% при макроекономічній стабілізації, збільшенні реальної заробітної плати на 11% та скороченні безробіття. Вона формулює 14 вузлових програм: трудове партнерство та регулювання заробітної плати; реформа соціального забезпечення; протидія безробіттю; управління держмайном та перетворення власності; середньострокова фінансова стратегія; розвиток та реформа фінансового сектора; безпека господарського обороту та абсорбція «тіньової економіки»; міжнародна конкурентоспроможність; екологія; житлове будівництво; інтеграція до ЄС.

Перш за все, в кожній з програм встановлено чіткий діагноз теперішнього стану проблеми, виходячи з якого визначено цілі, засоби їх досягнення, загрози, що можуть виникнути в процесі цього, та головний критерій використання програми, який розкриває, власне, її кінцеву мету. На відміну від програми дій, скажімо, українського уряду, розділи польської «Стратегії...» значно менш конкретизовані, але жорстко структуровані та підпорядковані єдиному орієнтиру.

У програмі проголошувалося продовження застосовуваних попереднім урядом фіскальних обмежень, курсу на скорочення дефіциту бюджету до 2-3% ВВП у 1997 р., жорсткої грошової політики, лібералізації торгівлі та цін, подальшої приватизації, однак ці та інші заходи ринкової трансформації вживаються тепер у певній визначеній узгодженій послідовності як засоби, зорієнтовані на досягнення поставленої мети побудови розвинутої ринкової економіки мінімальною соціальною ціною. Отже, новий уряд Польщі переорієнтував трансформаційний процес із стихійної руйнації командної економіки на свідоме формування ринкової економіки.

У програмі мужньо визнано, що попередній уряд приділяв непропорційно велику увагу проблемам приватизації і неналежну увагу поліпшенню управління держпідприємствами¹. Тому проголошено курс на планомірну реорганізацію державного сектора замість його стихійної деструкції. Якщо раніше приватні підприємства перебували у кращих умовах, порівняно з державними, то тепер їхнє ста новище зрівнялося. Здійснюється комерціалізація та приватизація управління на держпідприємствах.

Власне приватизація з 1994 р. була зорієнтована, перш за все, на передачу управління з метою підвищення ефективності підприємств та

¹ Там же.

забезпечення доходу державного бюджету від приватизації для покриття дефіциту. У зв'язку з цим як виконавчий критерій «приватизаційного блоку» програми визначено не кількість приватизованих фірм, як це зроблено, наприклад, в українській програмі, а саме реальне поліпшення показників рентабельності підприємств. При цьому уряд зберігає за собою право в ході приватизації виставляти новому власникові певні умови стосовно збереження чи збільшення числа робочих місць, інші умови використання колишнього держмайна.

Важливо зазначити, що незважаючи на те, що в 1996 р. приватним сектором Польщі вироблялося майже 60% ВВП, значна частина приватних підприємств виникла не в результаті приватизації, а як нові господарські інвестиції. Отже, фінансові ресурси використовувалися в цих випадках на збільшення загального економічного потенціалу країни, а не на непродуктивну зміну форми власності та наступне «проїдання» коштів через держбюджет.

Як уже відзначалося, країни Східної Європи, що переживають зростання економіки, не бачать у цьому вирішальної значимості прямих іноземних інвестицій. Польща одержала прямих іноземних інвестицій на душу населення менше, у порівнянні з Угорщиною, Словенією і Чехією, має меншу питому вагу ПІІ у ВВП, проте серед них демонструє найбільше стабільне нарощування виробництва й активізацію інвестування в основний капітал. При цьому варто підкреслити, що економічний підйом Польщі здійснювався не в результаті використання внутрішніх заощаджень і іноземних інвестицій, а засобів підприємств внаслідок підвищення продуктивності праці, помірною збільшення заробітної плати і відпускних цін, що знаходяться в нерозривному зв'язку зі створенням ефективного господарського механізму.

В Польщі, яка серед перших розпочала ринкову трансформацію, в останні роки відбувається якісна зміна економічної політики: зсув у напрямку прагматичного підходу до макроекономічних показників, зміщення уваги з макро- на мікрорівень. Уряд фактично позбувся ідеологізації економічної політики, яка проявлялася в абсолютизації нормативів інфляції, дефіциту бюджету, обсягів приватизації тощо, і почав розглядати ці та інші показники як інструменти в досягненні власних стратегічних цілей. Розвиток первинної ланки економіки – вітчизняного товаровиробника – головна з таких цілей.

Отже, цілісність та послідовність стратегії уряду Польщі полягає в урахуванні інтересів більшості економічних суб'єктів, надання їм можли-

вості творити власну економічну стратегію та орієнтуванні її у вигідному для держави напрямку. За відсутності такої цілісності в перехідній економіці України очікувати формування ефективної ринкової економіки, яка, власне, і є системою взаємовідносин економічних суб'єктів, марно¹.

Викладене щодо трансформації польської економіки дає, як нам вважається, підставу зробити висновок про те, що:

1) на створення відповідних інститутів і визрівання переходу до ринкової економіки йде до десятиріччя; після п'ятох років переходу багатьох країн від соціалістичного до відмінного від нього ладу можна констатувати, що немає фатальної необхідності почати цей шлях руйнівним спадом виробництва і соціально-економічних потрясінь;

2) поки країна здає іспит на «нове мислення», життєвий рівень населення не може не впасти в тієї або іншій мірі. Сьогодні в країні в статусі безробітних перебуває 13,5% (1993 р. – 14%) робочої сили і майже третина населення знаходиться за рисою бідності. Як показали проведені соціологічні дослідження, половина поляків вважає, що в результаті відбувшися змін економіка країни і їхня особиста ситуація погіршилася, і тільки 30% населення підтверджують, що зміни відбулися в крашу сторону. Є підстави думати, що це пов'язано, у першу чергу, із соціальним розшаруванням населення, що продовжуються: торік прибутки найбідніших сімей виростили на 24%, тоді, як багатих на 36%, узагалі ж польська модель споживання залишається типовою для бідних країн, тому що поляки витрачають на харчування більш чверті свого прибутку, замість 15%, характерних для розвитих країн; з історичного минулого і теперішніх вітчизняних реалій випливає, що головним і вирішальним елементом будь-якої модернізації є держава. При цьому держава повинна повернутися в ті сфери економіки, де ринкові свободи поки не працюють і на місці інституціонального вакууму виникли корпоративно-кримінальні співтовариства.

4.3. ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА РОСІЇ

Особливість проведених економічних реформ у Росії складається в тому, що країна, за оцінками керівників країни, практично завершила перший етап економічних реформ і зараз у щільну наблизилася до того рубежу, за яким реформи почнуть приносити реальні суттєві результати громадянам Росії.

¹ Голос України, 8 липня 1997 р.

Відповідно до даних Держкомстата і Мінекономіки РФ загальний обсяг накопичених іноземних інвестицій (включаючи прямі, портфельні та інші) у народне господарство Росії в 1997 р. склав 21,8 млрд. дол. Що стосується річних обсягів залучення іноземних інвестицій, то останні склали в 1996 р. 6,5 млрд. дол. плюс 2,4 трлн. руб., що більше ніж удвічі перевищило відповідну цифру за 1995 р.; проте сума прямих інвестицій збереглася майже на старому рівні (2,1 млрд. дол. у порівнянні з 1,9 млрд. у 1995 р.¹). У 1997 р. загальний обсяг іноземних інвестицій досяг 10,5 млрд. дол. Річні обсяги залучених іноземних інвестицій, таким чином, незначні і не відповідають основним макропоказникам російської економіки; мінімальними є також значення іноземних інвестицій на душу населення. Так, у 1996 р. загальний обсяг іноземних інвестицій на душу населення склав 44 дол., прямих — 14,3 дол. (для порівняння: у тому ж році відповідний показник у Польщі знаходився на рівні 140, а в Угорщині — 1300 дол.). Проте в останні три роки процес залучення іноземних інвестицій став більш динамічний. Якщо зіставити обсяги іноземних інвестицій із попередніми роками, то після скорочення їхнього загального розміру в 1994 р. до 80,7% до 1993 р. вони збільшилися в 1995 р. — у 2,7 рази, у 1996 р. — у 2,3 рази, у 1997 р. — у 1,6 рази. Усього в 1994-1997 рр. обсяг накопичених іноземних інвестицій збільшився в 10 разів, прямих — у 7,1, а інших — у 12,4 разу. При цьому в складі інших інвестицій біля 60% прийшлося на кредити міжнародних фінансових організацій². Тенденція росту інших інвестицій, що випереджає, (у порівнянні з прямими і портфельними) — чинник несприятливий, що або переважають у їхньому складі кредитні ресурси є терміновими, поворотними і платними.

У загальному обсязі накопичених іноземних інвестицій лідирують США, Великобританія, Швейцарія, Німеччина і Нідерланди: на їхню частку припадає 76,1% (16,6 млрд.) обсягу. У першу десятку країн основних інвесторів російської економіки входять також Кіпр, Італія, Австрія, Франція і Швеція: їхня частка в загальному обсязі іноземних інвестицій, що надійшли, складає 12% (майже 2,6 млрд.). У такий спосіб десять головних світових експортерів капіталу вклали в Російську економіку 88,1% (або майже 1,2 млрд. дол.) загального їхнього обсягу.

Найбільше привабливими для іноземного капіталу сферами російської економіки є фінанси, харчова промисловість, паливна індустрія, торгівля і суспільне харчування, а також комерційна діяльність по забезпеченню ринку. У зазначені п'ять сфер вкладено 67,8% (6,75 млрд. дол.)

¹ Див. *Лебедев В.* Российский экономический журнал. —1998. —№ 3. —С. 29.

² Там же. —С. 30.

прямих іноземних інвестицій. У такі п'ять галузей – деревообробну і целюлозно-паперову промисловість, машинобудування і металообробку, зв'язок, кольорову металургію, хімію і нафтохімію – вкладено ще 18,65% (1,85 млрд. дол.). Отже, в економіку десятиох сфер іноземні інвестори вклали 86,5% (майже 8,6 млрд. дол.) прямих інвестицій¹. При цьому галузева структура накопичених прямих іноземних вкладень у цілому незначно відрізняється від галузевої структури всіх накопичених іноземних інвестицій. Аналіз показує, що галузева структура іноземних інвестицій деформована у бік гіпертрофії фінансового сектора економіки і паливних галузей: на них припадає 48% всього обсягу накопиченого іноземного капіталу. Це закріплює застарілу і неефективну народногосподарську структуру й у кінцевому рахунку негативно позначається на економічному рості. Одна з причин консервації цих структурних перекосів – відсутність заходів економічної політики, що визначають пріоритети в розвитку російської економіки і реалізуючий диференційований підхід до притягнення іноземних інвестицій. Іноземні інвестори поки самі обирають сфери діяльності, керуючись нормою прибутку на вкладений капітал; держава, на жаль, не робить на цей процес скільки-небудь істотного впливу. У регіональному аспекті основна частка накопичення прямих іноземних інвестицій припадає на економіку таких п'ятих суб'єктів Російської Федерації: Москви, Санкт-Петербурга, Тюменської і Московської області, Республіки Комі – іноземні інвестори вклали 70,7% (7,0 млрд. дол.) накопиченого обсягу прямих інвестицій; причому в Москві і Московській області їх зосереджено майже 58,7%. Одна з причин такої деформованості – слабкість регіональної політики залучення іноземних інвестицій, забезпечення інвесторів, інформацією про інвестиційні проекти. Обсяг і структура іноземних вкладень у російській економіці є фактичним відбитком інвестиційного клімату, що, на думку іноземних інвесторів, поки незадовільні. Це знаходить своє вираження насамперед у правовій нестабільності і системі стимулювання, що змінюється постійно, що робить непередбаченими результату господарської діяльності і рентабельності інвестиційних проектів у слаборозвинутості ринкової інфраструктури, у недостатній розробленості законодавства страхування, застави і гарантій; у низькому рівні особистої безпеки інвесторів, у жорсткій податковій системі, що дестимулює інвестиційну діяльність.

От чому в якості середньострокового орієнтира уряд розглядає підвищення частки іноземних інвестицій до 10% у загальному обсязі капіталовкладень. Слід зазначити, що за останні два роки значно зріс інтерес

¹ Там же. – С. 31.

комерційних структур до можливостей довгострокового вкладення капіталів в інвестиційні проекти. Суть нового підходу полягає в пайовій участі держави в реалізації інвестиційних проектів, що перемогли на конкурсі, а також у підтримці конкретних виробництв і підприємств, федеральних цільових програм, орієнтованих на випуск високотехнологічної продукції – конкурентноспроможної як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Достатньо сказати, що в 1995 р. для участі в конкурсі в Міністерство економіки надійшло біля 660 інвестиційних проектів на суму більш 37 трлн. руб., що повинні були відповідати таким основним вимогам: термін окупності не більш двох років, частка централізованих інвестиційних ресурсів у витратах на централізацію проектів не більш 20%, не мати закордонних аналогів, пов'язані з виробництвом експортної продукції в обробній промисловості, що користується стійким споживчим попитом, а також що імпорт заміщають проекти, спрямовані на зниження витрат вітчизняних споживачів.

Проведення відзначеної інвестиційної політики уряд має намір супроводжувати змінами в податковому законодавстві. Зокрема, новий Податковий Кодекс повинний об'єднати в єдину систему розрізнені нормативні акти в області нормативного регулювання. «Він, як вважають, внесе в податкову систему ясність, прозорість, контролюємість, дозволить перекласти всі процедури і правила з рівня відомчих інституцій на рівень закону». Вже сьогодні іноземні інвестори в цілому діють в умовах, аналогічних існуючим для російських суб'єктів підприємницької діяльності. У той же час, нині чинне законодавство передбачає ряд стимулів податкового характеру, покликаних зацікавити іноземних інвесторів. На іноземних інвесторів повною мірою поширюються пільги у вигляді звільнення від податку на прибуток малих підприємств, що здійснюють діяльність в області переробки сільгосппродукції, виробництва продовольчих товарів, товарів народного споживання, будівельних матеріалів, медичної техніки, лікарських засобів і виробів медичного призначення; в області будівництва – об'єктів житлового, виробничого і природоохоронного призначення.

Законом РФ «Про митний тариф» передбачені митні пільги при здійсненні іноземних інвестицій у російську економіку у вигляді повернення раніше сплачених мит, зниження ставки мит і звільнення, у виняткових випадках, від мит узагалі.

На прохання іноземних інвесторів із 1996 р. скасовано ряд податків, зокрема, спеціальний податок з підприємств, а також податок із сум перевищення фактичних витрат на оплату праці в порівнянні з їхнім нормативним розміром.

Законом «Про угоди і розподіл продукції», що вступив в дію з грудня 1995 р. передбачено, що інвестор протягом терміна дії угоди звільняється від сплати податків, зборів, акцизів і інших обов'язкових платежів, встановлених законодавством Росії, за винятком податку з прибутку і платежів за користування надрами. Сплати зазначених податків, зборів і інших обов'язкових платежів замінюється поділом продукції на умовах угод. Достатньо широкий спектр пільг в області оподатковування, наданих інвесторам з інших країн так само по міждержавних і міжурядових угодах.

У зв'язку з вступом у дію Федерального закону «Про угоди і розподіл продукції» у даний час вже реалізується ряд значних інвестиційних проєктів. Так, по проєктах «Сахалін-1» і «Сахалін-2» у 1996 р. здійснені іноземні інвестиції в обсязі 105 млн. дол., а в 1997 р. – 282 млн. Очікується, що в 1998 р. обсяг іноземних інвестицій у зазначені проєкти досягає 600 млн. дол. У стадії підготування знаходяться інші великомасштабні проєкти по освоєнню паливно-енергетичних ресурсів Росії за участю найбільших закордонних нафтових компаній. Відповідно до розрахунків, загальний обсяг інвестицій у такі проєкти перевищить 70 млрд. дол.

У червні 1997 р. Державна Дума прийняла, а Рада Федерації ухвалила законопроєкт «Про вільні економічні зони», у якому дана класифікація видів СЭЗ, визначені основні елементи режиму господарської діяльності, передбачена розробка федеральної програми розвитку в країні зон, регламентовані пільги по сплаті податку з додаткової вартості і податку з прибутку підприємств і організацій. Документ надає такі пільги учасникам зон експортного виробництва:

1. Звільнення від сплати податку з прибутку на п'ятирічний термін із дня реєстрації в якості учасника даної зони.

2. Зменшення оподатковуваного прибутку на суму, що спрямовується на розширення або модернізацію виробництва або на розвиток соціальної сфери даної зони, після закінчення терміна звільнення від податку з прибутку.

3. Зниження на 50% розміру ставки податку з додаткової вартості у відношенні товарів власного виробництва, що відповідають критеріям походження товарів із території зони експортного виробництва, у випадку реалізації даних товарів на території Російської Федерації.

4. Звільнення від податку на додану вартість послуг по транспортуванню товарів, у тому числі послуг по навантаженню, розвантаженню, перевантаженню і збереженню товарів з іншої частини території Росії на територію зони експортного виробництва і з території зони експортного виробництва на іншу частину території РФ.

З метою забезпечення національної безпеки і стабільності процесу суспільного відтворення Державною Думою в лютому 1997 р. прийнятий у першому читанні проект федерального закону «Про перелік галузей, виробництв, видів діяльності і територій, у яких забороняються або обмежується діяльність іноземних інвесторів». Законопроект встановлює такі засоби обмежень:

1. Одержання спеціального дозволу Уряду РФ.
2. Визначення максимальної частки участі іноземного інвестора в загальному обсязі інвестицій по конкретному проекті;
3. Емітування сукупностей частки участі іноземних інвесторів у сумарному капіталі комерційної організації з іноземними інвестиціями.

Основні напрямки інвестиційної політики Росії на найближчу перспективу сформульовані в комплексній програмі стимулювання вітчизняних і іноземних інвестицій в економіку цієї країни. Нею передбачається задіяти такі резерви росту капіталовкладень, як гарантоване право використання земель, цільове використання амортизації, податкові стимули для капіталізації прибутку, розвиток вторинного ринку цінних паперів, страхова справа і гарантії, іпотека і стимулювання повернення капіталу із-за кордону.

Поряд із зазначеними фундаментальними проблемами пожвавлення інвестиційної діяльності, у країні займаються і формуванням привабливого інвестиційного клімату в Росії для іноземних інвесторів. З цією метою, по-перше, створюються інституціональні умови для поліпшення інформаційного і консультативного сприяння іноземним інвесторам. По-друге, проводиться поворот до реалізації політично прямого маркетингу проектів в основних країнах-донорах фінансового капіталу. По-третє, розробляється і реалізується програма «паблік рілейшнс», націлена на широке інформування іноземних інвесторів про досягнення Росії в ринковому реформуванні та її інвестиційні можливості.

Реалізації цих завдань допомагає Російський центр сприяння іноземним інвестиціям при Міністерстві економіки, що останній час займався розгортанням системи інформування інвесторів (у першу чергу – збір і накопичення бази даних інвестиційних проектів), а також створенням мережі закордонних інвестиційних бюро для здійснення маркетингу проектів і проведення рекламних кампаній із метою підвищення інвестиційного іміджу Росії. Таким чином, можна зробити висновок, що Росія перейшла до активної політики залучення інвестицій на світових ринках капіталу¹.

¹ Див. *Александров И.* Финансовая Украина, 3 марта 1996 г.

4.4. ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА КИТАЮ

Процес економічних перетворень і реформ у Китаї почався наприкінці 1978 р. з ініціативи лідера КПК Ден Сяопіна, що запропонував нову концепцію формування економічного порядку. Концепція передбачала відкритість економіки, її прискорена капіталізація, нові організаційно-правові форми і структури, залучення в особливо великих розмірах іноземного капіталу – який є вирішальними чинниками економічного росту і розвитку на тривалу перспективу.

У Китаї зробили свій вибір і намітили свою стратегію і тактику дій. Вони складаються в тому, що під час проведення в життя доктрини відкритості необхідно спиратися на власні сили, використання місцевих умов і особливостей для пошуку форм, методів і засобів економічної реформи. Був названий і початковий період реформ тривалістю в 25 років. Відзначимо, що будували соціалізм у Китаї 29 років, а на його трансформацію в багатокладну соціально орієнтовану ринкову економіку відкритого типу приділялося 45 років. У 1987 р. було намічено три етапи економічних реформ і модернізацій:

– на першому – збільшити валовий внутрішній продукт у два рази в порівнянні з 1980 р. і забезпечити цілком населення одягом і продуктами харчування;

– на другому – домогтися до кінця сторіччя (2000 р.) 4-х разового збільшення ВВП у порівнянні з 1980 р. і підняти добробут народу на рівень середньої заможності;

– на третьому – приблизно середина цього сторіччя, в основному закінчити модернізацію країни і довести показник ВВП на душу населення до рівня розвинутих країн.

Ціль першого етапу була досягнута до кінця 1980 р. другого – вже до 1995 р., замість планованого 2000 р.¹

Щодо феноменальних успіхів Китайської Народної Республіки в перебудові економічної системи говорять і пишуть дуже багато. За період з 1979 по 1995 рр. середньорічний пріоритет ВВП у Китаї склав 9,86%, а в 1996 р. у порівнянні з 1995 р. – 12,2%. За абсолютним показником виробництва ряду найважливіших видів промислової і сільськогосподарської продукції Китай вийшов на перше місце у світі². У результаті правильної політики реформ вже в даний час Китай спроможний, спираючись на

¹ Павловський М. Досвід Китаю – уроки України! //Голос України, 25 лютого 1997 р.

² Там же.

власні сили, робити комплексне устаткування для гірничодобувних, енергетичних, металургійних, хімічних, автомобільних, суднобудівних підприємств великої індустрії. Китай має одну із самих масштабних у світі програм розвитку таких наукомістких галузей, як авіаційна і ракетно-космічна.

Характерно, що якщо для збільшення в два рази обсягів виробництва на душу населення Великобританії, починаючи з 1780 р., знадобилось 58 років, США – 47 (із 1839 р.), Бразилії – 18, Індонезії – 17, а Південної Кореї – 11 років, то Китай досяг цих результатів за 10 років. Потрібно враховувати, що маючи третю по площі (9,6 млн. км²) територію після Росії і Канади, але найбільше у світі кількість населення – 1 млрд. 211 млн. чоловік і тільки 7% орної землі – 94,01 млн. га (0,078 га на кожного мешканця), у Китаї лише 5% населення мешкає за рисою бідності. (У нас за рисою бідності – більш ніж 80% із 50 млн. населення й орної землі на душу населення припадає 0,815 га). За 16 років реформ середній прибуток сільського жителя збільшився в 19,6 разів, а міського – у 7,7 разів. Середня житлоплоща на одного мешканця міста складає 10,8 м² (у 1978 р. – 3,6). Це при тій умові, що населення країни за цей період зросло майже на 400 млн. чоловік. Особлива турбота уряду – бюджетні асигнування на науку, культуру й охорону здоров'я.

Починаючи з 1992 р. витрати на науку, культуру й охорону здоров'я залучають сумарні витрати країни на оборону й утримання державного апарата. Це в країні, що має повний ядерний цикл і аерокосмічні збройні сили¹.

За повоєнні роки Китаю вдалося також подвоїти середню тривалість життя з 35 до 72 років для чоловіків і 82 років для жінок.

З 1978 р. Китай поклав початок політики відкритості країни зовнішньому світу, що у засобах масової інформації одержали назву «політики відкритих дверей». Ця політика має декілька форм, загальними для них є залучення в Китай іноземного капіталу і сучасних промислових технологій. Однієї з форм було створення чотирьох «особливих економічних зон» у південно-східних провінціях і п'ятої на острові Хайнань. Так, наприклад, починаючи з 1990 р. на території спеціальної економічної зони Подун було реалізовано 4 600 проектів за участю іноземних інвесторів. На липень 1997 р. загальна сума інвестицій склала 21,6 мільярда доларів США, 14 мільярдів з них надійшли з-за рубежу. Цікаво, що інвестори Подуна представляють 60 країн, усі п'ять континентів. Рекордсмени серед них є бізнесмени Гонконгу – 37,8% капіталовкладень, на другому місці –

¹ Ревенко В. Вибір і виклик Китаю // Голос України, 30 листопада 1995 р.

Японія – 15,8%, далі – США, Сінгапур, навіть Тайвань. За сімнадцять років, відколи існує ОЕЗ Шеньчжень, її валовий внутрішній продукт зростав щороку в середньому на 34 відсотки і склав за 1996 рік 22,1 мільярда доларів США. За цим показником Шеньчжень, якого в 1980-ому році ще не було на карті, сьогодні вийшов на шосте місце серед усіх китайських міст. А за постачаннями продукції на експорт йому ось вже чотири роки немає рівних у Піднебесній. Головна особливість цих зон складалася в тому, що вони були відкриті як для зовнішніх, так і для внутрішніх інвестицій. У кожній із цих зон, з урахуванням місцевих особливостей, створені сприятливі умови для залучення значного іноземного капіталу на тривалі терміни. Закордонні інвестиції повинні в обов'язковому порядку йти у формі нової техніки й устаткування, технологій, сучасного фінансового і виробничого менеджменту. Не менше як 70% зробленої при цьому продукції повинно реалізуватися на зовнішньому ринку.

У створених зонах держава побудувала необхідну для іноземців інфраструктуру і ввело для них істотні пільги. Податок із прибутку знижений у 10 разів проти чинного в Китаї. Єдиний торгово-промисловий податок складає 15% від тарифної ставки, немає експортно-імпортних мит. Якщо інвестиції здійснювалися терміном не менше чим 10 років, то інвестор одержує дуже великі пільги в оподаткуванні. Податок із прибутку підприємства оподатковується через два роки після початку роботи. Протягом п'ятих років він складає 50% від ставки для аналогічних підприємств поза ОЕЗ.

Слід зазначити, що уряд Китаю надав великі пільги тим підприємствам із внутрішніх районів, що інвестують свій прибуток у розвиток інфраструктури ОЕЗ. Ці підприємства протягом п'ятих років після одержання прибутку звільняються від сплати податку з прибутку, мають митні пільги щодо експорту своєї продукції до імпорту засобів виробництва, оргтехніки і канцелярські товари. За період існування особливих економічних районів центральні органи Китаю не змінювали для них «правил гри» залишалися вірними обраному курсу і даному слову.

Створення безмитних зон – нова організаційна форма з метою подальшого розвитку й удосконалювання зовнішньоекономічних зв'язків, відкритості, притягнення іноземних інвестицій. У таких зонах розвивається промисловість, що відпрацьовує, діє особлива митна політика, спрощений візовий контроль і правила перебування іноземців. У 1990 р. у країні було створено 13 таких зон. Крім того, починаючи з 1992 р. у країні було створено 32 зони техніко-економічного освоєння нових і високих технологій

державного значення. Залучення інвестицій у спільні китайсько-іноземні підприємства або створення підприємства за участю тільки іноземного капіталу як окрема форма політики відкритих дверей сьогодні вже не обмежується межами спеціально створених зон, де функціонують різні типи підприємств: державні, колективні, спільні і підприємства з 100% іноземним капіталом. Такі підприємства можуть бути створені на території усього Китаю, причому пільги подають місцеві влади в залежності від освоєння новими підприємствами заявленої продукції. В даний час у Китаї діє 20 тис. таких підприємств різних потужностей, переважно в сфері матеріального виробництва.

У Китаї швидкими темпами йде розвиток зовнішньої торгівлі. Головним принципом тут є – торгувати з усіма, не звертаючи уваги на політичні і соціально-економічні відмінності партнерів. Китай при цьому постійно збільшує частину торгової продукції у своєму експорті, насамперед машинобудуванні і електроенергетики, скорочуючи одночасно вивіз сировини і продуктів сільського господарства.

Найбільше вагомими торговими партнерами Китаю сьогодні є Японія, США, Гонконг, Німеччина і країни Південносхідної Азії. Частина Китаю в загальному обсязі світової торгівлі досягла понад 4% і країна знаходиться на почесному 10 місці у світовому торговому обороті.

За даними української сторони товарооборот між нами і КНР останніми роками тримається на досить високому рівні і має тенденцію до зростання. В 1997 г. він склав 846,4 млн. дол., а за 9 місяців в 1998 г. вже 955,3 млн. дол. США.

І українська, і китайська сторони виявляють готовність до спільного будівництва великих іригаційних та гідроенергетичних об'єктів, організації СП в металургійній, машинобудівній, радіотехнічній, електронній, деревообробній, легкій та текстильній промисловості. Україна готова поставляти в Китай трактори великої та середньої потужності (щорічна потреба КНР перевищує 80 тис. штук), кукурудозбиральні комбайни, екскаватори, дизельні двигуни, автомобілі КРАЗ, літаки, риболовецькі та військові судна, рибопереробне обладнання та багато іншої продукції. Україна може спільно виробляти і поставляти до КНР електровози, тепловози, дизель-поїзди в таких обсягах, в яких потребує китайська сторона. У перспективі ми готові продавати Китаю літаки АН-140 і АН-70, транспортні АН-32 і протипожежний АН-32П. Це найновіші зразки літаків, що не поступаються світовим аналогам і навіть багато в чому їх перевершують.

У найближчі роки в Китаї планується спорудити 25 гідроелектро-станцій. Ключовим об'єктом серед них є ГЕС «Три ущелини». Україна зможе і готова поставляти для цієї та для інших гідроелектростанцій енергоблоки і трансформатори.

Отже, у взаємовигідного співробітництва між нашими країнами велике майбутнє.

Реформа села в КНР була почата також у 1978 р. після двохрічної експериментальної перевірки в двох сільськогосподарських провінціях. Вона дала нечуваний раніше розквіт китайському селу, де мешкає 900 млн. із 1200 мільйонного населення країни. Істотно зросло сільськогосподарське виробництво і були цілком задоволені потреби населення в основних продовольчих продуктах.

Основою аграрної реформи є земля, що залишається в державній власності і яку китайський сільських житель бере в тривалу і регульовану державою оренду і хазяює на ній та господарює із членами своєї родини. За це він повинний віддавати державі частина продукції врожаю по заздалегідь домовлених цінах, а іншу частину може продавати по ринкових цінах.

З 1993 р. у країні почався процес акціонування значних підприємств. Уряд дуже обережно й обачно ставиться до процедури передачі прав і відношень власності в «чужі руки». Вся процедура розділена на фази, періоди і реалізована в такій послідовності: спочатку «використання», потім «розпорядження» і нарешті передача у володіння. Головну роль на тривалому історичному відрізку часу в Китаї приділяється загальнонародної (державної) власності. Схема приватизації стандартна. Державне підприємство переходить до розряду акціонерного товариства відкритого типу, у котрому 100% акцій належить державі. З метою стимулювання і підвищення мотивації до високопродуктивної праці премії виплачують робітникам і менеджерам акціями по їхній номінальній вартості. У країні вже організоване і функціонує більш 20 великих фондових бірж. Таким чином, у результаті приватизації значні і середні підприємства залишилися у власності держави, підприємства менше перейшли в приватну або колективну власність. Крім того, дрібні підприємства, де працює не більш 7 чол. відносяться по прийнятим у КНР стандартам до приватної власності. Вплив держави на приватні, колективні й індивідуальні підприємства обмежується тільки реєстрацією, збором податків і контролем за дотриманням екологічного режиму виробництва. На державних підприємствах збереглося централізоване керівництво з боку органів влади.

Важливо відзначити також ту обставину, що коли в жовтні 1997 р. крах Гонконгівської біржі буквально потряс фінансовий світ, фондова біржа в Шеньчжені (крім неї у КНР функціонує ще Шанхайська) майже не прореагувала на це потрясіння, хоча знаходиться в його епіцентрі, оскільки виявилася закритою від зовнішнього світу.

Незважаючи на фінансову кризу, тут змогли зберегти і темпи приросту промисловості (у середньому 8%), і стабільність національної валюти.

Не форсують у Китаї і процесу приватизації підприємств, особливо великих – тільки по суті зараз починається їхнє роздержавлення. Цим самим ми хочемо підкреслити, що китайські реформи здійснюють і розвиваються не стихійно, а під контролем і при регулюванні з боку держави.

А в цілому, успіх Китаю – це результат твердої орієнтації політичного керівництва в останні два десятиріччя на економічні і, до деякої міри, політичні реформи. При цьому пріоритет у часі одержали реформи економічні¹. У Китаї є державний план п'ятирічки, державне регулювання і багато інших атрибутів соціалізму, проте, працюють вони тепер на реформи». У Китаї розроблені заходи щодо збільшення надходження іноземних капіталовкладень у найважливіші для держави галузі народного господарства. Одночасно з опублікуванням списку галузей, що потребують інвестицій, очікується координація капіталовкладень відповідно до державної політики. Одним словом, завдання полягає не в тому, щоб відмовитися від усього що було раніше, а в тому, щоб наповнити старі форми новим змістом, повернути їхню діяльність на реформи.

Прагнення деяких розвитих країн ввести елементи непевності в стабільність економічної політики Китаю і тим самим вплинути на приток іноземних інвестицій в економіку цієї країни не увінчалися успіхом. Якщо в 1978 р. надходження іноземних інвестицій у країну не перевищувало 4,4 млрд. дол., то в 1993 р. тільки прямі інвестиції склали більш ніж 36 млрд., а в 1995 р. понад 45 млрд.

У 1995 р. договірна сума зарубіжних інвестицій КНР була 61,7 млрд. дол. США, а загальна фактично використаного іноземного капіталу – 64 млрд. дол. З них прямі інвестиції – 45,3 млрд. Всього за роки реформ (1979-1997) освоєно 347,94 млрд. дол., з них 220,18 млрд. дол. – зовнішні прямі інвестиції. Нині у країні понад 300 тис. підприємств з участю іноземного капіталу. Останні п'ять років Китай утримує друге місце в світі із залучення іноземних інвестицій, поступаючись лише США.

¹ Степанов О. Менше «ізмів» – більше діла // Голос України, 11 жовтня 1995 р.

Серед інвесторів із 130 країн перше місце по темпах зростання інвестицій займають: Німеччина (ріст у 4,9 рази), Швейцарія (ріст у 3,1 рази), Голандія (у 2,4 рази). США за фактичною сумою інвестицій у КНР займає третє місце після Гонконгу і Тайваню.

На основі глибокого і докладного вивчення й аналізу трансформації китайської економіки фахівці дійшли висновку про те, що:

1. Відмовившись від догматичного вчення і поклавши в основу своєї діяльності загальнолюдські цінності, КПК, як пріоритет своєї діяльності, визначила національне й економічне відродження Китаю, з урахуванням багаторічної історії своєї країни, традицій та менталітету народу.

2. Задекларувавши відкритість зовнішньому світу, Китай, підпорядкувавши цю відкритість своєї стратегії економічного розвитку, своєї мети, свого промислової політики й інтересам широких прошарків населення.

3. Китай створив стабільне законодавство, що забезпечує державні гарантії захисту вітчизняних і іноземних інвестицій протягом тривалого часу, залишивши за державою визначальну роль у регулюванні економіки в інтересах національних пріоритетів, створивши умови для розвитку тільки виробництва на ґрунті Китаю, і майже цілком виключив прецеденти створення місцевих підприємств, що займалися б посередницькою діяльністю і торгівлею імпортними товарами.

4. У Китаї всі кредити, інвестиції, весь прибуток у державному і приватному секторах спрямовують тільки у виробництво Китаю. З цієї держави сьогодні неможливо вивезти валюту за її межі по відпрацьованій схемі: спочатку штучно створити дефіцит вітчизняного товару, а потім повально закуповувати його за межами країни.

5. У Китай активно надходять інвестиції, що є головним джерелом поповнення капіталів, проте кредитів він майже не бере, тому що це не вигідно.

6. У Китай практично неможливо завезти застарілу продукцію або технологію.

7. Заохочуючи ввезення нових технологій і устаткування Китай так будує свою промислову політику, щоб усе-таки створювати і спиратися при цьому саме на власну науку¹, науково-технічний і технологічний потенціал.

¹ Павловський М. Досвід Китаю – уроки України! //Голос України, 25 лютого 1997 р.

4.5. ВІЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗОНИ США

Вихід багатьох країн із важкої економічної кризи шляхом створення й ефективного функціонування вільних економічних зон (ВЕЗ) усе більш одержує визнання і широке поширення в різних країнах. Для України особливий інтерес може представляти ознайомлення зі світовою, у тому числі північноамериканською практикою розвитку цих зон. У США на сьогодні існує три основних типи ВЕЗ: зони зовнішньої торгівлі, підприємницькі зони і технологічні парки. Хоча концепція вільної торгівлі добре відома з давніх часів, вільні торгові зони виникли у світі тільки в ХІХ сторіччі, насамперед у Північній Європі. У США подібні зони з'явилися в 30-і роки нашого сторіччя, отримавши назву зон зовнішньої торгівлі (ЗЗТ).

Перші ЗЗТ, що створилися на основі Закону про зони зовнішньої торгівлі (1934), мали за мету глибше втягнути США у світову торгівлю шляхом розширення (за допомогою митних пільг) економічної активності на визначеній території, а також домогтися зниження рівня безробіття, масштаби якого в країні були надзвичайно великі в період «великої депресії». Відповідно до Закону у складі Міністерства торгівлі США був створений Комітет по зонах зовнішньої торгівлі, що займається розглядом і затвердженням заявок на організацію цих зон, а також регулює діяльність їхньої адміністрації.

Відповідно до існуючого законодавства ЗЗТ, що діють на території США, підрозділяються на зони загального призначення і спеціалізовані (субзони). Зони загального призначення знаходять поза межами юрисдикції митної служби США. Вони зіграли важливу роль у зростаючому обсязі торгівлі США, активізації діяльності іноземних корпорацій на внутрішньому ринку, у швидкому рості експортних операцій, що привело до створення в країні нової торгової інфраструктури. Вперше спеціалізовані зони виникли в 1952 р. після внесення в Закон 1934 р. доповнення, що дозволяє створювати в загальних ЗЗТ промислові виробництва.

За останні 25 років у США спостерігався швидкий ріст кількості ЗЗТ: за 1975-1992 рр. число зон загального призначення збільшилася з 17 до 190, а спеціалізованих зон із 2 до 2591. Значному поширенню ВЕЗ сприяють у першу чергу різноманітні пільги, що даються компаніями (як місцевим, так і іноземним) діючих на їхній території. Головні з них такі:

– товари, що знаходяться в ЗЗТ, не обкладаються митами і з них не стягаються акцизні збори; приватна власність компаній або окремих осіб, що знаходиться на території зони, звільняється від стягування федерального і місцевого податків;

- товари, що експортуються із ЗЗТ у треті країни, не обкладаються митами, внутрішніми податками і не підлягають квотуванню;
- товари, експортовані з зони зовнішньої торгівлі, завдяки добре налагодженій на території системі охорони не потребують великих страхових витрат;
- митні процедури при експорті товарів із ЗЗТ зведені до мінімуму;
- імпорт товарів із ЗЗТ на територію США здійснюється відповідно до процедур, які дозволяють імпортеру сплачувати мито або на товар, що надійшов у ЗЗТ, або на іноземні компоненти, використовувані в процесі переробки.

Тим самим імпортеру дається право вибирати менше мито. Передбачено і ряд інших пільг і, зокрема, відстрочка сплати імпортних мит на період перебування іноземних товарів у межах ЗЗТ, що вкрай важливо для багатьох компаній.

Про масштаби й основні напрямки діяльності зон зовнішньої торгівлі США свідчать такі дані. У 1992 р. загальна вартість товарів, що були завезені і перероблені в ЗЗТ, досягла 93,8 млрд. дол. (у порівнянні з 102 млн. у 1970 р.), у тому числі в зонах загального призначення 10,7 млрд. і в спеціалізованих зонах 83,1 млрд. дол. Наприкінці 90-х років загальна вартість товарів, щорічно ввезених у ЗЗТ, склала вже 130-150 млрд. дол. У нинішній час у зонах зовнішньої торгівлі обох типів діє більш 2,8 тис. фірм, головним чином американських, а число зайнятих складає біля 320 тис. осіб. Таким чином, зони зовнішньої торгівлі, глибоко інтегровані в економіку країни, вносять помітний внесок у її соціально-економічний розвиток, насамперед стимулюючи американські компанії за допомогою пільгового податкового режиму виробництва в самих США різноманітні види готової продукції, більш конкурентноспроможні у порівнянні з іноземною продукцією, яка продається на американському ринку. Діяльність зон зовнішньої торгівлі також позитивно впливає на інвестиційний клімат у країні, протидіє тенденції скорочення робочих місць і сприяє росту зовнішньої торгівлі.

Підприємницькі зони (ПЗ) безпосередньо не пов'язані з обслуговуванням зовнішньої торгівлі. Вихідні поняття вільної зони тут розмиваються, тому що митні пільги відходять на другий план або взагалі відсутні, а основну роль грають різноманітні податкові, фінансові й адміністративні стимули. Підприємницькі зони виникли в США як породження неконсервативного варіанту регіональної політики, спрямованої на пожвавлення дрібного і середнього бізнесу в депресивних районах, головним

чином у міських, шляхом надання підприємцям більшої свободи діяльності і значних фінансових пільг. Ці зони стали важливими центрами регіонального розвитку, заснованого на трьох «Д»: дерегламентація, дефіскалізація і дебіюрократизація.

Державна програма федеральних підприємницьких зон була прийнята в 1987 р. на основі Закону про житлове будівництво. Відповідно до цієї програми було створено 100 федеральних підприємницьких зон. На початку 90-х років була прийнята Конгресом США низка законів, спрямованих на підвищення ефективності створюваних ПЗ.

Для одержання статусу підприємницької зони район, що виділяється для цих цілей, повинен відповідати ряду вимог, найбільше важливі з яких такі: більш ніж 70% мешканців даного району повинні мати особистий або сімейний прибуток нижче 80% середнього прибутку мешканців даного міста або всієї країни; рівень безробіття в цьому районі повинний бути значно вище існуючого у всьому місті або всій країні. В даний час у 700 містах і приміських районах США діє понад 1400 підприємницьких зон федерального, штатного і місцевого рівнів. Швидке поширення цих зон пояснюється вже згадуваними економічними й іншими пільгами, наданими діючим на їхній території американським компаніям для розвитку виробництва і збільшення зайнятості. На федеральному рівні – це 5% знижка на податки, сплачувані при будівельних і ремонтних роботах, податкові знижки підприємствам за кожного додатково прийнятого на роботу, скасування податку на збільшення вартості капіталу. На рівні різних штатів – це п'ятидесятивідсоткова знижка на прибуток підприємства. Більш 70% усіх податкових пільг одержують підприємці, що створюють у ПЗ нові робочі місця. Завдяки поширенню ПЗ у США було створено або збережено в 1987 р. 80 тис. робочих місць, у 1991 – біля 95 тис. Функціонування підприємницьких зон сприяє також скороченню бюджетних асигнувань на різноманітні соціальні програми для проживаючих у них і поступовому збільшенню податкових надходжень у бюджеті різноманітних рівнів у результаті пожвавлення економічної діяльності і збільшення числа зайнятих.

Технологічні парки заявили про себе як про нову ефективну форму інтеграції науки і виробництва. Звичайно вони являють собою територіально-згруповану сукупність наукових лабораторій і виробничих потужностей, зданих в оренду на пільгових умовах венчурним фірмам, зайнятим комерційним освоєнням перспективних наукових і технологічних нововведень і ідей. На відміну від вільної торгівлі і підприємницьких зон

для створення технологічних парків звичайно не потрібно дозволу того або іншого урядового органу. Переважна частина парків не одержує будь-яких привілеїв від державних органів, визначені переваги мають лише фірми, що діють у високотехнологічних галузях національної економіки на основі федеральних контрактів (в основному в області оборонної промисловості). Про роль, що грають технологічні парки в економіці США, свідчить той факт, що в 1995 р. Силіконова долина, що вважається центром високотехнологічної індустрії, залучила 1,29 млрд. дол. (більш 20%) із загальної суми в 6,1 млрд. дол. загальних інвестицій, вкладених у всі промислові підприємства США.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Назвіть особливості:
 - 1.1. інвестиційної політики деяких зарубіжних країн (Росії, Польщі, Китаю);
 - 1.2. інвестиційного законодавства зарубіжних країн;
 - 1.3. вільних економічних зон в трансформації економік США та Китаю.

Тестові завдання

1. Інвестиційне право це:
 - самостійна галузь права;
 - являється частиною іншої галузі права;
 - має міжгалузевий характер.
2. Правовідношення в сфері інвестиційної діяльності регулюються:
 - Законом України «Про іноземні інвестиції»;
 - Декретом КМ України «Про режим іноземного інвестування»;
 - Законом України «Про режим іноземного інвестування».
3. Назвіть хто, згідно з діючим законодавством може бути іноземним інвестором:
 - держави (іноземні);
 - іноземні юридичні особи;
 - фізичні особи (іноземні);
 - громадяни України, мешкаючі за межами України;
 - іноземці, які не мають постійного місця проживання на території України.
4. Назвіть, що являється головним джерелом інвестицій в сучасній структурі інвестицій:
 - заощадження населення;
 - позики комерційних банків;
 - капітальні вкладення підприємств;
 - кошти державного бюджету іноземні інвестиції.
5. Що складає зміст поняття надання іноземним інвесторам національного режиму інвестиційної діяльності:
 - представлення переваг вітчизняним інвесторам;
 - надання переваг іноземним інвесторам;
 - урівнення в правах іноземних і вітчизняних інвесторів.
6. Державні гарантії захисту іноземних інвестицій регулюються:
 - загальним законодавством;
 - спеціальним законодавством;
 - податковим або валютним законодавством.

7. Державні гарантії захисту іноземних інвестицій передбачають гарантії щодо:
 - примусових вилучень інвестицій (націоналізація, реквізіція);
 - незаконних дій державних органів та їх посадових осіб;
 - отримання певного рівня прибутку (доходу).
8. Дія Закону України «Про усунення дискримінації у налогообложенні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» від 17 лютого 2000 р. розповсюджується на внесені інвестиції:
 - до прийняття Закону України «Про іноземні інвестиції»;
 - до прийняття Закону України «Про режим іноземного інвестування»;
 - незалежно від часу внесення інвестицій.
9. Назвіть, з якого часу іноземні інвестиції одержують право на пільги та державні гарантії:
 - укладення угоди про іноземні інвестиції;
 - державної реєстрації іноземних інвестицій;
 - фактичного внесення іноземних інвестицій на рахунок банківської установи.
10. Надання державою пільг іноземним інвесторам регулюються:
 - загальним законодавством;
 - спеціальним законодавством;
 - податковим або митним законодавством.
11. Що включає в себе поняття сприятливого інвестиційного клімату України:
 - широке коло факторів;
 - стандартний мінімум факторів;
 - множинність факторів, які
12. Що забезпечує інвестору сприятливий інвестиційний кліма:
 - збереження капіталу;
 - мінімально прийнятий рівень прибутку.
13. Назвіть, який загальний об'єм інвестицій повинен бути для ефективного функціонування української економіки:
 - в межах 20-25% ВВП;
 - вище 20-25% ВВП;
 - нижче 20-25% ВВП.

14. Який рівень прямих іноземних інвестицій повинен бути для підйому української економіки:
 - більше 10% ВВП;
 - в межах 5% ВВП;
 - нижче 5% ВВП.
15. Назвіть законодавчий акт, в якому міститься визначення поняття іноземних інвестицій в Законі України:
 - «Про режим іноземного інвестування»;
 - «Про зовнішньоекономічну діяльність»;
 - «Про інвестиційну діяльність».
16. Регулювання іноземних інвестицій в спеціальних (вільних) економічних зонах здійснюється за Законом України :
 - «Про зовнішньоекономічну діяльність»;
 - «Про режим іноземного інвестування»;
 - іншим законодавчим актом України.
17. Назвіть причини за якими можлива відмова в державній реєстрації іноземних інвестицій :
 - порушення встановленого порядку реєстрації;
 - недоцільність їх здійснення;
 - заборона або обмеження, виходячи з потреб забезпечення національної безпеки.
18. В чому полягає ліквідація законодавчих перешкод для іноземних інвесторів в країнах Центральної та Східної Європи:
 - ліквідація потреб відносно ліцензування;
 - введення заохочувальних стимулів;
 - представлення інвестиційних гарантій та відкриття раніш заборонених галузей;
 - зняття обмежень відносно продажу родючої землі.
19. Назвіть країни Центральної та Східної Європи, де відбулось зняття законодавчих обмежень на придбання родючих ділянок землі іноземними інвесторами:
 - Болгарія;
 - Румунія;
 - Польща.

20. Який об'єм надходжень прямих іноземних інвестицій в Україну в 1999 році в розрахунку на душу населення:
 - більше ніж 100 доларів;
 - в межах 50 доларів;
 - менше 50 доларів.
21. Який об'єм прямих іноземних інвестицій надійшов в Угорщину в 1999 році в розрахунку на душу населення:
 - більше ніж 2600 доларів;
 - в межах 1000 доларів;
 - менше 500 доларів.
22. Який об'єм прямих іноземних інвестицій надійшов в Польщу в 1999 році в розрахунку на душу населення:
 - більше 700 доларів;
 - в межах 500 доларів;
 - менше 500 доларів.
23. Вкажіть, якими нормативними актами України регулюється державна реєстрація іноземних інвестицій :
 - загальним законодавством;
 - спеціальним законодавством;
 - Постановами Кабінету Міністрів України.
24. Назвіть умови, за яких відбувається зупинення або припинення інвестиційної діяльності в Україні :
 - рішення інвесторів;
 - рішення державного органу;
 - рішення правоохоронного органу.
25. Вкажіть, на протязі якого часу здійснюється державна реєстрація іноземних інвестицій обласними адміністраціями, в містах Києві та Севастополі міськими державними адміністраціями:
 - одного місяця;
 - десяти робочих днів;
 - трьох робочих днів після фактичного їх внесення.

26. Назвіть державні гарантії, що входять до захисту іноземних інвестицій:
- гарантії в разі зміни законодавства;
 - гарантії щодо примусових вилучень, а також незаконних дій державних органів та їх посадових осіб;
 - гарантії компенсації та відшкодування збитків іноземним інвесторам;
 - гарантії переказу прибутків та доходів, одержаних внаслідок здійснення іноземного інвестування;
 - гарантії отримання іноземними інвесторами високого прибутку.
27. На протязі якого часу державні гарантії зберігають свою дію у разі зміни законодавства України про іноземні інвестиції:
- на протязі 10 років;
 - на протязі 5 років;
 - на протязі 3 років.
28. На протязі якого часу в разі припинення інвестиційної діяльності іноземний інвестор має право на повернення своїх інвестицій в натуральній формі або у валюті інвестування:
- не пізніше 1 місяця з дня припинення діяльності;
 - 3-х місяців;
 - 6-и місяців.
29. В яких випадках державні органи мають право реквізувати іноземні інвестиції:
- у разі стихійного лиха;
 - у разі аварій, епідемій, епізоотій;
 - в інших випадках.
30. Вкажіть, на підставі рішення яких органів може бути проведена примусова реквізиція іноземних інвестицій:
- Верховної Ради України;
 - Кабінету Міністрів України;
 - органом, повноваженим на це Кабінетом Міністрів України.

ДОДАТКИ

ЗАКОН УКРАЇНИ **Про інвестиційну діяльність**

Із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 10 грудня 1991 року № 1955-ХІІ, ВВР, 1992 р., № 10, ст. 138, від 5 березня 1998 року № 185/98-ВР, Голос України, 01.04.98 р., Урядовий кур'єр, 09.04.98 р., від 21 травня 1999 року № 697-ХІV, Голос України, 16.06.99 р., Урядовий кур'єр, 24.06.99 р.

Цей Закон визначає загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України.

Він спрямований на забезпечення рівного захисту прав, інтересів і майна суб'єктів інвестиційної діяльності незалежно від форм власності, а також на ефективне інвестування народного господарства України, розвитку міжнародного економічного співробітництва та інтеграції.

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Інвестиції

Інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект.

Такими цінностями можуть бути:

- кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери;
- рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності);
- майнові права, що випливають з авторського права, досвід та інші інтелектуальні цінності;
- сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»);
- права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також іншими майнові права;
- інші цінності.

Інвестиції у відтворення основних фондів і на приріст матеріально-виробничих запасів здійснюються у формі капітальних вкладень.

Стаття 2. Інвестиційна діяльність

1. Інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій.

2. Інвестиційна діяльність здійснюється на основі:

– інвестування, здійснюваного громадянами, недержавними підприємствами, господарськими асоціаціями, спілками і товариствами, а також громадськими і релігійними організаціями, іншими юридичними особами, заснованими на колективній власності;

– державного інвестування, здійснюваного органами влади і управління України, Кримської АРСР, місцевих Рад народних депутатів за рахунок коштів бюджетів, позабюджетних фондів і позичкових коштів, а також державними підприємствами і установами за рахунок власних і позичкових коштів;

– іноземного інвестування, здійснюваного іноземними громадянами, юридичними особами та державами;

– спільного інвестування, здійснюваного громадянами та юридичними особами України, іноземних держав.

(частину 2 статті 2 змінено згідно із Законом № 1955-ХІІ від 10.12.91 р.)

Стаття 3. Інноваційна діяльність

1. Інноваційна діяльність, як одна із форм інвестиційної діяльності, здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу, що включає:

– випуск і розповсюдження принципово нових видів техніки і технології;

– прогресивні міжгалузеві структурні зрушення;

– реалізацію довгострокових науково-технічних програм з великими строками окупності витрат;

– фінансування фундаментальних досліджень для здійснення якісних змін у стані продуктивних сил;

– розробку і впровадження нової, ресурсозберігаючої технології, призначеної для поліпшення соціального і екологічного становища.

Стаття 4. Об'єкти інвестиційної діяльності

Об'єктами інвестиційної діяльності можуть бути будь-яке майно, в тому числі основні фонди і оборотні кошти в усіх галузях та сферах народного господарства, цінні папери, цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права.

Забороняється інвестування в об'єкти, створення і використання яких не відповідає вимогам санітарно-гігієнічних, радіаційних, екологічних, архітектурних та інших норм, встановлених законодавством України, а також порушує права та інтереси громадян, юридичних осіб і держави, що охороняються законом.

Стаття 5. Суб'єкти інвестиційної діяльності

1. Суб'єктами (інвесторами і учасниками) інвестиційної діяльності можуть бути громадяни і юридичні особи України та іноземних держав, а також держави.

(частину 1 статті 5 змінено згідно із Законом № 1955-ХІІ від 10.12.91 р.)

2. Інвестори – суб'єкти інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування.

Інвестори можуть виступати в ролі вкладників, кредиторів, покупців, а також виконувати функції будь-якого учасника інвестиційної діяльності.

3. Учасниками інвестиційної діяльності можуть бути громадяни та юридичні особи України, інших держав, які забезпечують реалізацію інвестицій як виконавці замовлень або на підставі доручення інвестора.

Стаття 6. Законодавство про інвестиційну діяльність

Відносини, що виникають при здійсненні інвестиційної діяльності на Україні, регулюються цим Законом, іншими законодавчими актами України.

Інвестиційна діяльність суб'єктів України за її межами регулюється законодавством іноземної держави, на території якої ця діяльність здійснюється, відповідними договорами України, а також спеціальним законодавством України.

Особливості здійснення інвестиційної діяльності на території України суб'єктами інвестиційної діяльності, розташованими за межами України, а також цих суб'єктів і суб'єктів України в зонах вільного підприємництва на Україні визначаються спеціальним законодавством України.

(статтю 6 змінено згідно із Законом № 1955-ХІІ від 10.12.91 р.)

ІІ. ЗДІЙСНЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття 7. Права суб'єктів інвестиційної діяльності

1. Всі суб'єкти інвестиційної діяльності незалежно від форм власності та господарювання мають рівні права щодо здійснення інвестиційної діяльності, якщо інше не передбачено законодавчими актами України.

Розміщення інвестицій у будь-яких об'єктах, крім тих, інвестування в які заборонено або обмежено цим Законом, іншими актами законодавства України, визнається невід'ємним правом інвестора і охороняється законом.

2. Інвестор самостійно визначає цілі, напрями, види й обсяги інвестицій, залучає для їх реалізації на договірній основі будь-яких учасників інвестиційної діяльності, у тому числі шляхом організації конкурсів і торгів.

3. За рішенням інвестора права володіння, користування і розпорядження інвестиціями, а також результатами їх здійснення можуть бути передані іншим громадянам та юридичним особам у порядку, встановленому

законом. Взаємовідносини при такій передачі прав регулюються ними самостійно на основі договорів.

4. Для інвестування можуть бути залучені фінансові кошти у вигляді кредитів, випуску в установленому законодавством порядку цінних паперів і позик.

Майно інвестора може бути використано ним для забезпечення його зобов'язань. У заставу приймається тільки таке майно, яке перебуває у власності позичальника або належить йому на праві повного господарського відання, якщо інше не передбачено законодавчими актами України. Заставлене майно при порушенні заставних зобов'язань може бути реалізовано відповідно до чинного законодавства.

5. Інвестор має право володіти, користуватися і розпоряджатися об'єктами та результатами інвестицій, включаючи реінвестиції та торговельні операції на території України, відповідно до законодавчих актів України.

Для державних підприємств, що виступають інвесторами за межами України та яким відкрито іпотечний кредит, встановлюється гарантія по цих інвестиціях з боку держави.

(частину 5 статті 7 змінено згідно із Законом № 1955-ХІІ від 10.12.91 р.)

6. Інвестор має право на придбання необхідного йому майна у громадян і юридичних осіб безпосередньо або через посередників за цінами і на умовах, що визначаються за домовленістю сторін, якщо це не суперечить законодавству України, без обмеження за обсягом і номенклатурою.

Стаття 8. Обов'язки суб'єктів інвестиційної діяльності

1. Інвестор у випадках і порядку, встановлених законодавством України, зобов'язаний:

- подати фінансовим органам декларацію про обсяги і джерела здійснюваних ним інвестицій;
- одержати необхідний дозвіл або узгодження відповідних державних органів та спеціальних служб на капітальне будівництво;
- одержати позитивний комплексний висновок державної експертизи щодо додержання в інвестиційних програмах та проектах будівництва діючих нормативів з питань санітарного і епідемічного благополуччя населення, екології, охорони праці, енергозбереження, пожежної безпеки, міцності, надійності та необхідної довговічності будинків і споруд, а також архітектурних вимог.

(абзац 4 частини 1 статті 8 змінено згідно із Законом № 185/98-ВР від 05.03.98 р.)

2. Суб'єкти інвестиційної діяльності зобов'язані:

- дотримувати державних норм і стандартів, порядок встановлення яких визначається законодавством України;
- виконувати вимоги державних органів і посадових осіб, що пред'являються в межах їх компетенції;

– подавати в установленому порядку бухгалтерську і статистичну звітність;

– не допускати недобросовісної конкуренції і виконувати вимоги антимонопольного регулювання.

(частину 2 статті 8 змінено згідно із Законом № 1955-ХІІ від 10.12.91 р.)

3. Для виконання спеціальних видів робіт, які потребують відповідної атестації виконавця, учасники інвестиційної діяльності зобов'язані одержати ліцензію. Перелік таких робіт та порядок їх ліцензування встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 9. Відносини між суб'єктами інвестиційної діяльності

Основним правовим документом, який регулює взаємовідносини між суб'єктами інвестиційної діяльності, є договір (угода).

Укладання договорів, вибір партнерів, визначення зобов'язань, будь-яких інших умов господарських взаємовідносин, що не суперечать законодавству України, є виключною компетенцією суб'єктів інвестиційної діяльності.

Втручання державних органів та посадових осіб у реалізацію договірних відносин між суб'єктами інвестиційної діяльності зверх своєї компетенції не допускається.

Стаття 10. Джерела фінансування інвестиційної діяльності

1. Інвестиційна діяльність може здійснюватись за рахунок:

– власних фінансових ресурсів інвестора (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові нагородження і заощадження громадян, юридичних осіб тощо);

– позичкових фінансових коштів інвестора (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити);

– залучених фінансових коштів інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб);

– бюджетних інвестиційних асигнувань;

– безоплатних та благодійних внесків, пожертвувань організацій, підприємств і громадян.

ІІІ. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття 11. Цілі державного регулювання інвестиційної діяльності

Державне регулювання інвестиційної діяльності здійснюється з метою реалізації економічної, науково-технічної і соціальної політики. Воно визначається показниками економічного і соціального розвитку України, республіканськими і регіональними програмами розвитку народного господарства, республіканським і місцевими бюджетами, передбачуваними в них обсягами державного фінансування інвестиційної діяльності.

При цьому створюються пільгові умови інвесторам, що здійснюють інвестиційну діяльність у найбільш важливих для задоволення суспільних потреб напрямах, насамперед соціальній сфері, технічному і технологічному вдосконаленні виробництва, створенні нових робочих місць для громадян, які потребують соціального захисту, впровадженні відкриттів і винаходів, в агропромисловому комплексі, в реалізації програм ліквідації наслідків Чорнобильської аварії, у виробництві будівельних матеріалів, в галузі освіти, культури, охорони навколишнього середовища і здоров'я.

Стаття 12. Форми державного регулювання інвестиційної діяльності

1. Державне регулювання інвестиційної діяльності включає управління державними інвестиціями, а також регулювання умов інвестиційної діяльності і контроль за її здійсненням усіма інвесторами та учасниками інвестиційної діяльності.

2. Управління державними інвестиціями здійснюється республіканськими і місцевими органами державної влади й управління та включає планування, визначення умов і виконання конкретних дій по інвестуванню бюджетних і позабюджетних коштів.

3. Регулювання умов інвестиційної діяльності здійснюється шляхом:

– системи податків з диференціацією суб'єктів і об'єктів оподаткування, податкових ставок і пільг. З метою регулювання інвестиційного попиту Верховною Радою України може вводитись диференційований податок на інвестиції;

– проведення кредитної та амортизаційної політики, в тому числі шляхом прискореної амортизації основних фондів. Пільги по амортизації можуть встановлюватися диференційовано для окремих галузей і сфер економіки, елементів основних фондів, видів устаткування;

– подання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик на розвиток окремих регіонів, галузей, виробництв;

– державних норм та стандартів;

– антимонопольних заходів;

– роздержавлення і приватизації власності;

– визначення умов користування землею, водою та іншими природними ресурсами;

– політики ціноутворення;

– проведення державної експертизи інвестиційних програм та проектів будівництва;

(абзац 10 частини 3 статті 12 змінено згідно із Законом № 185/98-ВР від 05.03.98 р.)

– інших заходів.

Стаття 13. Порядок прийняття рішень щодо республіканських державних інвестицій

1. Рішення щодо республіканських державних інвестицій приймаються на основі прогнозів економічного і соціального розвитку республіки, схем розвитку і розміщення продуктивних сил, цільових науково-технічних і комплексних програм та техніко-економічних обґрунтувань, що визначають доцільність цих інвестицій.

2. Проекти цільових комплексних республіканських програм розробляються в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України з участю заінтересованих державних органів і громадських організацій, і подаються Кабінетом Міністрів України на затвердження Верховній Раді України у складі Основних напрямів економічного і соціального розвитку республіки.

3. Верховна Рада України затверджує у складі Основних напрямів економічного і соціального розвитку республіки обсяги державних інвестицій, здійснюваних за рахунок коштів республіканського бюджету.

Стаття 14. Порядок розміщення державного замовлення на виконання робіт у капітальному будівництві

1. Однією із форм реалізації республіканських державних інвестицій є республіканське державне замовлення на виконання робіт у капітальному будівництві.

2. Державне замовлення розміщується, як правило, на конкурсній основі з урахуванням економічної вигідності цих замовлень для підприємств та організацій.

3. Прийняття в експлуатацію об'єктів республіканського державного замовлення провадиться в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 15. Державна експертиза інвестицій

1. Обов'язковій державній експертизі у повному обсязі підлягають інвестиційні програми та проекти будівництва, що здійснюються із залученням коштів Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів, а також коштів державних підприємств, установ та організацій. Інвестиційні програми та проекти будівництва, що здійснюються за рахунок інших джерел фінансування, підлягають експертизі згідно з частиною першою статті 8 цього Закону.

Державна експертиза інвестиційних програм і проектів будівництва виконується комплексно спеціалізованою державною організацією, яка утворюється і діє у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Порядок проведення державної експертизи інвестиційних програм і проектів будівництва визначається Кабінетом Міністрів України.

(частину 1 статті 15 змінено згідно із Законами: № 1955-ХІІ від 10.12.91 р., № 185/98-ВР від 05.03.98 р.)

2. У разі необхідності експертиза окремих інвестиційних проектів і програм може здійснюватись експертними комісіями, створюваними Верховною Радою України.

Стаття 16. Регулювання інвестиційної діяльності Верховною Радою Кримської АРСР та місцевими Радами народних депутатів

Верховна Рада Кримської АРСР та місцеві Ради народних депутатів у межах своїх повноважень здійснюють регулювання інвестиційної діяльності на своїй території, в тому числі шляхом погодження питань про створення виробничих і соціальних об'єктів, використання природних ресурсів суб'єктами інвестиційної діяльності.

(статтю 16 змінено згідно із Законом № 1955-ХІІ від 10.12.91 р.)

Стаття 17. Ціноутворення в інвестиційній діяльності

Вартість продукції, робіт і послуг у процесі інвестиційної діяльності визначається за вільними цінами і тарифами, в тому числі за підсумками конкурсів (торгів), а у випадках, передбачених законодавчими актами, за державними фіксованими та регульованими цінами і тарифами.

Вартість будівництва визначається з використанням державних кошторисних норм, які є обов'язковими при здійсненні будівництва об'єктів із залученням коштів Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів, а також коштів державних підприємств, установ та організацій.

(частину 2 статті 17 змінено згідно із Законом № 185/98-ВР від 05.03.98 р.)

ІV. ГАРАНТІЇ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І ЗАХИСТ ІНВЕСТИЦІЙ

Стаття 18. Гарантії прав суб'єктів інвестиційної діяльності

1. Держава гарантує стабільність умов здійснення інвестиційної діяльності, додержання прав і законних інтересів її суб'єктів.

Умови договорів, укладених між суб'єктами інвестиційної діяльності, зберігають свою чинність на весь строк дії цих договорів і у випадках, коли після їх укладення законодавством встановлено умови, що погіршують становище суб'єктів або обмежують їх права, якщо вони не дійшли згоди про зміну умов договору.

2. Державні органи та їх посадові особи не мають права втручатися в діяльність суб'єктів інвестиційної діяльності, крім випадків, коли таке втручання допускається чинним законодавством і здійснюється в межах компетенції цих органів та посадових осіб.

Ніхто не має права обмежувати права інвесторів у виборі об'єктів інвестування, за винятком випадків, передбачених цим Законом.

У разі прийняття державними або іншими органами актів, що порушують права інвесторів і учасників інвестиційної діяльності, збитки, завдані суб'єктами інвестиційної діяльності, підлягають відшкодуванню у повному обсязі цими органами. Спори про відшкодування збитків розв'язуються судом або арбітражним судом відповідно до їх компетенції.

Стаття 19. Захист інвестицій

1. Захист інвестицій – це комплекс організаційних, технічних та правових заходів, спрямованих на створення умов, які сприяють збереженню інвестицій, досягненню цілі внесення інвестицій, ефективній діяльності об'єктів інвестування та реінвестування, захисту законних прав та інтересів інвесторів, у тому числі права на отримання прибутку (доходу) від інвестицій.

Держава гарантує захист інвестицій незалежно від форм власності, а також іноземних інвестицій. Захист інвестицій забезпечується законодавством України, а також міжнародними договорами України. Інвесторам, у тому числі іноземним, забезпечується рівноправний режим, що виключає застосування заходів дискримінаційного характеру, які могли б перешкодити управлінню інвестиціями, їх використанню та ліквідації, а також передбачаються умови і порядок вивозу вкладених цінностей і результатів інвестицій.

З метою забезпечення сприятливого та стабільного інвестиційного режиму держава встановлює державні гарантії захисту інвестицій.

Державні гарантії захисту інвестицій – це система правових норм, спрямованих на захист інвестицій. Державні гарантії захисту інвестицій не можуть бути скасовані або звужені стосовно інвестицій, здійснених у період дії цих гарантій.

(частину 1 статті 19 змінено згідно із Законами: № 1955-ХІІ від 10.12.91 р., № 697-ХІV від 21.05.99 р.)

2. Інвестиції не можуть бути безоплатно націоналізовані, реквізовані або до них не можуть бути застосовані заходи, тотожні за наслідками. Такі заходи можуть застосовуватися лише на основі законодавчих актів України з відшкодуванням інвестору в повному обсязі збитків, заподіяних у зв'язку з припиненням інвестиційної діяльності. Порядок відшкодування збитків інвестору визначається в зазначених актах.

Внесені або придбані інвесторами цільові банківські вклади, акції та інші цінні папери, платежі за набуте майно або за орендні права у разі вилучення відповідно до законодавчих актів України відшкодовуються інвесторам, за винятком сум, що виявилися використаними або втраченими в результаті дій самих інвесторів або вчинених за їх участю.

3. Спори, що виникають в результаті здійснення інвестиційної діяльності, розглядаються відповідно судом, арбітражним судом або третейським судом.

4. Інвестиції можуть, а у випадках, передбачених законодавством, мають бути застраховані.

Стаття 20. Відповідальність суб'єктів інвестиційної діяльності

При недодержанні договірних зобов'язань суб'єкти інвестиційної діяльності несуть майнову та іншу відповідальність, передбачену законодавством України і укладеними договорами.

Сплата штрафів і неустойок за порушення умов договорів, а також відшкодування завданих збитків не звільняють винну сторону від виконання зобов'язань, якщо інше не передбачено законом або договором.

Стаття 21. Умови припинення інвестиційної діяльності

Зупинення або припинення інвестиційної діяльності провадиться за рішенням:

- інвесторів, при цьому інвестори відшкодовують збитки учасникам інвестиційної діяльності;
- правомочного державного органу.

Рішення державного органу про зупинення або припинення інвестиційної діяльності може бути прийнято з таких причин:

- якщо її продовження може призвести до порушення встановлених законодавством санітарно-гігієнічних, архітектурних, екологічних та інших норм, прав та інтересів громадян, юридичних осіб і держави, що охороняються законом;
- оголошення в установленому законом порядку інвестора банкрутом внаслідок неплатоспроможності;
- стихійного лиха;
- запровадження надзвичайного стану.

Стаття 22. Міжнародні договори

Якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що містяться в законодавстві про інвестиційну діяльність України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Голова Верховної Ради України Л. КРАВЧУК

м. Київ, 18 вересня 1991 року
№ 1560-ХІІ

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про режим іноземного інвестування

(Закон вводиться в дію Постановою ВР України № 94/96-ВР від 19.03.96 р., Голос України від 25.04.96 р., Урядовий кур'єр від 25.04.96 р.)

Із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 16 липня 1999 року № 997-XIV, Голос України, 07.09.99 р., Урядовий кур'єр, 22.09.99 р.

Цей Закон визначає особливості режиму іноземного інвестування на території України, виходячи з цілей, принципів і положень законодавства України.

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів, що вживаються в Законі

Терміни, що вживаються в цьому Законі, мають таке значення:

1) іноземні інвестори – суб'єкти, які провадять інвестиційну діяльність на території України, а саме:

– юридичні особи, створені відповідно до законодавства іншого, ніж законодавство України;

– фізичні особи – іноземці, які не мають постійного місця проживання на території України і не обмежені у дієздатності;

– іноземні держави, міжнародні урядові та неурядові організації;

– інші іноземні суб'єкти інвестиційної діяльності, які визнаються такими відповідно до законодавства України;

2) іноземні інвестиції – цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту;

3) підприємство з іноземними інвестиціями – підприємство (організація) будь-якої організаційно-правової форми, створене відповідно до законодавства України, іноземна інвестиція в статутному фонді якого, за його наявності, становить не менше 10 відсотків.

Підприємство набирає статусу підприємства з іноземними інвестиціями з дня зарахування іноземної інвестиції на його баланс.

Стаття 2. Види іноземних інвестицій

Іноземні інвестиції можуть здійснюватися у вигляді:

– іноземної валюти, що визнається конвертованою Національним банком України;

– валюти України – при реінвестиціях в об'єкт первинного інвестування чи в будь-які інші об'єкти інвестування відповідно до законодавства України за умови сплати податку на прибуток (доходи);

– будь-якого рухомого і нерухомого майна та пов'язаних з ним майнових прав;

– акцій, облігацій, інших цінних паперів, а також корпоративних прав (прав власності на частку (пай) у статутному фонді юридичної особи, створеної відповідно до законодавства України або законодавства інших країн), виражених у конвертованій валюті;

– грошових вимог та права на вимоги виконання договірних зобов'язань, які гарантовані першокласними банками і мають вартість у конвертованій валюті, підтверджену згідно з законами (процедурами) країни інвестора або міжнародними торговельними звичаями;

– будь-яких прав інтелектуальної власності, вартість яких у конвертованій валюті підтверджена згідно з законами (процедурами) країни інвестора або міжнародними торговельними звичаями, а також підтверджена експертною оцінкою в Україні, включаючи легалізовані на території України авторські права, права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, ноу-хау тощо;

– прав на здійснення господарської діяльності, включаючи права на користування надрами та використання природних ресурсів, наданих відповідно до законодавства або договорів, вартість яких у конвертованій валюті підтверджена згідно з законами (процедурами) країни інвестора або міжнародними торговельними звичаями;

– інших цінностей відповідно до законодавства України.

Стаття 3. Форми здійснення іноземних інвестицій

Іноземні інвестиції можуть здійснюватися у таких формах:

– часткової участі у підприємствах, що створюються спільно з українськими юридичними і фізичними особами, або придбання частки діючих підприємств;

– створення підприємств, що повністю належать іноземним інвесторам, філій та інших відокремлених підрозділів іноземних юридичних осіб або придбання у власність діючих підприємств повністю;

– придбання не забороненого законами України нерухомого чи рухомого майна, включаючи будинки, квартири, приміщення, обладнання, транспортні

засоби та інші об'єкти власності, шляхом прямого одержання майна та майнових комплексів або у вигляді акцій, облігацій та інших цінних паперів;

– придбання самостійно або за участю українських юридичних або фізичних осіб прав на користування землею та використання природних ресурсів на території України;

– придбання інших майнових прав;

– в інших формах, які не заборонені законами України, в тому числі без створення юридичної особи на підставі договорів із суб'єктами господарської діяльності України.

Стаття 4. Об'єкти іноземного інвестування

Іноземні інвестиції можуть вкладатися в будь-які об'єкти, інвестування в які не заборонено законами України.

Стаття 5. Оцінка іноземних інвестицій

Іноземні інвестиції та інвестиції українських партнерів, включаючи внески до статутного фонду підприємств, оцінюються в іноземній конвертованій валюті та у валюті України за домовленістю сторін на основі цін міжнародних ринків або ринку України.

Перерахування інвестиційних сум в іноземній валюті у валюту України здійснюється за офіційним курсом валюти України, визначеним Національним банком України.

При реінвестиціях прибутку, доходу та інших коштів, одержаних у валюті України внаслідок здійснення іноземних інвестицій, перерахування інвестиційних сум провадиться за офіційним курсом валюти України, визначеним Національним банком України на дату фактичного здійснення реінвестицій.

Стаття 6. Законодавство про інвестиційну діяльність іноземних інвесторів на території України

Відносини, пов'язані з іноземними інвестиціями в Україні, регулюються цим Законом, іншими законодавчими актами та міжнародними договорами України. Якщо міжнародним договором України встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України про іноземні інвестиції, застосовуються правила міжнародного договору.

Розділ II

ДЕРЖАВНІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Стаття 7. Правовий режим інвестиційної діяльності

Для іноземних інвесторів на території України встановлюється національний режим інвестиційної та іншої господарської діяльності, за винятками, передбаченими законодавством України та міжнародними договорами України.

Для окремих суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють інвестиційні проекти із залученням іноземних інвестицій, що реалізуються відповідно до державних програм розвитку пріоритетних галузей економіки, соціальної сфери і територій, може встановлюватися пільговий режим інвестиційної та іншої господарської діяльності.

Законами України можуть визначатися території, на яких діяльність іноземних інвесторів та підприємств з іноземними інвестиціями обмежується або забороняється, виходячи з вимог забезпечення національної безпеки.

Стаття 8. Гарантії у разі зміни законодавства

Якщо в подальшому спеціальним законодавством України про іноземні інвестиції будуть змінюватися гарантії захисту іноземних інвестицій, зазначені в розділі II цього Закону, то протягом десяти років з дня набрання чинності таким законодавством на вимогу іноземного інвестора застосовуються державні гарантії захисту іноземних інвестицій, зазначені в цьому Законі.

Стаття 9. Гарантії щодо примусових вилучень, а також незаконних дій державних органів та їх посадових осіб

Іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації. Державні органи не мають права реквізувати іноземні інвестиції, за винятком випадків здійснення рятувних заходів у разі стихійного лиха, аварій, епідемій, епізоотій. Зазначена реквізиція може бути проведена на підставі рішень органів, уповноважених на це Кабінетом Міністрів України.

Рішення про реквізицію іноземних інвестицій та умови компенсації можуть бути оскаржені в судовому порядку відповідно до статті 26 цього Закону.

Стаття 10. Компенсація і відшкодування збитків іноземним інвесторам

Іноземні інвестори мають право на відшкодування збитків, включаючи упущену вигоду і моральну шкоду, завданих їм внаслідок дій, бездіяльності або неналежного виконання державними органами України чи їх посадовими особами передбачених законодавством обов'язків щодо іноземного інвестора або підприємства з іноземними інвестиціями, відповідно до законодавства України.

Усі понесені витрати та збитки іноземних інвесторів, завдані їм внаслідок дій, зазначених у статті 9 та частині першій цієї статті, повинні бути відшкодовані на основі поточних ринкових цін та/або обґрунтованої оцінки, підтверджених аудитором чи аудиторською фірмою.

Компенсація, що виплачується іноземному інвестору, повинна бути швидкою, адекватною і ефективною. Компенсація, що виплачується іноземному інвестору внаслідок дій, зазначених у статті 9 цього Закону, визначається на момент припинення права власності.

Компенсація, що виплачується іноземному інвестору внаслідок дій, зазначених у частині першій цієї статті, визначається на час фактичного здійснення рішення про відшкодування збитків. Сума компенсації повинна виплачуватись у валюті, в якій були здійснені інвестиції, чи в будь-якій іншій прийнятній для іноземного інвестора валюті відповідно до законодавства України. З моменту виникнення права на компенсацію і до моменту її виплати на суму компенсації нараховуються відсотки згідно з середньою ставкою відсотка, за яким лондонські банки надають позики першокласним банкам на ринку євровалют (ЛІБОР).

Стаття 11. Гарантії в разі припинення інвестиційної діяльності

У разі припинення інвестиційної діяльності іноземний інвестор має право на повернення не пізніше шести місяців з дня припинення цієї діяльності своїх інвестицій у натуральній формі або у валюті інвестування в сумі фактичного внеску (з урахуванням можливого зменшення статутного фонду) без сплати мита, а також доходів з цих інвестицій у грошовій чи товарній формі за реальною ринковою вартістю на момент припинення інвестиційної діяльності, якщо інше не встановлено законодавством або міжнародними договорами України.

Стаття 12. Гарантії переказу прибутків, доходів та інших коштів, одержаних внаслідок здійснення іноземних інвестицій

Іноземним інвесторам після сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів гарантується безперешкодний і негайний переказ за кордон їх прибутків, доходів та інших коштів в іноземній валюті, одержаних на законних підставах внаслідок здійснення іноземних інвестицій.

Порядок переказу за кордон прибутків, доходів та інших коштів, одержаних внаслідок здійснення іноземних інвестицій, визначається Національним банком України.

Розділ III

ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ТА КОНТРОЛЬ ЗА ЗДІЙСНЕННЯМ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Стаття 13. Державна реєстрація іноземних інвестицій

Державна реєстрація іноземних інвестицій здійснюється Урядом Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями протягом трьох робочих днів після фактичного їх внесення у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Незареєстровані іноземні інвестиції не дають права на одержання пільг та гарантій, передбачених цим Законом.

Стаття 14. Відмова в державній реєстрації іноземних інвестицій

Відмова в державній реєстрації іноземних інвестицій можлива лише у разі порушення встановленого порядку реєстрації. Відмова з мотивів її недоцільності не допускається.

Відмова в державній реєстрації іноземних інвестицій повинна бути оформлена письмово із зазначенням мотивів відмови і може бути оскаржена у судовому порядку.

Стаття 15. Статистична звітність про іноземні інвестиції

Органи, які здійснюють державну реєстрацію іноземних інвестицій, підприємства з іноземними інвестиціями, податкові та митні органи та установи банків подають відповідно до встановлених форм та термінів статистичну звітність про здійснення іноземних інвестицій.

Розділ IV

ПІДПРИЄМСТВА З ІНОЗЕМНИМИ ІНВЕСТИЦІЯМИ

Стаття 16. Організаційно-правові форми підприємств з іноземними інвестиціями

На території України підприємства з іноземними інвестиціями створюються і діють у формах, передбачених законодавством України.

Стаття 17. Установчі документи підприємств з іноземними інвестиціями

Установчі документи підприємств з іноземними інвестиціями повинні містити відомості, передбачені законодавством України для відповідних організаційно-правових форм підприємств, а також відомості про державну належність їх засновників (учасників).

Стаття 18. Обкладення митом

Майно, що ввозиться в Україну як внесок іноземного інвестора до статутного фонду підприємств з іноземними інвестиціями (крім товарів для реалізації або власного споживання), звільняється від обкладення митом.

При цьому митні органи здійснюють пропуск такого майна на територію України на підставі виданого підприємством простого векселя на суму мита з відстроченням платежу не більш як на 30 календарних днів з дня оформлення ввізної вантажної митної декларації.

Вексель погашається і ввізне мито не справляється, якщо у період, на який дається відстрочення платежу, зазначене майно зараховане на баланс підприємства і податковою інспекцією за місцезнаходженням підприємства зроблена відмітка про це на примірнику векселя.

Порядок видачі, обліку і погашення векселів встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Якщо протягом трьох років з часу зарахування іноземної інвестиції на баланс підприємства з іноземними інвестиціями майно, що було ввезене в Україну як внесок іноземного інвестора до статутного фонду зазначеного підприємства, відчужується, у тому числі у зв'язку з припиненням діяльності цього підприємства (крім вивезення іноземної інвестиції за кордон), підприємство з іноземними інвестиціями сплачує ввізне мито, яке обчислюється виходячи з митної вартості цього майна, перерахованої у валюту України за офіційним курсом валюти України, визначеним Національним банком України на день здійснення відчуження майна.

Стаття 19. Умови реалізації продукції (робіт, послуг)

Підприємство з іноземними інвестиціями самостійно визначає умови реалізації продукції (робіт, послуг), включаючи ціну на них, якщо інше не передбачено законодавством України.

Продукція підприємств з іноземними інвестиціями не підлягає ліцензуванню і квотуванню за умови її сертифікації як продукції власного виробництва у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Вивезення товарів, на які поширюється спеціальний режим експорту, здійснюється відповідно до законодавства України.

Стаття 20. Оподаткування

Підприємства з іноземними інвестиціями сплачують податки відповідно до законодавства України.

Стаття 21. Права інтелектуальної власності

Охорона та здійснення прав інтелектуальної власності підприємств з іноземними інвестиціями забезпечуються відповідно до законодавства України. Підприємства з іноземними інвестиціями самостійно приймають рішення про патентування (реєстрацію) за кордоном винаходів, промислових зразків, товарних знаків та інших об'єктів інтелектуальної власності, які їм належать, відповідно до законодавства України.

Розділ V

**ІНОЗЕМНІ ІНВЕСТИЦІЇ НА ОСНОВІ КОНЦЕСІЙНИХ ДОГОВОРІВ,
ДОГОВОРІВ (КОНТРАКТІВ) ПРО ВИРОБНИЧУ КООПЕРАЦІЮ,
СПІЛЬНЕ ВИРОБНИЦТВО ТА ІНШІ ВИДИ СПІЛЬНОЇ
ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Стаття 22. Концесійні договори

Надання іноземним інвесторам права на проведення господарської діяльності, пов'язаної з використанням об'єктів, що перебувають у державній або

комунальній власності і передаються у концесію, відбувається на підставі відповідного законодавства України шляхом укладення концесійного договору. (стаття 22 у редакції Закону № 997-XIV від 16.07.99 р.)

Стаття 23. Договори (контракти) про інвестиційну діяльність

Іноземні інвестори мають право укладати договори (контракти) про спільну інвестиційну діяльність (виробничу кооперацію, спільне виробництво тощо), не пов'язану із створенням юридичної особи, відповідно до законодавства України.

Стаття 24. Регулювання господарської діяльності за договорами (контрактами)

Господарська діяльність на підставі зазначених у статті 23 цього Закону договорів (контрактів) регулюється законодавством України.

Сторони за договорами (контрактами) повинні вести окремий бухгалтерський облік та складати звітність про операції, пов'язані з виконанням умов цих договорів (контрактів), та відкрити окремі рахунки в установах банків України для проведення розрахунків за цими договорами (контрактами).

Договори (контракти) повинні бути зареєстровані у терміни та в порядку, що встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Майно (крім товарів для реалізації або власного споживання), що ввозиться в Україну іноземними інвесторами на строк не менше трьох років з метою інвестування на підставі зареєстрованих договорів (контрактів), звільняється від обкладення митом в порядку, передбаченому частинами другою і третьою статті 18 цього Закону. При відчуженні такого майна раніше трьох років з часу зарахування його на баланс мито сплачується у порядку, передбаченому частиною п'ятою статті 18 цього Закону.

Прибуток, одержаний від спільної інвестиційної діяльності за договорами (контрактами), оподатковується відповідно до законодавства України.

Розділ VI ІНОЗЕМНІ ІНВЕСТИЦІЇ У СПЕЦІАЛЬНИХ (ВІЛЬНИХ) ЕКОНОМІЧНИХ ЗОНАХ

Стаття 25. Регулювання іноземних інвестицій у спеціальних (вільних) економічних зонах

Специфіка регулювання іноземних інвестицій у спеціальних (вільних) економічних зонах установлюється законодавством України про спеціальні (вільні) економічні зони. Правовий режим іноземних інвестицій, що встановлюється у спеціальних (вільних) економічних зонах, не може створювати умови інвестування та здійснення господарської діяльності менш сприятливі, ніж встановлені цим Законом.

**Розділ VII
РОЗГЛЯД СПОРІВ**

Стаття 26. Порядок розгляду спорів

Спори між іноземними інвесторами і державою з питань державного регулювання іноземних інвестицій та діяльності підприємств з іноземними інвестиціями підлягають розгляду в судах України, якщо інше не визначено міжнародними договорами України.

Усі інші спори підлягають розгляду в судах та/або арбітражних судах України або за домовленістю сторін – у третейських судах, у тому числі за кордоном.

Стаття 27. Заключні положення

Визнати такими, що втратили чинність:

Закон України «Про іноземні інвестиції» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 26, ст. 357);

Декрет Кабінету Міністрів України від 20 травня 1993 року № 55-93 «Про режим іноземного інвестування» (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 28, ст. 302);

Закон України «Про державну програму заохочення іноземних інвестицій в Україні» (Відомості Верховної Ради України, 1994 р., № 6, ст. 28).

Президент України Л. КУЧМА

м. Київ, 19 березня 1996 року
№ 93/96-ВР

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження

Цей Закон спрямований на захист конкуренції між суб'єктами підприємницької діяльності, створеними без залучення коштів або майна (майнових чи немайнових прав) іноземного походження, та суб'єктами підприємницької діяльності, створеними за участю іноземного капіталу, забезпечення державного захисту вітчизняного виробника та конституційних прав і свобод громадян України.

Стаття 1. На території України до суб'єктів підприємницької діяльності або інших юридичних осіб, їх філій, відділень, відокремлених підрозділів, включаючи постійні представництва нерезидентів (далі – підприємства), створених за участю іноземних інвестицій, незалежно від форм та часу їх внесення, застосовується національний режим валютного регулювання та справляння податків, зборів (обов'язкових платежів), встановлений законами України для підприємств, створених без участі іноземних інвестицій.

Стаття 2. Підприємства, створені за участю іноземних інвестицій, а також об'єкти (результати) спільної діяльності на території України за участю іноземних інвестицій без створення юридичної особи, в тому числі на основі договорів (контрактів) про виробничу кооперацію, спільне виробництво, сумісну діяльність тощо, підлягають валютному регулюванню та оподаткуванню за правилами, встановленими законодавством України з питань валютного регулювання та оподаткування підприємств, створених без участі іноземних інвестицій, за винятком випадків, коли законами України встановлено пільговий порядок оподаткування підприємств, створених без участі іноземних інвестицій.

Стаття 3. Спеціальне законодавство України про іноземні інвестиції, а також державні гарантії захисту іноземних інвестицій, визначені законодавством України, не регулюють питання валютного, митного та податкового законодавства, чинного на території України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Стаття 4. Скасовується дія:

Закону України «Про іноземні інвестиції» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 26, ст. 357);

Декрету Кабінету Міністрів України від 20 травня 1993 року № 55-93 «Про режим іноземного інвестування» (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 28, ст. 302);

Постанови Верховної Ради України «Про порядок введення у дію Закону України «Про іноземні інвестиції» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 26, ст. 358); пункту 5 Постанови Верховної Ради України «Про порядок введення у дію Закону України «Про режим іноземного інвестування» (Відомості Верховної Ради України, 1996 р., № 19, ст. 81; 1999 р., № 36, ст. 327).

Стаття 5. Цей Закон поширюється на підприємства з іноземними інвестиціями, незалежно від часу внесення іноземних інвестицій, їх реєстрації, у тому числі до введення в дію та протягом дії Закону України від 13 березня 1992 року «Про іноземні інвестиції», Декрету Кабінету Міністрів України від 20 травня 1993 року № 55-93 «Про режим іноземного інвестування» та Закону України від 19 березня 1996 року «Про режим іноземного інвестування».

Цей Закон не поширюється на правовідносини, визначені Законом України «Про стимулювання виробництва автомобілів в Україні».

Підприємства, що отримали позики (кредити) від міжнародних фінансових організацій під державні гарантії, які здійснюють операції з ввезення на митну територію України товарів, базою оподаткування яких є їх митна вартість, сплачують податки, збори (обов'язкові платежі) у порядку, який діяв до набрання чинності цим Законом, до повного погашення зобов'язань за такими позиками (кредитами) або до настання гарантійного випадку.

Стаття 6. Кабінету Міністрів України та Національному банку України у двотижневий термін привести свої рішення у відповідність з цим Законом.

Стаття 7. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України Л. КУЧМА

м. Київ, 17 лютого 2000 року
№ 457-111

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про лізинг

Із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 14 січня 1999 року № 394-XIV, Голос України, 09.02.99 р., Урядовий кур'єр, 30.01.99 р.

Цей Закон визначає поняття лізингу, а також загальні правові та економічні засади його здійснення.

Стаття 1. Визначення лізингу

1. Лізинг – це підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.

2. Лізинг здійснюється за договором лізингу, який регулює правовідносини між суб'єктами лізингу, і, залежно від особливостей здійснення лізингових операцій, може бути двох видів – фінансовий чи оперативний.

3. Залежно від форми здійснення лізинг може бути зворотним, пайовим, міжнародним тощо.

Стаття 2. Об'єкт лізингу

1. Об'єктом лізингу може бути будь-яке нерухоме і рухоме майно, яке може бути віднесене до основних фондів відповідно до законодавства, в тому числі продукція, вироблена державними підприємствами (машини, устаткування, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка, системи телекомунікацій тощо), не заборонене до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень про передачу його в лізинг (оренду).

2. Майно, зазначене в частині першій цієї статті, яке є в державній власності, може бути об'єктом лізингу тільки за погодженням з органом, що здійснює управління цим майном у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

3. Не можуть бути об'єктами лізингу за цим Законом:

– об'єкти оренди державного майна, визначені в статті 4 Закону України «Про оренду державного майна», крім окремого індивідуально визначеного майна державних підприємств;

– земельні ділянки та інші природні об'єкти.

Стаття 3. Суб'єкти лізингу

Суб'єктами лізингу можуть бути:

- лізингодавець – суб'єкт підприємницької діяльності, у тому числі банківська або небанківська фінансова установа, який передає в користування об'єкти лізингу за договором лізингу;
- лізингоодержувач – суб'єкт підприємницької діяльності, який одержує в користування об'єкти лізингу за договором лізингу;
- продавець лізингового майна (далі – продавець) – суб'єкт підприємницької діяльності, що виготовляє майно (машини, устаткування тощо) та/або продає власне майно, яке є об'єктом лізингу.

Стаття 4. Види та форми лізингу

1. Види лізингу:

1) фінансовий лізинг – це договір лізингу, в результаті укладення якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, не менший строку, за який амортизується 60 відсотків вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору.

Сума відшкодування вартості об'єкта лізингу в складі лізингових платежів за період дії договору фінансового лізингу повинна включати не менше 60 відсотків вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору.

Після закінчення строку договору фінансового лізингу об'єкт лізингу, переданий лізингоодержувачу згідно з договором, переходить у власність лізингоодержувача або викуповується ним за залишковою вартістю;

2) оперативний лізинг – це договір лізингу, в результаті укладення якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує у платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, менший строку, за який амортизується 90 відсотків вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору.

Після закінчення строку договору оперативного лізингу він може бути продовжений або об'єкт лізингу підлягає поверненню лізингодавцю і може бути повторно переданий у користування іншому лізингоодержувачу за договором лізингу.

2. Форми лізингу:

1) зворотний лізинг – це договір лізингу, який передбачає набуття лізингодавцем майна у власника і передачу цього майна йому у лізинг;

2) пайовий лізинг – це здійснення лізингу за участю суб'єктів лізингу на основі укладення багатостороннього договору та залучення одного або кількох кредиторів, які беруть участь у здійсненні лізингу, інвестуючи свої кошти. При цьому сума інвестованих кредиторами коштів не може становити більше 80 відсотків вартості набутого для лізингу майна;

3) міжнародний лізинг – це договір лізингу, що здійснюється суб'єктами лізингу, які перебувають під юрисдикцією різних держав, або в разі якщо майно чи платежі перетинають державні кордони.

Міжнародний лізинг здійснюється відповідно до цього Закону, законодавства України, міжнародних договорів, в яких бере участь Україна, та договорів, укладених суб'єктами лізингу.

Стаття 5. Законодавство про лізинг

Відносини між суб'єктами лізингу регулюються цим Законом, іншими нормативно-правовими актами України та укладеними відповідно до них договорами лізингу, крім відносин, урегульованих нормативно-правовими актами про оренду та приватизацію державного майна.

Стаття 6. Договір лізингу

1. Договір лізингу укладається у формі багатосторонньої угоди за участю лізингодавця, лізингоодержувача, продавця об'єкта лізингу або двосторонньої угоди між лізингодавцем і лізингоодержувачем.

2. Договір лізингу має бути укладений у письмовій формі та повинен відповідати вимогам законодавства України.

Стаття 7. Істотні умови договору лізингу

1. Істотними умовами договору лізингу є:
- найменування сторін;
 - об'єкт лізингу (склад і вартість майна), умови та строки його поставки;
 - строк, на який укладається договір лізингу;
 - розмір, склад та графік сплати лізингових платежів, умови їх перегляду;
 - умови переоцінки вартості об'єкта лізингу згідно з законодавством України;
 - умови повернення об'єкта лізингу в разі банкрутства лізингоодержувача;
 - умови страхування об'єкта лізингу;
 - умови експлуатації та технічного обслуговування, модернізації об'єкта лізингу та надання інформації щодо його технічного стану;
 - умови реєстрації об'єкта лізингу;
 - умови повернення об'єкта лізингу чи його викупу після закінчення дії договору;
 - умови дострокового розірвання договору лізингу;
 - умови надання відомостей про фінансовий стан лізингоодержувача;
 - відповідальність сторін;
 - дата і місце укладення договору.

За згодою сторін у договорі лізингу можуть бути передбачені й інші умови.

2. Реорганізація лізингодавця не є підставою для зміни умов чи розірвання договору лізингу.

Стаття 8. Строки договору лізингу

Строки договору лізингу визначаються за домовленістю сторін відповідно до вимог цього Закону.

Стаття 9. Передача та повернення об'єкта лізингу

1. Передача об'єкта лізингу лізингодавцем лізингоодержувачу здійснюється у строки і на умовах, визначених у договорі лізингу.

Майно, передане за договором фінансового лізингу, зараховується на баланс лізингоодержувача з зазначенням, що це майно взято у фінансовий лізинг. Майно, передане за договором оперативного лізингу, залишається на балансі лізингодавця із зазначенням, що це майно передано у лізинг, та зараховується на позабалансовий рахунок лізингоодержувача із зазначенням, що це майно одержано у лізинг.

2. Якщо з вини лізингодавця у строки і на умовах, визначених у договорі лізингу, не передано лізингоодержувачу об'єкт лізингу, лізингоодержувач має право вимагати від лізингодавця передачі зазначеного об'єкта та відшкодування збитків, завданих затримкою передачі, або в установленому порядку вимагати розірвання договору та відшкодування збитків, завданих йому невиконанням умов договору лізингу.

3. Передача лізингоодержувачем об'єкта лізингу лізингодавцю здійснюється у строки і на умовах, визначених у договорі лізингу.

4. Якщо з вини лізингоодержувача у строки і на умовах, визначених у договорі лізингу, не повернуто лізингодавцю об'єкт лізингу, лізингодавець має право вимагати від лізингоодержувача передачі зазначеного об'єкта та відшкодування збитків, завданих затримкою передачі, відповідно до умов договору та законодавства України.

5. У разі несплати лізингоодержувачем лізингових платежів протягом двох чергових строків на вимогу лізингодавця об'єкт лізингу підлягає поверненню у безспірному порядку згідно з виконавчим написом, учиненим у державній нотаріальній конторі.

Стаття 10. Право власності на об'єкт лізингу

1. Об'єкт лізингу протягом усього строку дії договору лізингу є власністю лізингодавця.

У разі переходу права власності на об'єкт лізингу від лізингодавця до іншої особи договір лізингу зберігає чинність щодо нового власника.

2. У договорі фінансового лізингу може передбачатися право викупу об'єкта лізингу лізингоодержувачем після закінчення або до закінчення строку

договору, але не раніше строку, протягом якого амортизується 60 відсотків вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору лізингу.

Право власності на об'єкт фінансового лізингу набувається лізингоодержувачем після сплати повної вартості об'єкта лізингу відповідно до умов договору лізингу та законодавства України.

3. Право користування об'єктом лізингу належить лізингоодержувачу тільки на умовах, визначених договором лізингу.

4. У разі банкрутства лізингоодержувача, арешту чи конфіскації його майна об'єкт лізингу відокремлюється від загального майна лізингоодержувача і підлягає поверненню лізингодавцю, який може розпоряджатися ним на власний розсуд.

Порядок відшкодування збитків, завданих у зв'язку з банкрутством лізингоодержувача, визначається згідно з умовами договору лізингу та законодавством України.

Стаття 11. Права та обов'язки лізингодавця

1. Лізингодавець має право:

1) здійснювати за власний рахунок контроль за умовами експлуатації та цілеспрямованим використанням об'єкта лізингу лізингоодержувачем згідно з умовами договору лізингу, вимогами та інструкціями продавця щодо експлуатації об'єкта лізингу, а також відповідно до законодавства України;

2) вимагати повернення у безспірному порядку майна, переданого в лізинг, якщо лізингоодержувач не сплатив лізингові платежі протягом двох чергових строків;

3) вимагати від лізингоодержувача відшкодування збитків, завданих внаслідок його дій або бездіяльності, відповідно до умов договору.

2. Лізингодавець зобов'язаний:

1) передати належне йому на праві власності майно в користування лізингоодержувачеві або за дорученням лізингоодержувача відповідно до його вибору та визначеної ним специфікації укласти договір купівлі-продажу майна з відповідним продавцем і передати майно в користування лізингоодержувачеві;

2) не втручатися у вибір лізингоодержувачем продавця майна та у визначення специфікації об'єкта лізингу;

3) набуваючи майно для лізингоодержувача, повідомити продавця про те, що майно призначене для передачі в лізинг конкретній особі;

4) своєчасно та в повному обсязі виконувати взяті на себе зобов'язання перед лізингоодержувачем щодо утримання об'єкта лізингу (ремонт, технічне обслуговування тощо) відповідно до умов договору;

5) прийняти об'єкт лізингу від лізингоодержувача після закінчення строку договору лізингу, якщо об'єкт не буде викуплено лізингоодержувачем.

Стаття 12. Права та обов'язки лізингодержувача

1. Лізингодержувач має право:

1) відмовитися від прийняття об'єкта лізингу, який не відповідає умовам договору, затримувати належні лізингодавцеві платежі до усунення ним виявленого порушення умов договору за умови попереднього повідомлення лізингодавця;

2) вимагати від лізингодавця відшкодування збитків, завданих внаслідок його дій або бездіяльності при виконанні договору лізингу, відповідно до умов договору;

3) пред'являти продавцеві об'єкта лізингу всі права та вимоги, що випливають із договору купівлі-продажу цього майна, зокрема щодо його якості та комплектності, строків передачі, гарантійних ремонтів тощо. Однак лізингодержувач не має права припиняти дію договору купівлі-продажу між лізингодавцем і продавцем або змінювати його умови.

2. Лізингодержувач зобов'язаний:

1) прийняти та належним чином користуватися об'єктом лізингу, утримувати його відповідно до погоджених сторонами умов договору, згідно з якими його було передано, з урахуванням природного зносу та змін стану майна;

2) своєчасно та в повному обсязі за погодженням з лізингодавцем графіком виплачувати лізингові платежі відповідно до умов договору;

3) у разі несплати лізингових платежів протягом двох чергових строків на вимогу лізингодавця повернути йому об'єкт лізингу;

4) у зазначені договором лізингу строки відповідно до його умов надавати лізингодавцю відомості про технічний стан об'єкта лізингу та свій фінансовий стан, доступ для перевірки об'єкта лізингу та умов його експлуатації;

5) у разі, якщо він не реалізує своє право викупу об'єкта лізингу та не продовжить строк його використання після припинення дії договору, повернути об'єкт лізингу лізингодавцеві у стані, зазначеному в договорі.

3. Право лізингодержувача на ремонт і технічне обслуговування об'єкта лізингу може визначатися окремим договором, укладеним з продавцем.

Стаття 13. Порядок реєстрації об'єкта лізингу

1. Об'єкт лізингу, який потребує реєстрації в державних наглядових органах (транспортні засоби, обладнання підвищеної небезпеки тощо), реєструється за домовленістю сторін на ім'я лізингодавця або лізингодержувача у встановленому законодавством України порядку.

2. Реєстрація об'єкта лізингу здійснюється в порядку і випадках, передбачених законодавством України.

Стаття 14. Ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження об'єкта лізингу та його страхування

1. Ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження об'єкта фінансового лізингу несе лізингоодержувач, якщо інше не передбачено договором лізингу.

2. Ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження об'єкта оперативного лізингу несе лізингодавець, якщо інше не передбачено договором лізингу.

3. Якщо продавець або лізингодавець прострочили строк передачі об'єкта лізингу, ризик його випадкового знищення або випадкового пошкодження у період прострочення несе сторона, що допустила прострочення строку передання.

4. З метою забезпечення інтересів суб'єктів лізингу під час виконання ними лізингових операцій об'єкт лізингу та ризики, пов'язані з виконанням лізингових договорів, ризики випадкового знищення або випадкового пошкодження об'єктів лізингу підлягають страхуванню за домовленістю сторін договору лізингу відповідно до законодавства.

Стаття 15. Витрати на утримання лізингового майна

1. При фінансовому лізингу всі витрати на утримання об'єкта лізингу, пов'язані з його страхуванням, експлуатацією, технічним обслуговуванням та ремонтом, несе лізингоодержувач, якщо інше не передбачено договором лізингу.

2. При оперативному лізингу всі витрати на утримання об'єкта лізингу, крім витрат, пов'язаних з його експлуатацією та поновленням використаних матеріалів, несе лізингодавець, якщо інше не передбачено договором лізингу.

Стаття 16. Лізингові платежі

1. Лізингоодержувач за користування об'єктом лізингу вносить періодичні лізингові платежі. Величина періоду, за який вноситься лізинговий платіж, встановлюється за договором лізингу і може бути нерівномірною.

2. Лізингові платежі включають:

— суму, яка відшкодує при кожному платежі частину вартості об'єкта лізингу, що амортизується за строк, за який вноситься лізинговий платіж;

— суму, що сплачується лізингодавцю як процент за залучений ним кредит для придбання майна за договором лізингу;

— платіж як винагороду лізингодавцю за отримане у лізинг майно;

— відшкодування страхових платежів за договором страхування об'єкта лізингу, якщо об'єкт застрахований лізингодавцем;

— інші витрати лізингодавця, передбачені договором лізингу.

3. Розміри, спосіб, форма і строки внесення лізингових платежів та умови їх перегляду визначаються у договорі лізингу за домовленістю сторін відповідно до вимог цього Закону та законодавства України.

Лізингоодержувач зобов'язаний своєчасно сплачувати передбачені договором лізингу платежі.

4. Лізингові платежі відповідно до законодавства України відносяться на валові витрати виробництва та обігу лізингоодержувача.

Стаття 17. Розв'язання спорів, що виникають з договорів лізингу

1. Спори, що виникають з договорів лізингу, розглядаються відповідно до законодавства України судами.

Спори, що виникають з договорів міжнародного лізингу, за домовленістю сторін можуть розглядатися міжнародним арбітражним судом за місцем, обумовленим у договорі.

2. У разі порушення умов договору лізингу суб'єкти мають право вимагати розірвання договору у встановленому законодавством України порядку.

Стаття 18. Амортизаційні відрахування

1. Амортизаційні відрахування на надане в лізинг майно обчислюються згідно із законодавством України.

2. Договором лізингу за домовленістю сторін може бути передбачена прискорена амортизація об'єкта лізингу згідно із законодавством України.

Стаття 19. Бухгалтерський облік та звітність

Бухгалтерський облік та звітність щодо лізингових операцій ведуться відповідно до законодавства України. Особливості відображення лізингових операцій у бухгалтерському обліку та звітності визначаються Міністерством фінансів України.

Стаття 20. Порядок сплати мита, податку на додану вартість та акцизного збору при ввезенні об'єктів лізингу на митну територію України

Мито, податок на додану вартість та акцизний збір при здійсненні операцій міжнародного лізингу сплачуються відповідно до законодавства України.

Стаття 21. Реєстрація договорів лізингу

1. У разі якщо об'єктом лізингу є державне майно або договір пайового лізингу передбачає залучення державних коштів чи для забезпечення виконання лізингового договору надаються державні гарантії, договір лізингу підлягає обов'язковій реєстрації у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку. Договори, не зареєстровані у встановленому порядку, визнаються недійсними.

2. Частина 2 статті 21 втратила чинність.
(згідно із Законом № 394-XIV від 14.01.99 р.)

Стаття 22. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.
2. Закони та інші нормативно-правові акти, прийняті до набрання чинності цим Законом, діють у частині, що не суперечить цьому Закону.
3. Кабінету Міністрів України в місячний строк після опублікування цього Закону:
 - підготувати та подати до Верховної Ради України пропозиції про внесення змін до законодавчих актів;
 - привести свої рішення у відповідність із цим Законом;
 - розробити нормативно-правові акти, передбачені цим Законом;
 - забезпечити прийняття міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади України нормативно-правових актів, передбачених цим Законом, а також перегляд і скасування їх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

Президент України Л. КУЧМА

м. Київ, 16 грудня 1997 року
№ 723/97-ВР

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ І РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александров И.А. Рубежи российской экономики // Финансовая Украина, 5 марта 1996 г.
2. Барановский О.И. Инвестиционная безопасность // Финансы Украины. –1998. –№ 7. –С. 40-53; –№ 9. –С. 60-69.
3. Бендерский Ю. Роль инвестиций и инноваций в реструктуризации экономики // Экономика Украины. –1998. –№ 9. –С. 39-47.
4. Вольнский Г. Инвестиционные проблемы Украины // Российский экономический журнал. –1997. –№ 9. –С. 83-88.
5. Гаврилюк О.В. Іноземні інвестиції і структурна трансформація в країнах перехідної економіки // Фінанси України. –1998. –№ 7. –С. 54-66.
6. Губский Б. Проблеми міжнародного інвестування в Україні // Економіка України. –1998. –№ 1. –С. 51-57.
7. Гуревич А. Украина – Польша: невидимый кордон // Зеркало недели, 14 декабря 1996 г.
8. Данилова Л.І. Лізинг як чинник інвестиційного розвитку //Фінанси України. –1998. –№ 11. –С.100-103.
9. Діак І.В., Осінчук З.П. Газова промисловість України на зламі століть. –Івано-Франківськ: Лілея-Н.В. –2000. –С. 46-49.
10. Зименков Р. Свободные экономические зоны: американский опыт // Российский экономический журнал. –1998. –№ 3. – С. 78-85.
11. Івашук І.О. Мотиваційні чинники формування інвестиційного клімату регіону // Фінанси України. –1998. –№ 1. –С. 72-77.
12. Комаров В. Міждержавний лізинг у СНД: становлення і проблеми розвитку // Економіка України. –1998. – № 11. – С. 76-81.
13. Колосов О.Є. Деякі аспекти державного управління із залученням іноземних інвестицій в економіку України // Економіка України. –1998. –№ 11. –С.27-36.
14. Колосов О.Є. Направлення трансформації інвестиційної політики у контексті сучасних тенденцій іноземного інвестування // Фінанси України. –1998. –№ 9. –С.70-81.

-
15. Лазебник Л. Протиріччя використання іноземного капіталу в Україні // *Економіка України*. –1997. –№ 1. –С. 37-42.
 16. Лебедев Л. Залучення іноземних інвестицій: оцінка ситуації // *Российский экономический журнал*. –1998. –№ 3. – С. 30-31.
 17. Лоренс Дж. Гитман, Майкл Д. Джонн. Основы инвестирования. – М.: Изд-во «Дело». – 1999.
 18. Лукінов І.І. Інвестиційна активність в економічному оновленні і зростанні // *Економіка України*. –1997. – № 8. – С. 4-8.
 19. Лях О.Й., Катан Л.І., Катюжинська Т.Г. Лізинг як один із шляхів фінансування потреб АПК // *Фінанси України*. –1998. –№ 7. – С. 724-727.
 20. Мертенс А.В. Інвестиції. –К., 1997. – С. 416.
 21. Омельченко А.В. Іноземні інвестиції в Україні. –К., 1997.
 22. Омельченко А.В. Правове регулювання іноземних інвестицій в Україні. –К., 1996.
 23. Омельченко А.В. Інвестиційне право. –К., 1999.
 24. Павловський М. досвід Китаю – уроки України // *Голос України*, 25 лютого 1997 р.
 25. Ревенко В. Вибір та виклик Китаю // *Голос України*, 30 листопада 1995 р.
 26. Семенюк В. Коли віз ставлять попереду коня // *Голос України*, 25 грудня 1995 р.
 27. Соколовська І.П. Національні джерела капіталотворення: стан та перспективи розвитку. // *Фінанси України*. –1998. –№ 8. – С. 69-77.

Навчальне видання

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ

**Сміян Леонід Семенович,
кандидат юридичних наук**

ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Технічний редактор, коректор, комп'ютерна верстка
Л.О. Стрелков

ВНЗ «Національна академія управління»
01011, Україна, Київ, вул. Панаса Мирного, 26
тел., факс: (044) 290-80-56
E-mail: nam@nam.kiev.ua
<http://www.nam.kiev.ua>

Підписано до друку 12.11.2001. Обліково-вид. арк. 10,56. Умовних друк. арк. 11,4.

Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 300 прим. Замовлення № 657.

Поліграфічний учасок Інституту економіки НАН України.

01011, м.Київ, вул. Панаса Мирного, 26